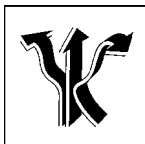

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

Л. Д. Чекаленко

**ДИПЛОМАТІЯ
УКРАЇНА В СИСТЕМІ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Словник-довідник

Навчальний посібник

МАУП

Київ 2007

ББК 66.49я2

Ч37

Рецензенти: *І. А. Хижняк*, д-р істор. наук, проф.
М. В. Кирсенко, д-р істор. наук, проф.
А. І. Кудряченко, д-р істор. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 28.03.07)

За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації посилання на видання обов'язкове

Чекаленко Л. Д.

Ч37 Дипломатія. Україна в системі міжнародних відносин. Словник-довідник: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2007. — 176 с.

ISBN 978-966-608-731-0

Словник-довідник містить термінологію широкого кола питань міжнародних відносин, понятійний апарат таких навчальних предметів, як дипломатичний протокол, дипломатична і консульська служба, зовнішня політика України тощо. Серед них — основні проблеми становлення і розвитку системи міждержавного спілкування, норми і принципи міжнародного права, форми і методи реалізації зовнішньої політики, основні поняття дипломатичного протоколу та етикету. Особливістю посібника є висвітлення основних критеріїв, засад формування і реалізації зовнішньої політики України, ключових питань діяльності провідних міжнародних організацій. Значну увагу приділено питанням захисту прав людини й основних свобод, що з переліком основних міжнародних документів цієї площини формуватиме у читача цілісну систему необхідних знань і навичок.

Для студентів, викладачів та для всіх, хто цікавиться дипломатією і міжнародними відносинами.

ББК 66.49я2

© Л. Д. Чекаленко, 2007

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

ISBN 978-966-608-731-0

А

Автономія (гр. *Autonomia* < *Autos* сам + *Nomos* закон)

1. Самоврядування, право самостійного здійснення визначених функцій державної влади або самоуправління. 2. У широкому розумінні термін А. використовувався для визначення незалежності, самостійності юридичних осіб, громадян, державних та інших утворень.

Агреман (фр. *Agrement* < *Agréer* схвалювати)

Попередня згода уряду однієї сторони (держави) на призначення певної особи в якості дипломатичного представника (посла, посланника тощо), запропонованого іншою стороною (державою).

Агресія (лат. *Aggressio* напад)

У міжнародному праві незаконне застосування сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи народу.

Адаптація (лат. *Adaptatio* < *Adaptare* пристосовувати)

1. Пристосування до нових умов життя, праці, середовища тощо; А. фізіологічна — швидке пристосування до порівняно короткочасних змін середовища. 2. Скорочення і спрощення друкованого тексту, переважно іншомовного.

Адоптація (англ. *Adoption*)

Усиновлення, що призводить до юридичних наслідків.

Азіатсько-Тихоокеанське Економічне Співробітництво — АТЕС (англ. *APEC*)

Міжнародний регіональний форум, який визначає стратегічні напрями розвитку всього регіону. Країни-учасниці координують перспективи розвитку економіки своїх країн, створюють єдину систему тарифів і торгівлі. Водночас АТЕС — консультативне об'єднання без сталого юридичного статусу. Членами АТЕС є

18 країн регіону: Японія, Китай, Республіка Корея, країни Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА — Канада, США, Мексика), Австралія, Нова Зеландія, Папуа Нова Гвінея, Чилі, Гонконг і Тайвань, країни АСЕАН (Сінгапур, Малайзія, Індонезія, Філіппіни, Таїланд та Бруней). Перше засідання АТЕС відбулося у 1989 р. у м. Канберра (Австралія). Проводяться зустрічі глав держав, міністрів закордонних справ, торгівлі та промисловості, вищих посадових осіб. У рамках АТЕС діють комітети у справах адміністративного управління та бюджету, торгівлі та інвестицій, економічний комітет та робочі групи. Працює Тихоокеанський Бізнес-Форум (PBF) та Група спеціально уповноважених осіб. У листопаді 1994 р. у м. Богор (Індонезія) учасники АСЕАН виробили критерії спільної політики щодо створення зони вільної торгівлі, реалізації Угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА) і сприяння реалізації спільної Угоди про лібералізацію зовнішньої торгівлі між Новою Зеландією і Австралією (АНЗЕРТА). Відповідно до Богорської декларації розвинені країни до 2010 р., а країни, що розвиваються, — до 2020 р. здійнять лібералізацію зовнішньої торгівлі та інвестицій. Країни-учасниці розробляють систему єдиного митного тарифу, єдиного інформаційного простору, зони миру і співробітництва. До 1998 р. було введено мораторій щодо приєднання інших країн до АТЕС. Росія — член АТЕС з 2002 р. Заяви на вступ до об'єднання подали Індія і В'єтнам.

Акваторія (лат. Aqua вода + (тери) торія)

Водний простір, обмежений природними, штучними або умовними кордонами (порт, бухта).

Акредитація (лат. Accredere довіряти)

1. Отримання засобами масової інформації дозволу на представництво при органах влади, установах, організаціях, громадських об'єднаннях. 2. Надання освітній установі права на видачу випускникам документа державного зразка про відповідний рівень освіти.

Акредитування (лат. Accredere довіряти)

Процедура, пов'язана з роботою дипломатичного працівника за кордоном у посольствах, консульствах, міжнародних організаціях. А. включає: 1) внутрішні процедури призначення; 2) отримання дозволу (*агремену* або *візи*) приймаючої сторони; 3) вручення *вірчих грамот*.

Акт проголошення незалежності України (лат. Actus вчинок, дія)

24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради прийняла А. п. н. У., у якому зазначалося, що незалежність України та створення самостійної Української держави — України проголошується, зокрема, виходячи з права народів на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

Алмаатинська декларація (лат. Declaratio заява, оголошення)

21 грудня 1991 р. азіатські республіки колишнього СРСР приєдналися до СНД. Країни СНД — Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Киргизстан, Республіка Молдова, Російська Федерація (РРФСР), Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан і Україна як прихильники цілей і принципів Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав заявили про те, що: взаємодія Учасників Співдружності здійснюватиметься за принципом рівноправності через координуючі інститути, які формуються на паритетній основі, що визначається угодою між учасниками Співдружності, яка не є ні державою, ні наддержавним утворенням. Співдружність Незалежних Держав відкрита за погодженням усіх її учасників для приєднання до неї держав — членів колишнього Союзу РСР, а також інших держав, що поділяють цілі і принципи Співдружності. Із створенням Співдружності Незалежних Держав Союз Радянських Соціалістичних Республік припиняє своє існування. Держави-учасниці Співдружності гарантують відповідно до своїх конституційних процедур виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із договорів і угод колишнього Союзу РСР. Держави-учасниці Співдружності зобов'язалися сумлінно дотримуватися принципів чинної Декларації.

Амфікціонії (грец. Amfiction міфічний герой)

Релігійно-політичні союзи, асоціації навколо храмів і священних ділянок; об'єднання міст-держав (полісів) у Давній Греції: Дельфійсько-Фермопільська, Дельфійська А. та ін.

Анексія (лат. Anpexio приєднання)

Загарбання, насильницьке приєднання державою території іншої держави. Міжнародне право забороняє будь-яке насильницьке приєднання чужої території, відповідно до принципів недоторканності, цілісності і непорушності державних кордонів, заборони застосування сили або погрози силою.

Анклав (лат. *Inclavare* зачиняти на ключ)

Територія однієї держави або частина території, яка з усіх боків оточена територією іншої держави (наприклад, Калінінградська область РФ).

Апартеїд (африканська мова бурів *Apartheid* роздільне проживання)

Політика расової дискримінації і сегрегації, що проводилася щодо окремих національних і расових груп населення в колишній Південно-Африканській Республіці. Виявляється у скасуванні або суттєвому обмеженні політичних, соціально-економічних і громадянських прав, територіальній ізоляції тощо.

Апатрид (грец. *a* + *Patris* вітчизна)

Особи без громадянства.

Апостіль (фр. *Apostille* звіряти)

Завірення дійсності підпису на документі. А. замінює у правовому плані консульську легалізацію документа, що спрямовується на використання на території іншої держави. Завірення дійсності підпису за допомогою А. не вимагає попереднього засвідчення її дійсності в нотаріуса.

Арабські країни. Національні особливості ділового спілкування

Для арабського стилю переговорів характерним є прагнення встановити довіру між партнерами. Араби орієнтуються на минуле, звертаються до свого досвіду, коренів і традицій. Полюбляють попереднє пророблення всіх можливих варіантів вирішення справи. Велике значення в арабському світі мають ісламські традиції. Як правило, переговорний процес нагадує торг. Причому із завищеної у кілька десятків разів сходинок. Згідно з ісламською мораллю, торгівля є престижною і почесною справою. Вона розглядається як різновид мистецтва, успіх у торговельних справах вважається проявом високого інтелекту і неабиякого розуму. Арабські співрозмовники всіляко уникають визначеності, чітких “так” або “ні”. Розуміння етикету полягає у запобіганні чітким відповідям, поспіху, прямій відмові.

Арбітраж міжнародний (фр. *Arbitrage* посередництво)

1. Спосіб розгляду спорів у третейському суді. 2. Третейський суд, у якому справу вирішує суддя-посередник (арбітр). А. був відомий ще з часів рабовласницьких держав. Сучасній міжнародній практи-

ці відомі два види А.: *ad hoc* і постійний А. Перший впроваджується угодою сторін стосовно конкретного спору. Така угода називається компромісом або третейським записом. Постійний А. — постійний арбітражний орган, куди сторони можуть за взаємною згодою передавати суперечки, що виникли між ними. Виконання арбітражних рішень є обов'язковим. Третейський суд існує у вигляді списку осіб, з яких учасники спору можуть обирати арбітрів. Список утворюють держави-учасники Гаазьких конвенцій (їх нині понад 80), призначають не більше 4 суддів на 6 років. У списку близько 300 осіб: не всі держави беруть участь у цій процедурі.

Асамблея (фр. Assembler змішувати)

1. Назва деяких керівних органів у міжнародних організаціях, наприклад, Генеральна асамблея ООН — один з головних органів ООН, куди входять представники всіх держав-членів ООН.
2. У деяких державах одна з частин парламенту.

Асиміляція (лат. Assimilatio уподібнення)

1. У міжнародних відносинах злиття одного народу (етносу) з іншим, як правило, чисельнішим, шляхом засвоєння культури останнього.
2. Процес поглинання суспільством інших народностей. Розбіжності і конфлікти можуть виникати, якщо держава здійснює політику насильницької асиміляції щодо меншин, які її населяють, спрямовану на їхню денационалізацію. Результат часто виявляється протилежним намірам, оскільки такі дії, навпаки, зміцнюють етнічну самосвідомість.

Асоціація держав Південно-Східної Азії — АСЕАН

АСЕАН створена у 1967 р. на Конференції міністрів закордонних справ п'яти держав: Індонезії, Малайзії, Сінгапуру, Таїланду і Філіппін. Пізніше приєдналися Бруней, В'єтнам, Лаос і М'янма, Камбоджа. Установчі документи прийнято 1976 р. — Договір про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії і Декларацію згоди АСЕАН (м. Балі). Мета АСЕАН — співробітництво в економічній, соціальній та ін. галузях, сприяння миру і стабільності в Південно-Східній Азії. Вищий орган АСЕАН — Зустріч глав держав і урядів (проводиться кожні три роки). На щорічних зустрічах міністри закордонних справ країн АСЕАН визначають політичні завдання. Виконавчий і координаційний орган АСЕАН — Постійний Комітет. У 1994 р. створений Регіональний форум АСЕАН з проблем безпеки (АРФ).

Б

Баланс сил (фр. Balance ваги)

Співвідношення сил між державами або союзами держав, які утворюються для реалізації зовнішньополітичних цілей. У біполярній системі міжнародних відносин Б. с. означав встановлення рівноваги, період стабільних мирних відносин, а порушення Б. с. призводило до конфлікту, найвищим ступенем якого була війна.

Балтійська Рада

Наприкінці 80-х років ХХ ст. Латвія, Литва та Естонія утворили Раду балтійських держав (РБД). Восени 1991 р. в її рамках утворено міжпарламентську структуру — Балтійську Асамблею. 31 жовтня 1993 р. Асамблея ухвалила резолюцію про створення нової інституції тристороннього співробітництва — Б. Р. У структурі Б. Р. — міжпарламентська Балтійська Асамблея і Балтійська Рада Міністрів, Президія БА та постійні комітети, секретаріати БА та БР.

Бандунзька декларація (м. Бандунг)

Б. д. про сприяння всезагальному миру і співробітництву 1955 р., прийнята у рамках концепції територіальної цілісності держав. Пропозиція була висунута після Другої світової війни країнами, що розвиваються, у відповідь на намагання колоніальних держав протидіяти національно-визвольному руху колоній і подрібнення їх територій.

Безпека (англ. Security, safety)

Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Основні об'єкти безпеки: особа — її права і свободи, суспільство — його матеріальні й духовні цінності, держава — її конституційний устрій, суверенітет і територіальна цілісність. Колективна Б. — співробітництво держав з підтримки міжнародного миру, запобігання загрози миру і,

якщо необхідно, придушення актів агресії. Таке співробітництво може здійснюватися як у рамках ООН, так і регіональних організацій та угод. Основні принципи колективної Б. закріплені у Статуті ООН. Теза про створення всеохоплюючої системи міжнародної безпеки “є першим рядком тексту в абетці теорії і практики дипломатії дня сьогоднішнього і днів майбутніх” (Ковалев А. *Азбука дипломатии.* —М., 1988. — С. 22).

Безробітні громадяни (англ. Unemployed)

Працездатні громадяни, які не мають роботи і заробітку, зареєстровані в службі зайнятості з метою пошуку роботи, шукають роботу і готові її розпочати. Загальна декларація прав людини (ст. 1) встановлює право кожної особи на захист від безробіття.

Без'ядерний статус України

Українська держава здійснює безпрецедентну в історії людства політику відмови від ядерної зброї. На території України розташовувалася зброя СРСР: 176 балістичних ракет. Україна погодилася вивезти ядерну зброю за умов надання їй *письмових гарантій ядерної безпеки всіма ядерними державами світу*. І тільки з наданням таких гарантій Російською Федерацією, США, Великою Британією, Францією і Китаєм Україна взяла на себе зобов'язання стати *без'ядерною країною*. Після приєднання США до двосторонніх українсько-російських переговорів 14 січня 1994 р. було підписано *тристоронню угоду*, згідно з якою Україна взяла на себе зобов'язання впродовж семи років вивезти зі своєї території ядерні боєголовки. Президент США заявив про гарантії безпеки для України і обіцяв надати фінансову допомогу для реалізації зазначеної програми. Велика Британія і Франція на сесії ОБСЄ у Будапешті 5 грудня 1994 р. надали Україні письмові гарантії ядерної безпеки. Відповідні документи надіслав Китай. Також уряд США надав українській стороні 900 млн дол., а Росія в обмін на повернення ядерних боєзарядів надала Україні паливні елементи для ядерних реакторів та допомогу в роззброєнні загальною сумою близько 1 млрд дол. З підписанням тристоронньої угоди з ядерного роззброєння президентами України, США і РФ 14 січня 1994 р., ратифікацією Верховною Радою України *Договору про скорочення стратегічних озброєнь (Старт-1)* у лютому 1994 р., ратифікацією Україною у листопаді 1995 р. *Договору про нерозпов-*

сюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Україна послідовно і впевнено йде до без'ядерного існування. До кінця 1998 р. вся ядерна зброя з України була передана Росії. При цьому Україна дотримується *трьох “ні”* ядерній зброї: ні – втраченим боєприпасам, ні – новим боєприпасам, ні – новим ядерним державам.

Без'ядерні зони

Території, вільні від ядерної зброї. Б. з. оголошено Антарктику (Договір про Антарктику від 1959 р.), Латинську Америку (Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці 1967 р. – Договір Тлателолко), південну частину Тихого океану (Договір про без'ядерну зону південної частини Тихого океану 1985 р. – Договір Раротонга), Південно-Східну Азію (Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії 1995 р. – Бангкокський договір), Африку (Договір 1996 р. – Договір Пеліндаба). Статус Б. з. зміцнюється режимом нерозповсюдження ядерної зброї. Б. з. загалом не виключаються зі сфери збройного конфлікту, але вони не можуть бути театром ядерної війни.

Біженці (англ. Refugees)

Особи, які вимушено залишили територію держави своєї громадянської належності або територію країни свого постійного проживання. Особи, що перемістилися в іншу частину країни через громадянську війну, хоча іноді називаються біженцями, не є такими відповідно до міжнародного права. Щодо таких осіб вживається термін “переміщені особи”. Б. не можуть бути особи, що вчинили злочини проти світу, людяності або інші тяжкі злочини. Є дві форми притулку для Б.: територіальний і дипломатичний. Правовий статус Б. в Україні визначається Законом України “Про біженців” від 24 грудня 1993 р.

Біполярна система міжнародних відносин (лат. Ві два)

Період розвитку протистояння двох протилежних політичних систем (таборів) – соціалізму/комунізму на чолі з Радянським Союзом і капіталізму на чолі зі США – у міжнародних відносинах (1945 – 1989 рр.). Із припиненням існування соціалістичної системи (розпадом ОВД і РЕВ) сформувалася нова система міжнародних відносин – *однополярна*. У розвитку сучасних міжнародних відносин виявляються ознаки *поліполярної* системи, за якою, як можна передбачити, – майбутній розвиток людства.

Боротьба з міжнародною злочинністю (англ. *Struggle against international crime*)

Будь-яка діяльність репресивного або превентивного характеру, що спирається на право і здійснюється правоохоронними органами, яка зачіпає інтереси не менш як двох суверенних держав. Фактично, Б. з м. з. здійснюється на рівні взаємної правової допомоги держав, а також обміну інформацією і повідомленнями. Міжнародна організація кримінального розшуку *Інтерпол* — міждержавна установа, головною метою якої є практична боротьба з міжнародною злочинністю.

Брюссельський договір

Укладений 21 січня 1972 р. про вступ Великої Британії, Данії, Ірландії і Норвегії у Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та Євратом між шістьма країнами — учасницями ЄЕС та чотирма країнами-кандидатами. Набув чинності 1 січня 1973 р. Учасники референдуму, проведеного в Норвегії, проголосували проти вступу країни в “Спільний ринок” (ЄЕС). Брюссельський договір не був ратифікований норвезьким парламентом, тому Норвегія не увійшла до ЄЕС.

Бундесрат (нім. *Bundesrat*)

1. Особлива колегія з представників урядів земель ФРН, наділена певними законотворчими функціями, фактично є верхньою палатою парламенту. До Б. входять члени урядів земель, яких призначають і можуть у будь-який час відкликати уряди. Загальна чисельність Б. — 68 осіб. 2. Назва верхньої палати двопалатного парламенту Австрії — Федеральних Зборів.

Бундестаг (нім. *Bundestag*)

Формально парламент, а фактично тільки нижня палата парламенту ФРН. До складу Б. входять понад 670 депутатів, що обираються шляхом загальних і прямих виборів за змішаною виборчою системою на чотири роки. Кількість депутатських місць збільшується зі зростанням чисельності населення.

В

Велика Британія. Національні особливості ділового спілкування

Англіїцям притаманна стриманість, особливо у спілкуванні з незнайомими людьми, поцінування власності, діловитість. Часто вони уникають категоричних міркувань, висновків, особистих тем, приватних розмов. Суворо дотримуються закону і юридичних норм, морального кодексу поведінки. Мовчання англіїця не означає згоду, а швидше розмірковування. Їх відштовхує груба поведінка, невихованість. До переговорів ставляться із прагматизмом, емпіризмом, пунктуальністю тощо. Запрошення ділового партнера на ланч або обід додому можна вважати знаком особливої прихильності.

“Велика сімка/вісімка” (англ. A Great Seven)

Сім економічно розвинених країн (США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія і Канада), які проводять щорічні економічні наради на вищому рівні за участю представника ЄС. Традиція економічних нарад існує з 1975 р. На частку “сімки” припадає понад 50 % світового валового національного продукту. З літа 1994 р. в економічних нарадах бере участь також Росія.

Великі Народні Збори

У Болгарії назва органу установчої влади, до компетенції якого входять прийняття нової конституції та внесення найсуттєвіших змін і доповнень до неї. До складу В. Н. З. входять 400 народних представників, обраних шляхом загальних і прямих виборів.

Великі Національні Збори

Назва однопалатного парламенту Турецької Республіки. До складу В. Н. З. входять 450 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів за пропорційною системою. Строк повноважень депутатів В. Н. З. — п'ять років.

Верховна Рада України і НАТО

З Постанови Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО” (21 листопада 2002 р.).

Верховна Рада України постановляє: 1. Схвалити Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО (далі — Рекомендації парламентських слухань), що додаються. 2. Комітетам Верховної Ради України: з питань Європейської інтеграції — вжити заходів для забезпечення виконання пункту 1.5 Рекомендацій парламентських слухань; з питань національної безпеки й оборони — вжити заходів для забезпечення виконання пунктів 1.6 та 3.3 Рекомендацій парламентських слухань. 3. Комітетам Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції, з питань національної безпеки і оборони, у закордонних справах у другому півріччі 2004 року поінформувати Верховну Раду України про стан виконання Рекомендацій парламентських слухань. 4. Контроль за виконанням цієї Постанови покласти на Комітет Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції.

Верховний комісар ООН з прав людини (англ. United Nations High Commissioner for Human Rights)

Звання (або посада), яке надається вищим посадовим особам з функціями як адміністративними, так і дипломатичними. Верховний комісар ООН з прав людини координує і зміцнює позиції ООН із захисту прав усіх людей на планеті. Посада створена у 1993 р., комісар призначається на чотири роки й очолює Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Управління є керівним центром усієї діяльності ООН з прав людини і слугує секретаріатом при таких підрозділах, як Комісія з прав людини; спостерегацькі органи за дотриманням договорів; інші заклади ООН з прав людини. Діяльність Управління фінансується з регулярного бюджету або з цільових фондів. Верховний комісар виконує такі функції: сприяє захисту і результативному використанню прав людини в рамках системи ООН, сприяє розвитку нових форм нормативних документів і ратифікації договорів з розв'язання цієї проблеми. Верховний комісар уповноважений здійснювати дії у відповідь під час серйозних порушень прав людини і запроваджувати кроки з метою попередження цього порушення. Верховний

комісар надає також консультативну і технічну допомогу урядам. Верховний комісар координує роботу Управління з такими спеціалізованими установами ООН, як ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, ПРООН, Управління Верховного комісара у справах біженців і Програма добровольців.

Верховний комісар ООН у справах біженців (англ. United Nations High Commissioner for Refugees)

Повноваження ВКБ полягають у захисті і сприянні біженцям. Управління Верховного комісара здійснює міжнародний захист і надає допомогу особам, які врятувалися від війни або переслідувань. З метою забезпечення міжнародного захисту біженців УВКБ практикує прийняття і використання міжнародних стандартів, що регламентують поведінку з біженцями. Офіційний статус біженців визначається двома міжнародними договорами: Конвенцією про статус біженців (1951 р.) і Протоколом від 1967 р., у яких встановлені їх права й обов'язки. Документи підписали більшість країн світу. Головним елементом міжнародного статусу біженців є принцип “не примушування”, який забороняє вигнання або насильницьке повернення осіб в країну, де вони можуть піддаватися переслідуванням.

Вестфальська система міжнародних відносин

За точку відліку розвитку міжнародних відносин прийнято час зародження і формування національних європейських держав на просторі Священної Римської імперії, завершення Тридцятирічної війни в Європі і укладення Вестфальського миру у 1648 р. За Вестфальським миром, що включає два договори — Оснабрюцький і Мюнстерський, низка потужних державних утворень домовилися про систему майбутніх, ще зародкових, міжнародних відносин, визнавши появу нових суверенних держав. Весь наступний історичний період міжнародної взаємодії розглядається єдиною В. с. м. в., домінуючими суб'єктами якої виступають суверенні держави. В. с. м. в. поділяють на кілька етапів: Вашингтонсько-Версальську (під)систему міжнародних відносин 1919 — 1939 рр., що зазнала краху з початком Другої світової війни; Ялтинсько-Потсдамську систему 1945 — 1989 рр. — біполярну, яка припинила своє існування з ліквідацією системи соціалізму і розпадом СРСР; і постбіполярну (з 1990 р.). Останній період розвитку системи міжнародних

відносин — період похолодної війни — кардинально різняться від попередніх відсутністю політично-ідеологічного протистояння, згортанням військової конфронтації блоків, що групувалися навколо Вашингтона і Москви. Сучасна система міжнародних відносин є однополярною з елементами поліполярності, які набирають сили. Зміна систем відбувається досить повільно, поступово, внаслідок боротьби нового із застарілим.

Вигнання (грец. Ехо поза, ззовні)

Еміграція з політичних мотивів. Особа, що живе у вигнанні, може офіційно або неофіційно просити притулок в іншій країні через доведену погрозу репресіями з політичних або релігійних мотивів. Такі порушення прав людини стосуються також родини вигнанця, тому що її члени змушені залишити країну під загрозою знищення всієї родини. Емігранти, що залишають країну з професійних (“витікання умів”) або матеріальних причин (у пошуках кращого життя), не вважаються вигнанцями.

Вид на проживання

Документ, що видається органами внутрішніх справ іноземним громадянам або особам без громадянства на право постійного проживання на території певної держави.

Вишеградська група

Субрегіональна міжнародна організація, створена в лютому 1991 р. (м. Вишеград, Чехо-Словаччина) у складі Польщі, тодішньої Чехо-Словаччини та Угорщини. У зв'язку з появою відокремлених Чехії і Словаччини (так зване “розлучення по-чеськи” 1993 р.) Вишеградська група набула формату “чотирикутника”. Метою учасників В. г. було: деформація постсоціалістичної інфраструктури, що лишилася після Ради Економічної Взаємодопомоги і Організації Варшавського Договору, співпраця у військовій сфері і вироблення спільних зовнішньополітичних критеріїв у ставленні до євроатлантичних структур. Учасники розглядали В. г. як підготовчий крок до членства в ЄС. У межах В. г. створено простір вільної торгівлі, що було закріплено в спеціальній угоді. Всі країни В. г. набули членства в НАТО і стали повноправними учасниками Європейського Союзу. Україна й Вишеградська четвірка надають важливого значення розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва, що роз-

глядається як складова загальноєвропейського процесу. Україна співпрацює з учасниками В. г. у питаннях створення належної прикордонної інфраструктури, у т. ч. проведенні технічної модернізації пунктів перетину кордону України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною; розвиває економічну співпрацю прикордонних регіонів з учасниками В. г.

Віденська конвенція про дипломатичні відносини (зносини)

Діяльність закордонних представництв регламентується В. к. д. в. 1961 р. У документі до основних напрямів роботи за кордоном віднесено: представництво акредитуючої держави в державі перебування, захист інтересів акредитуючої держави та її громадян у межах, що допускаються міжнародним правом, у веденні переговорів з урядом держави перебування, з'ясування всіма законними засобами умов і подій в державі перебування та повідомлення про них уряду акредитуючої держави, заохочення дружніх відносин між акредитуючою державою і державою перебування та розвиток їх взаємовідносин у галузі економіки, культури і науки. Україна (в рамках СРСР) ратифікувала В. к. д. в. у 1964 р. і є правонаступницею виконання положень цього документа.

Відповідальність (англ. Accountability)

Обов'язок, передбачений законом, нести В. за свої вчинки і бездіяльність. В. може бути взята на себе добровільно (внаслідок укладеного контракту) або накладається органами влади (відповідно, наприклад, до кримінального права). Уряд має нести В. за порушення прав людини. В. виявляється у виплаті компенсацій, соціальних виплат тощо (як це передбачено у відповідних міжнародних конвенціях). Міжнародно-правова В. держави виявляється у правових наслідках для держави, яка порушила міжнародне право. Порушеннями вважаються неправомірні дії держави, а також бездіяльність. Держава несе відповідальність за фізичну недоторканність дипломатичного представника. Формами міжнародно-правової В. є політична і матеріальна В. держави. Значну роль в реалізації В. держави відіграють міжнародні організації. ООН може вживати заходів, передбачених Статутом, у тому числі із застосуванням військової зброї, коли дії держави створюють загрозу миру і безпеці людства, а також приймати рішення щодо В. держав за неправомірні дії у Міжнародному суді ООН і Міжнародному трибуналі.

Віза (лат. *Visa, Visum* переглянуте)

1. Відмітка в паспорті, що означає дозвіл на в'їзд певній особі на територію іншої держави, на виїзд з цієї території або на проїзд через неї. 2. Напис посадової особи на документі, що означає згоду цієї особи зі змістом документа.

Війна (англ. *War*)

Збройні дії між державами, що супроводжуються повним розривом усіх мирних відносин. В. — вища стадія конфлікту. В. відбувається, коли один або більше учасників в умовах політичного конфлікту доходять висновку, що ненасильницькими методами не можна домогтися досягнення несумісних або виняткових цілей. Принцип відмови від війни як засобу розв'язання міжнародних проблем був внесений до Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 р. Загальновизнане визначення війни: тривалий бій між військовими силами двох або більше держав, або однієї держави і принаймні однієї організованої збройної групи з використанням зброї і загибеллю на полі бою не менше 1 тис. осіб на рік. Збройний конфлікт нижче цього рівня називається конфліктом низької інтенсивності.

Вірчі /відкличні грамоти (фр. *Lettre de créance*)

Вірчі грамоти — документи, що підтверджують призначення особи дипломатичним представником в іншій державі. В. г. підписуються главою держави, який призначає главу представництва, і адресуються главі держави, який приймає дипломатичного представника. В. г. скріплюються підписом міністра закордонних справ. В. г. вручаються главі іноземної держави під час вступу на посаду. В. г. мають містити обов'язкову фразу: “Прошу *вірити* всьому, що говоритиме дипломатичний представник від імені глави своєї держави або від імені свого уряду”. В. г. видаються послам, посланникам, а також спеціальним делегаціям. Постійним повіреним у справах видаються не В. г., а лист міністра закордонних справ на ім'я керівника зовнішньополітичного відомства країни, яка приймає. В. г. мають характер загальних повноважень дипломатичного представника. *Відкличні грамоти* — документи, які підтверджують завершення перебування на посаді дипломатичного представника. Як правило, передаються міністерству закордонних справ країни перебування.

Віче Громадян

Назва нижньої палати Союзної Скупщини — двопалатного парламенту Сербії і Чорногорії (до червня 2006 р.).

Віче Республік

Назва верхньої палати Союзної Скупщини двопалатного парламенту Сербії і Чорногорії (до червня 2006 р.).

Влада (англ. Power, Authority)

У публічно-правових відносинах: організований вплив на свідомість і поведінку людей, спрямований на досягнення спільної мети. В. завжди має прояв у офіційних, тобто ustalених суспільством і державою формах і забезпечена засобами й інститутами, включаючи примус, для реалізації визначеного курсу. В. варто швидше розглядати як відносне, ніж абсолютне явище. Для зміцнення В. можуть бути використані такі ресурси: правові, економічні, інформаційні, організаційні тощо.

Внутрішні води (англ. Inland/internal waters)

У міжнародному праві: водний простір, що перебуває в межах території певної держави.

Внутрішні морські води (англ. Internal territorial sea waters)

У міжнародному праві: водний простір, що перебуває в межах території певної держави. В. м. в. — морські води, розташовані у бік від берега, від похідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря.

Всекитайські Збори Народних Представників

Назва органу законодавчої влади Китайської Народної Республіки. В. З. Н. П. є вищим органом державної влади, до складу якого входять близько 3 тис. осіб. Строк повноважень — 5 років. В. З. Н. П. формують практично всі інші органи влади КНР, що мають конституційний статус.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (англ. World Intellectual Property Organization /ВОІВ — WIPO)

Міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН. Заснована Паризькою конвенцією про захист промислової власності 1883 р. і Бернською конвенцією про захист літературних і художніх творів 1886 р. Конвенція про створення ВОІВ набула чинності у 1970 р. Штаб-квартира ВОІВ розташована в м. Женева (Швейцарія).

Воєнна організація держави

Сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів держави, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Гарант (лат. *Guarantor* поручитель)

У широкому сенсі поручитель. У міжнародній практиці — держава або організація, яка надає гарантію (безпеки, недоторканності, цілісності, ядерного захисту тощо).

Гарантом Конституції України в Українській державі є Президент України.

Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ)

Багатостороння угода з питань митних тарифів і торговельної політики, підписана в Женеві 30 жовтня 1947 р., набула чинності з 1 січня 1948 р. За час дії угоди до неї неодноразово вносилися поправки. У лютому 1965 р. був створений Комітет ГАТТ з торгівлі і розвитку. Питання діяльності ГАТТ обговорюються на щорічних сесіях країн-учасниць. У межах ГАТТ діють міжсесійні комітети і робочі групи з вивчення різноманітних проблем діяльності організації. Підсумок діяльності ГАТТ — поступове зниження митних тарифів країнами-учасницями ГАТТ у взаємній торгівлі, досягнуте під час митно-тарифних переговорів. Поточною діяльністю ГАТТ керує генеральний директор, працює секретаріат. Адміністративні витрати покриваються внесками країн-учасниць угоди; розміри внесків країн встановлюються відповідно до частки країн світового товарообороту. Штаб-квартира ГАТТ — м. Женева (Швейцарія). ГАТТ діє як специфічний інструмент урегулювання торговельно-політичних проблем міжнародної торгівлі.

Генеральні Кортеси (ісп. *Corte* королівський двір)

Назва двопалатного парламенту Іспанії. До складу нижньої палати — Конгресу Депутатів — мають входити від 300 до 400 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів за пропорційною системою. До складу верхньої палати — Сенату — входять по чотири представники від кожної провінції, по одному або по три

представники від острівних провінцій і по два від двох анклавів на африканському узбережжі Середземного моря, обраних шляхом загальних і прямих виборів. Усього у складі Сенату — 252 сенатори, 208 з яких обираються, а 44 — призначаються. Строк повноважень Конгресу Депутатів і Сенату — чотири роки.

Геноцид (грец. Genos рід + лат. Caedere вбивати)

Політика цілеспрямованого знищення окремих груп населення за расовою, етнічною або релігійною ознакою. Г. пов'язаний з ідеологією і політичною практикою расизму, войовничого націоналізму, фашизму, релігійного фанатизму. За кримінальним законодавством Г. належить до злочинів проти світу і безпеки людини. Женевська конвенція про попередження злочину Г. і покарання за нього (1948 р.) визначає Г. як одну з дій, вчинених з наміром знищити цілком або частково яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу. Якщо переслідування населення викликане політичними причинами, іноді вживається термін “*політицид*”. Випадки Г. мали місце в Кампучії (1975–1979), в Руанді (1994–1995). Подібною до поняття Г. є також практика “*етнічних чисток*”, що застосовувалася під час війни на території колишньої Югославії (1992–1995). Г. проти українського народу визнано геноцидом 1932–1933 рр.

Геополітика (англ. Geopolitics)

Політична концепція, що виникла наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., відповідно до якої зовнішня політика держави визначається переважно географічними факторами (положенням країни, природними ресурсами, кліматом тощо). У ХХ ст. застосовувалася для виправдання зовнішньої експансії (у т. ч. німецьким фашизмом).

Глава держави (англ. Head of State)

Вища посадова особа, яка вважається носієм виконавчої влади і верховним представником держави у сфері зовнішніх відносин. У монархіях Г. д. — *монарх* (імператор, емір), влада якого, як правило, передається у спадок від одного представника правлячого будинку до іншого в установленому законом порядку. У республіках Г. д. — *президент*, який обирається безпосередньо населенням або опосередковано, а також шляхом багатоступеневих виборів. У деяких республіках (США, Аргентина, Мексика тощо) Г. д. одночасно є главою уряду.

Глава уряду (англ. Head of Government)

Керівник вищого виконавчого органу влади. У парламентських країнах Г. у. призначається главою держави. Як правило, ним стає лідер політичної партії, що здобула перемогу на парламентських виборах, або лідер однієї з партій, які утворюють урядову коаліцію.

Гноблення (англ. Oppression)

Положення, за яким усім соціальним верствам суспільства відмовлено в соціальних і економічних привілеях незалежно від того, перебувають вони в опозиції до влади чи ні.

Громадянство (англ. Citizenship)

Політична і правова приналежність особи до конкретної держави. Г. виявляється як взаємовідносини між державою й особою, що перебуває під її владою: держава гарантує громадянину забезпечення його законних прав та інтересів, захищає і патрує його за кордоном. У свою чергу громадянин зобов'язаний дотримуватися законів та інших приписів держави і виконувати встановлені нею зобов'язання. Термін “громадянство” був проголошений і юридично закріплений у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. Г. можна набути і втратити. Г. можна набутися народженням, шляхом натуралізації, на підставі міжнародного договору, а в деяких випадках шляхом *реінтеграції (поновлення)* і пожалування. Набуття Г. внаслідок народження — *філіація*. Філіація може відбуватися за двома принципами: “*права крові*” і “*права ґрунту*” (у деяких випадках держави використовують дві форми). Відповідно до принципу “права крові” (національний принцип) Г. дитини визначається Г. її батьків і не залежить від місця народження. Поширений переважно в Європі. Згідно із Законом України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. в Україні переважає “право крові”, що поєднується з “правом ґрунту”. Відповідно до принципу “права ґрунту” (територіальний принцип) Г. визначається за місцем народження дитини і не залежить від громадянства її батьків. За цим принципом визначають Г. в більшості країн Латинської Америки. “Принцип ґрунту” не діє щодо іноземних дипломатів і консулів (Факультативний протокол до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.). У деяких країнах (наприклад, у Франції) особа, народжена у змішаному шлюбі, після досягнення відповідного віку сама може вирішити

проблему свого Г. Добровільний вибір Г. — *оптація*, автоматична зміна Г. — *трансферт*. Вихід з Г. за власним бажанням — *експатріація*. Подвійне Г. — *біпатризм* (визнається у Великій Британії, Вірменії, Бангладеш, Білорусі, Німеччині, Ізраїлі, Росії, Франції, деяких країнах Латинської Америки тощо). Безгромадянство — *апатризм*. В Україні єдине Г. (Конституція України, ст. 4). Згідно з Конституцією України рішення про прийняття до Г. України та припинення Г. України приймає Президент України (п. 26 ст. 106). Основним документом, що підтверджує Г. України, є паспорт громадянина України.

Громадянське суспільство (англ. Civil society)

Сфера недержавних громадських інститутів і відносин. Г. с. — все те в суспільстві, що не є державою і державним. Суспільство громадян високого соціального, економічного, політичного, культурного і морального статусу, що підтримує з державою розвинені правові відносини. Суть концепції Г. с. полягає у тому, щоб шляхом розмежування Г. с. і держави сприяти їх соціальному партнерству, доводити, що держава є похідною від суспільства і має слугувати йому, а не навпаки.

Грубі порушення прав людини (англ. Gross human rights violations)

Найсерйозніші порушення прав людини, пов'язані з фізичною недоторканністю кожної особи — правом на життя. До них належать: політичні вбивства (позасудові страти), знищення і катування. Це поняття також охоплює неправомірні арешти, що призводять до тривалого ув'язнення без суду.

ГУАМ (англ. GUAM)

Субрегіональна міжнародна організація, утворена 1997 р. Грузією, Україною, Азербайджаном і Молдовою. Після виходу з Договору про колективну безпеку — Ташкентського договору СНД — Узбекистан набув членства в ГУАМ у 1999 р., призупинив у 2002 р., а припинив у 2006 р. Учасники київського саміту ГУАМ (травень 2006 р.) прийняли Статут організації. Ідею створення ГУАМ було запропоновано на міжнародній конференції у Брюсселі 1993 р., що проводилася під егідою ЄС за участю країн СНД. Учасники домовилися забезпечити виконання програми ЄС, спрямованої на розвиток транспортного коридору із Західної Європи через Чорне море, Кавказ, Каспійське море в Центральну Азію. У 1996 р. була підписана тристороння азербайджансько-грузинсько-ук-

раїнська угода щодо створення Транскавказького транспортного коридору. На саміті у Страсбурзі (Франція) 10 жовтня 1997 р. президенти чотирьох держав (плюс Молдова) уклали угоду про створення ГУАМ, в основу якої було закладено ідею співпраці в політичній, військовій та економічній сферах. Країни об'єднання до спільних завдань додали участь у миротворчих процесах на території учасниць конфліктів, у тому числі – у розв'язанні проблеми збройного сепаратизму; активну співпрацю з НАТО разом із програмою “Партнерство заради миру”; створення спільного батальйону з підрозділів збройних сил країн ГУАМ. 16 вересня 1998 р. керівники прикордонних служб підписали протокол про співпрацю у сфері захисту кордонів (у тому числі боротьба з тероризмом і незаконним обігом наркотиків), а 1999 р. у Грузії провели спільні військові навчання із “захисту” нафтового трубопроводу Баку—Супса. Головний напрям співпраці країни ГУАМ закріпили у спільній декларації в січні 1999 р. (Вашингтон). Восени 2000 р. під час саміту “Тисячоліття” (Нью-Йорк) Україна ініціювала процес перетворення ГУАМ на регіональну міжнародну організацію з чітко визначеними цілями та функціями. Це рішення було закріплено в меморандумі і протоколі про розвиток вільної торгівлі в регіоні, де йшлося також про забезпечення вільного просування капіталів, товарів і людей, спільну участь у миротворчих процесах в регіоні тощо. 14 серпня 2005 р. заявлено, а 23 травня 2006 р. підписано Декларацію про створення організації ГУАМ.

Гуго Гроцій (1583–1645 рр.).

Утвердження нових великих держав і розвиток дипломатичних відносин між ними сприяли появі аналітичних праць про правову природу міждержавних відносин. Справжнім творцем науки міжнародного права був Гуго Гроцій (1583–1645 рр.). Гуго Гроцій виховувався в родині університетської інтелігенції: його батько був куратором, а дядько Корненліс – ректором Лейденського університету. Гуго ще в дитинстві виявив неабиякі наукові обдарування і вже в 14 років вражав своїми знаннями вчених і правителів. Перебуваючи в оточенні посланника Голландії в Парижі, він так здивував своїми знаннями короля, що той вигукнув в присутності придворних: “Ось чудо Голландії!”. Вивчаючи твори античних класиків і право, Гроцій 1598 р., тобто в 15 років, в Орлеанському університеті здобув ступінь доктора права. У 1604–1605 рр. написав трактат “Про право здобичі”, частину якого було надруковано

1609 р. під назвою “Вільне море або про право, що належить голландцям у царині торгівлі з Індією”. Учений обстоював право вільного плавання кораблів під усіма прапорами у відкритому морі, доводячи необґрунтованість претензій на виняткове морське панування спочатку Іспанії й Португалії, а потім і Англії. За участь в релігійно-політичних суперечках він зазнав переслідувань і ув'язнення, втік до Франції, де королем Луї XIII йому було призначено пенсію. У Франції він і написав свій відомий трактат “Три книги про право війни й миру”, який було видано в березні 1625 р. Книга мала надзвичайний успіх і вже за життя автора витримала кілька видань. Праця Г.Гроція була своєрідною енциклопедією тогочасних правових знань, охоплюючи крім проблем війни та миру, міжнародного права також державне, цивільне та карне право. 1627 р. твір було внесено до папського списку заборонених книг, у якому він перебував до 1900 р. У 1634 р. Г. Гроцій прийняв пост шведського посланника при французькому дворі, але його дипломатична діяльність не була успішною, зокрема через вороже ставлення до нього кардиналів Ришельє й Мазарині. У своїй роботі про право війни і миру Г. Гроцій відстоює обов'язкове дотримання зобов'язань у міждержавних відносинах, ратує за добросовісність між ворогуючими сторонами і за дотримання укладених ними угод. Розділ XVIII книги присвячений правам посла, і він цікавий тим, що описує звичаї, які склалися на початок XVII ст. в царині посольського права. Більша чи менша недоторканність посла залежить від звичаїв країни, в якій він акредитований. “Оскільки, — пише Г. Гроцій, — за міжнародним правом посол представляє особу свого монарха, він перебуває неначе поза територією тієї держави, в якій виконує свої функції. Звідси випливає, що він не зобов'язаний дотримуватися законів країни, до якої посланий. Якщо він учинив злочин, то потрібно або закрити на це очі, або вислати за межі держави; у разі, якщо його злочин заподіює країні, в якій він є послом, відчутної шкоди, слід вимагати від його володаря або покарання, або видачі посла. Таку саму недоторканність мають свита посла і його майно. Щодо права притулку в посольстві, то це право наявне лише в тому разі, якщо допускається сувереном, при якому посол акредитований”. Праця Г. Гроція про право війни і миру побачила світ у розпал Тридцятирічної війни. Вона перевидавалася понад 50 разів мовою оригіналу й десятки разів іншими мовами. Близько 1710 р. пере-

клад трактату слов'янською мовою було здійснено в Київській духовній академії (Києво-Могилянській академії). Виявити засади справедливості в міжнародних відносинах — ось головна мета, до якої прагнув видатний голландський учений, здійснюючи своє дослідження. Багато прогресивних правових ідей Г. Гроція знайшли відображення у Вестфальському мирі, який став підсумком Тридцятирічної війни. Вестфальський мирний договір заклав важливі підвалини для розвитку міжнародного публічного права. Він став своєрідним пам'ятником Г. Гроцію, який як дипломат, юрист і публіцист підготував відповідний правовий ґрунт для укладення цього миру.

Гуманітарне втручання (англ. Humanitarian intervention)

Будь-яке іноземне вторгнення на територію держави із застосуванням сили з метою захисту основних прав і свобод громадян певної країни і/або іноземних громадян, коли влада цієї країни не бажає або не може забезпечити ці права. Г. в. не закріплено положеннями міжнародного права і, фактично, має характер примусу відповідно до країни — порушника прав як своїх громадян, так і іноземців. Ставлення до Г. в. у світовій практиці є неоднозначним, хоча воно застосовується доволі часто (наприклад, Руанда, колишня Югославія, Камбоджа, Судан тощо).

Гуманітарне право (англ. Humanitarian law)

Норми міжнародного права, спрямовані на захист прав і свобод людини.

МАУП

Д

Декларація (лат. Declaration заява, оголошення)

1. Офіційна або урочиста програмна заява, а також документ від імені держави, уряду, партії, організації. 2. Назва деяких офіційних документів із повідомленнями свідчень, що мають юридичне значення, наприклад податкова Д., митна Д., поштова Д.

Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.)

Державотворчий документ суверенної України. Верховна Рада України проголосила державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. Україна як суб'єкт міжнародного права підтримує безпосередні відносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій. Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Д. п. д. с. проголосила невід'ємне право української нації на економічну самостійність, екологічну безпеку; недоторканність території УРСР (ст. V); право на частку в загальносоюзному багатстві: зокрема, в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, які створено завдяки зусиллям народу Республіки (ст. VI); право задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами Республіки (ст. VIII). Окрім того, в Декларації проголошено (ст. IX) намір України в майбутньому бути постійно нейтральною державою, яка не бере участі у діяльності військових блоків і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. Міжнародну правосуб'єктність України закріплює ст. X, у якій йдеться також

про право на безпосередні відносини з іншими державами шляхом укладання договорів, обміну дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, створення дипломатичних та інших установ. Відносини УРСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи. Цим положенням було закладено принцип нових відносин з колишніми радянськими республіками. Д. п. д. с. України на першому етапі розвитку незалежності стала основою для Конституції, законів України і визначала позицію Республіки при укладанні міжнародних угод.

Декларація про принципи міжнародного права

Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 24 жовтня 1970 р. Основними принципами міжнародного права Декларацією визначені (розд. 3): утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування; розв'язання міжнародних спорів мирними засобами; невтручання у справи, які є внутрішньою компетенцією держави; співпраця держав відповідно до Статуту ООН; рівноправність і самовизначення народів; суверенна рівність держав; добросовісне виконання зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту ООН. Основні принципи міжнародного права — сконцентрований прояв і узагальнення загальноновизнаних норм поведінки суб'єктів міжнародних відносин з приводу найважливіших питань міжнародного життя. У 1975 р. Рада з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) у Заключному акті сформулювала Декларацію принципів, якими держави-учасниці керуватимуться у взаємних відносинах, але ці принципи, по-перше, не були визначені, як основні, а, по-друге, прийняті в документі регіонального характеру.

Делегування (лат. *Delegare* призначати, посилати)

1. Д. — направлення у якості делегата, надання повноважень.
2. Д. прав, повноважень — передання прав, повноважень від одного органу влади або посадових осіб своїх повноважень іншим (органам влади, посадовим особам). Д. повноважень означає, як правило, передання повноважень на певний час зі збереженням у делегуючого суб'єкта права повернути їх до власного виконання. Д. повноважень зазвичай відбувається під час здійснення процедури підписання міжнародних міжурядових і міжвідомчих угод. У такому разі відбувається Д. повноважень міністру закордонних справ. Д. повноважень оформляється спеціальним документом.

Делімітація кордону (фр. *Délimitation* обмеження)

Визначення лінії державного кордону з описом його проходження і нанесенням на карту відповідно до укладеного договору. Здійснення Д. к. супроводжується докладним її описом. Карта з нанесеною на неї лінією кордону зазвичай підписується або парафується і є складовою договорів про делімітацію кордону. Договори про Д. кордону підлягають ратифікації і набувають чинності після обміну ратифікаційними грамотами. Договори про Д. кордону містять зобов'язання сторін про демаркацію кордону, тобто про визначення його на місцевості.

Демаркація (фр. *Démarcation* позначення)

Встановлення державного кордону на місцевості. Лінія державного кордону на місцевості позначається прикордонними знаками (стовпами, пірамідами тощо). Демаркаційні документи після їх підписання змішаними комісіями з Д. к. підлягають затвердженню кожної із сторін договору відповідно до законодавства цих держав і набувають чинності з моменту обміну нотами, що повідомляють про їх затвердження.

Демократія через право (грец. *Demokratia* < *demos* народ + *Kratos* влада)

Назва постійної консультативної комісії з питань конституційного права при Раді Європи. Мета комісії – надання допомоги країнам Центральної і Східної Європи у проведенні конституційних та інших законодавчих реформ, формуванні правової державності. За місцем постійного проведення її засідань (м. Венеція) комісія офіційно називається також Венеціанською комісією.

Денатуралізація (англ. *Denaturalisation* позбавлення громадянства)

Втрата особою громадянства (підданства) будь-якої держави. Д. відбувається, як правило, у разі набуття особою громадянства на підставі неправдивих відомостей і фальшивих документів.

Денонсація (міжнародних договорів) (фр. *Dénonciation* < лат. *Denuntiatio* повідомлення)

Повідомлення державою іншої держави про розірвання укладеного між ними договору; вихід держави з багатостороннього міжнародного договору. Умови припинення дії міжнародного договору, за загальним правилом, обумовлюються сторонами у тексті дого-

вору. Якщо сторони не надають договору статусу безтерміновості але і не визначають терміну його дії, тоді в договір включається положення щодо права виходу з договору кожного з його учасників, тобто права Д., про що учасники договору мають завчасно (як правило, за рік) попередити партнерів. У договорі може бути передбачено заборону його Д. Так, Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни забороняють їх Д. під час війни (Віденська Конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.). Держава може припинити участь у договорі, коли відбулися значні зміни обставин — *клаузула rebus sic stantibus*. Водночас клаузула про незмінність обставин не може застосовуватися щодо договорів, якими встановлюються кордони. Договір припиняє свою дію в разі появи нової *імперативної* норми загального міжнародного права (*jus cogens*). Такими нормами за певних обставин може бути розрив дипломатичних і консульських відносин, без яких дія договору є неможливою. Згідно з Конституцією України Д. м. д. України належить до повноважень Верховної Ради України (п. 32 ст. 85).

Депозитарій (лат. Depositum річ, віддана на зберігання)

У міжнародному праві — держава, організація або призначений сторонами спеціальний уповноважений, що взяли на себе зобов'язання зберігати автентичні тексти міжнародних договорів, а також усі інші документи, що пов'язані з набуттям ними чинності. Так, Д. низки Віденських конвенцій є Генеральний секретар ООН, а Д. організації СНД — виконавчий секретар СНД (штаб-квартира Співдружності у м. Мінську). Окрім зберігання документів Д. готує завірені копії для подальшої їх розсилки учасникам договору, реєструє документи в Секретаріаті ООН тощо. Без реєстрації укладених міжнародних договорів у Секретаріаті ООН вони не вважаються чинними.

Депортація (лат. Deportatio вигнання, висилання)

Примусове вигнання, висилка за межі країни або певного регіону, насильницьке переселення окремих осіб, груп, певної етнічної спільноти. Примусове переміщення населення з території з реальних або передбачуваних причин, таких як загроза воєнних дій, природні катастрофи, ядерні випробування або терористичні акти. Д. також здійснюється державою-окупантом проти цивільного населення. Особливою формою Д. є висилка.

Держава (англ. State)

Форма політичної організації суспільства. Як суб'єкту міжнародного права Д. притаманні такі риси: 1) постійне населення; 2) визначена територія; 3) державна влада; 4) монетарна система. Д. як життєвий організм обов'язково здійснює одну із своїх функцій — політичну. Останню умовно можна розділити на внутрішньополітичну і зовнішньополітичну. Д., реалізуючи свої інтереси у сфері внутрішніх відносин, проводить внутрішню політику, а реалізуючи інтереси на міжнародній арені, — здійснює зовнішньополітичну функцію. Визначальною є внутрішньополітична функція держави, оскільки саме вона є основним політичним засобом утримання і зміцнення державної влади, також завдяки їй закріплюються відповідні суспільні відносини. Зовнішньополітична функція підпорядкована функції внутрішньополітичній.

Держава м'яка (англ. Failed State)

Концепція Д. м. (аналогічна поняттю “*слабкої або падаючої держави*”) використовується для опису держав, що мають обмежене визнання світовою спільнотою. Такі держави не можуть здійснювати ефективний контроль над територією, що перебуває в їхній юрисдикції, і спираються на примус для забезпечення покори і слухняності. Розпад держави характеризується економічним занепадом, неправильним використанням ресурсів, неефективністю керування і відсутністю визнання в суспільстві, іноді супроводжується геноцидом проти свого народу. У таких випадках світове співтовариство застосовує примус до зазначеної держави (пряме або непряме втручання у внутрішні справи), таким чином порушуючи її суверенітет.

Державна влада (англ. Government)

Форма політичної влади, що наділена монопольним правом видавати закони та інші розпорядження, обов'язкові для всього населення, і спирається на спеціальний апарат примусу. Д. в. має три компоненти: законодавча влада (яка визначає політику і створює закони); виконавча влада (яка проводить і виконує цей політичний курс); судова влада (яка застосовує закони відповідно до процесуальних принципів судочинства). Термін Д. в. у повсякденній практиці використовується як синонім *виконавчої влади* (уряд, рада міністрів).

Державна Дума (англ. State Duma)

Сучасна нижня палата Федеральних Зборів — парламенту Російської Федерації, складається з 450 депутатів, обраних на 4 роки відповідно до федерального законодавства РФ про вибори. Вища палата — Рада Федерації РФ.

Державна територія (англ. State territory)

Частина земної поверхні, що перебуває під суверенітетом певної держави. Складовими частинами Д. т. є сухопутні, водяні і повітряні простори, а також прирівняні до них об'єкти.

Державний Великий Хурал (монг.)

Назва однопалатного парламенту Монголії. До складу Д. В. Х. входять 76 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів. Строк повноважень Д. В. Х. — чотири роки.

Державний гімн (грец. *Нумнос* урочиста пісня на честь богів і героїв)

Поетично-музичний твір, що є офіційним *символом і атрибутом* держави. Д. г. прославляє батьківщину, державу, певні історичні події та їх героїв тощо. Д. г. виконується під час різних урочистих церемоній за участі державних органів (державних свят, інавгурації президента, підняття прапору, відкриття посольства тощо). Згідно з Конституцією України Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького (ч. 5 ст. 20). Словами Державного Гімну України відповідно до Закону України “Про Державний Гімн України” від 6 березня 2003 р., є слова першого куплета та приспіву твору П. Чубинського, що починається словами “Ще не вмерла України і слава, і воля”.

Державний кордон (англ. State frontier)

Лінія і вертикальна поверхня, що проходить цією лінією та визначає межу державної території (суші, водяних надр і повітряного простору), тобто просторова межа дії державного суверенітету.

Державний Протокол та Церемоніал (лат. *Protokol, Cerimonia* культовий обряд)

Сукупність вимог щодо забезпечення єдиного порядку проведення офіційних заходів за участі Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Міністра закордонних справ України, інших вищих посадових осіб України

з урахуванням загальноприйнятих міжнародних норм, правил і традицій, а також національних традицій України. Положення про Державний П. та Ц. України затверджений *Указом Президента України “Про Державний Протокол та Церемоніал України” 22 серпня 2002 р.*

Де-факто (лат. De facto фактично)

У міжнародному праві одна з форм визнання держави або уряду, що означає офіційне, але не повне, не остаточне визнання. Визнання Д.-ф. означає визначені правові наслідки, однак воно, як правило, має тимчасовий характер, є перехідним етапом до визнання *де-юре*. Ознакою визнання Д.-ф. є переважно розвиток торговельного співробітництва. Існує також визнання *ad hoc* (на цей випадок), яке іноді застосовується для ведення переговорів з державами або урядом, що не отримали визнання.

Де-юре (лат. De jure юридично, формально)

У міжнародному праві повне, остаточне і офіційне визнання держави або уряду, що супроводжується низкою правових наслідків: від можливості встановлення дипломатичних і консульських відносин до визнання правової системи і застосування законодавства визнаної держави і виконання винесеними її судами рішень. Вважається, що висловлене юридичне визнання Д.-ю. не підлягає змінам (хоча у міжнародній практиці трапляється і таке).

Диплом (грец. Diploma подвійні дощечки)

1. У Давній Греції подвійні дощечки, покриті воском, на яких креслилися і писалися повідомлення, що доставлялися кур'єрами.
2. Складений удвічі документ.

Дипломат (фр. Diplome, від грец. Diploma)

Посадова особа зовнішньополітичного відомства (закордонних справ), уповноважена підтримувати офіційні відносини з іноземними державами, у т. ч. представники держави за кордоном, що мають дипломатичний ранг і користуються дипломатичним імунітетом (Віденська конвенція “Про дипломатичні зносини” від 18 березня 1961 р.). Сукупність Д. при будь-якому уряді називається *дипломатичним корпусом*. Посадова особа відомства закордонних справ, яка доставляє дипломатичну пошту, — *дипломатичний кур'єр*.

Дипломати Ватикану

Главою дипломатичного представництва Ватикану є *нунцій* (*посол*), його заступником — *інтер-нунцій* (радник-посланник, радник), помічником — *апостольський агент* (секретар, аташе).

Дипломатична академія України

Дипломатична академія України при МЗС України, яка є провідним навчальним закладом у системі підготовки спеціалістів для роботи у сфері міжнародних відносин, створена у 1995 р. Покликанням ДПА України є підготовка кадрів дипломатичних, консульських, зовнішньоекономічних та інших представництв України за кордоном для роботи в міжнародних організаціях та в державних органах, що вирішують питання зовнішніх відносин України, а також проведення науково-аналітичних досліджень у галузі міжнародних відносин. У ДПА працюють 55 висококваліфікованих фахівців: академіки, професори, доценти, відомі дипломати, юристи-практики. За десять років існування Академія підготувала 373 кваліфікованих спеціалістів — громадян України та зарубіжних країн (наприклад, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Туркменістану, Індонезії та ін.). ДПА має творчі зв'язки з вищими навчальними закладами США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Іспанії, Бельгії, Словаччини, Польщі, Австрії, країн СНД тощо.

Дипломатична служба

Реалізує зовнішньополітичну концепцію через центральні структури зовнішніх відносин держави і закордонні дипломатичні представництва та консульські установи. Загалом Д. с. покликана забезпечувати реалізацію зовнішньої політики держави, захищати її інтереси у сфері міжнародних відносин, а також інтереси її юридичних осіб та громадян за межами країни.

Дипломатичне листування

Здійснюється шляхом направлення дипломатичних документів, серед яких виокремлюються документи зовнішнього і внутрішнього користування. Особливу вагу мають вербальні й особисті ноти, листи, пам'ятні записки, меморандуми, заяви, комюніке тощо. Якщо *особисті ноти* (складаються від імені особи) містять інформацію, що стосується безпосередньо дипломатичного представника, то *вербальні ноти* (оформлюються установами)

використовуються з метою викладення широкого кола проблем будь-якого характеру (для їх розв'язання). *Пам'ятні записки* (дипломатичні документи) передаються особисто і містять інформацію, на яку необхідно оперативно звернути увагу. У *меморандумі* розглядається фактична сторона зовнішньополітичних питань, подається аргументація на захист своєї позиції. *Комюніке* застосовується для короткого повідомлення про результати переговорів. Широко використовуються й інші види документів, серед яких заяви, виступи на конференціях, відповіді на звернення, тексти прес-конференцій тощо.

Дипломатичне представництво (англ. Diplomatic representation)

Спеціальні установи держави акредитації в країні перебування. Д. п. здійснює дипломатичну діяльність за межами країни через розвиток і підтримку офіційних відносин з країною перебування, захист прав та інтересів своєї держави, її громадян і юридичних осіб. Діяльність Д. п. окреслено у Віденській конвенції про дипломатичні відносини 1961 р. У документі до основних напрямів роботи за кордоном віднесено: представництво акредитуючої держави в державі перебування, захист інтересів акредитуючої держави та її громадян у межах, що допускаються міжнародним правом, у веденні переговорів з урядом держави перебування, з'ясування всіма законними засобами умов і подій у державі перебування та повідомлення про них уряду акредитуючої держави, заохочення дружніх відносин між акредитуючою державою і державою перебування та розвиток їх взаємовідносин у галузі економіки, культури і науки. Поза посольствами існують Д. п. при міжнародних організаціях, зокрема в МЗС України – Постійне представництво України при ООН (Нью-Йорк), Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях (Женева), Постійне представництво України при міжнародних організаціях (Відень), Постійне представництво України при ЮНЕСКО (Париж), Постійне представництво України при координаційних інститутах СНД (Мінськ), Представництво України при ЄС (Брюссель), Постійне представництво України при НАТО (Брюссель) тощо. Враховуючи те, що Україна є членом понад ста міжнародних організацій, важливі завдання покладаються на Д. п. при них: політична робота, забезпечення просування ініціатив України в міжнародних структурах, створення позитивного іміджу

держави, досягнення максимальної користі від членства в організаціях, у більшості з яких Україна сплачує членські внески. Д. п. користується *привілеями* на території держави перебування та *імунітетами* (Віденська конвенція “Про дипломатичні відносини” від 18 березня 1961 р., ст. 1–3, 14, 20–27).

Дипломатичний протокол (грец. Protokollon перший лист: protos перший + kollao клею)

1. Д. п. – сукупність правил, що регулюють порядок здійснення різних дипломатичних актів. Засади Д. п. закріплені у Віденській конвенції про дипломатичні відносини (зносини) 1961 р. і Віденській конвенції про консульські відносини (зносини) 1963 р.
2. Підрозділ зовнішньополітичного відомства. Управління Д. п. опікується облаштуванням новоприбулих дипломатичних представників іноземних держав, організовує вручення *вірчих грамот*, офіційні візити; відповідно документує дипломатів та членів їхніх родин тощо. Через управління Д. п. послы та інші офіційні представники іноземних держав встановлюють свої перші контакти з країною перебування, через управління Д. п. до відома дипломатичних представництв іноземних держав у прийнятній дипломатичній формі доводиться інформація щодо внутрішньополітичних і зовнішньополітичних заходів (так само в Україні).
3. Рішення міжнародної конференції, що має силу міжнародного договору.

Дипломатичні посади

Для дипломатичних працівників, які працюють у закордонних дипломатичних установах України, встановлюються такі посади: 1) Надзвичайний і Повноважний Посол України, постійний представник України при міжнародній організації; 2) Генеральний консул України; 3) Радник-посланник; 4) Радник; 5) Консул України; 6) Перший секретар; 7) Віце-консул; 8) Другий секретар; 9) Третій секретар; 10) Аташе (Закон України “Про дипломатичну службу”, 15 травня 2002 р., ст. 12).

Дипломатичні ранги (нім. Rang – чин, від фр. Rang – ряд, низка)

Особливі звання, які надаються працівникам відомства закордонних справ. Дипломатичним працівникам присвоюються Д. р.: Надзвичайний і Повноважний Посол; Надзвичайний і Повноважний Посланник першого класу; Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу; радник першого класу; радник другого

класу; перший секретар першого класу; перший секретар другого класу; другий секретар першого класу; другий секретар другого класу; третій секретар; аташе. Дипломатичний працівник, якому присвоєно дипломатичний ранг, перебуває у ньому довічно і може бути позбавлений Д. р. лише за вироком суду. Д. р. прирівнюються до рангів державних службовців відповідно з першого до одинадцятого рангу (*Закон України “Про дипломатичну службу”, 15 травня 2002 р., ст. 16*).

Дипломатія (фр. *Diplomatie*, від грец. *Diplōma* подвійні дощечки)

Дії глав держав, урядів і структур зовнішніх відносин щодо здійснення цілей і завдань зовнішньої політики держав, а також захисту інтересів держави за кордоном. Д. є важливим засобом зовнішньої політики держави. Основні форми дипломатичної діяльності — дипломатичні конгреси, конференції і наради, тобто періодичні зустрічі керівників держав; дипломатичне листування; підготовка й укладання міжнародних угод; повсякденне представництво держави за кордоном; участь представників держави в міжнародних організаціях; інформаційна робота тощо.

Дипломатія Запорозької Січі

Українська козацька держава — Запорозька Січ — здійснювала самостійну зовнішню політику. Глава Запорозької Січі — *кошовий отаман*, пізніше *гетьман* — з монархами сусідніх держав обмінювався текстами договорів, йому вручалися королівські універсали, царські укази, гетьманські ордери). Гетьман України *Б. Хмельницький* встановив і розгорнув дипломатичні відносини з Польщею, Московією, Кримом, Туреччиною, папою Римським і німецьким імператором, з Угорщиною, Молдовою, Волощиною, Трансильванією, Швецією та іншими країнами. Функціональні дипломатичні обов'язки у Запорозькій Січі виконував *військовий*, пізніше *генеральний писар*, який вів дипломатичне листування від імені всього запорозького війська; приймав на зберігання всі універсали, укази, листи, ордени, цидули після ознайомлення з ними кошового і старшини; зберігав архів. Писар мав штат помічників. На Запорожжі працювали *товмачі* (перекладачі), які мали знати кілька мов, виконувати посольські доручення; *посли* очолювали чисельні *посольства*, які відправлялися до багатьох держав світу. Для прийому почесних гостей запроваджено заходи дипломатичного протоколу: гарматний салют з десяти залпів, оркестр з труб

і барабанів, запуск ракет. Із військової скарбниці іноземним посланникам дарували багаті дари (шуби з куниці, шапки з хутра чорної лисиці), проводжали послів з музикою і салютом.

Дипломатія Української Народної Республіки / Української Держави

25 грудня 1917 р. воюючим і нейтральним державам УНР надіслала *ноту* про те, що Українська Народна Республіка та її уряд стають на шлях самостійних міжнародних відносин. Проголошення УНР посилило увагу країн Антанти до України. До Києва переїхали *військові місії* Англії, Франції, Італії, Румунії, Сербії, Бельгії. При уряді УНР були призначені офіційні представники Франції та Англії. 22 січня 1918 р. Центральна Рада своїм Четвертим Універсалом проголосила повну державну незалежність УНР. *Генеральний секретаріат* було *перейменовано на Раду Народних Міністрів*, основним завданням якої стало підписання миру з провідними державами. Представники Четвертого союзу — Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина виступили з офіційною заявою про визнання самостійності УНР. Мирний договір між країнами Четвертого союзу й УНР було підписано 9 лютого 1918 р., за ним визнавалася самостійність УНР; окреслювалися її *кордони*; встановлювалися *дипломатичні відносини* України з державами Центрального блоку; регулювалися проблеми військовополонених; сторони відмовлялися від *контрибуцій*; стверджувалася *автентичність* усіх текстів угоди тощо. 29 квітня 1918 р. Центральна Рада ухвалила Конституцію УНР і обрала М. Грушевського президентом УНР. Новий український уряд на чолі з П. Скоропадським з вересня 1918 р. розгорнув роботу з визнання України іноземними державами. Німеччина після переговорів визнала правомірність входження Криму до складу Української Держави і передачі Чорноморського флоту українській стороні. Україна встановила відносини співпраці з частинами колишньої Російської імперії — Фінляндією, Литвою, Грузією, Кримом, Доном, Кубанню. Українська держава вела переговори з Голландією, Данією, Італією, Іраном, Іспанією, Швейцарією, Швецією з метою налагоджування партнерських відносин (проте з певними країнами окупаційні власті не дозволяли вести переговори, наприклад, з державами Антанти). *Дипломатичні відносини* були встановлені з *12 країнами*, за кордоном відкрито *50 консульств* різних рівнів.

Уряд опікувався підготовкою національних *дипломатичних кадрів*: з весни 1918 р. почали діяти 10-тижневі курси консульських працівників, на які приймали осіб з вищою юридичною та економічною освітою.

Дискримінація (лат. *Discriminatio* виокремлення)

Ущемлення прав держави, юридичних осіб або громадян (порівняно з іншими державами, юридичними особами, громадянами). У міжнародних відносинах поняття Д. також охоплює ставлення до держави (або групи держав), зазіхання на її права, що загрожує загальноновизнаним нормам і принципам міжнародного права. Статут ООН виключає расову, політичну, релігійну та інші види дискримінації в міжнародних відносинах (ст. 55, 62 і 73). У 1948 р. Загальна декларація прав людини заборонила усі форми расової та іншої Д.

Діаспора (грец. *Diaspora* розсіяння)

1. Перебування частини народу, етнічної спільноти за межами країни походження; співвітчизники, що проживають за кордоном.
2. Сукупність осіб однієї етнічної належності, які проживають у країні за межами їх національної держави. У межах однієї держави Д. є національною меншиною. Діаспори утворилися внаслідок насильницького виселення, загрози *геноциду*.

Договір міжнародний (англ. *Treaty*)

Угода між державами або іншими суб'єктами міжнародного права, покликана регулювати їхні політичні, економічні або інші відносини шляхом створення взаємних прав і обов'язків. Залежно від кількості учасників Д. м. є двостороннім і багатостороннім. Д. м. укладається з іноземною державою (або державами) або з міжнародною організацією письмово і регулюється міжнародним правом. Відповідно до типів установ, що укладають Д. м., розрізняють *міждержавні*, *міжурядові*, *міжвідомчі* та ін. Дія Д. м. припиняється із закінченням терміну або виконанням зобов'язань, за взаємною згодою і шляхом *денонсації*. Д. м. скріплюють важливі домовленості глобального чи стратегічного характеру в галузі двота багатосторонніх відносин. Поза терміном Д. м. часто вживаються назви *"пакт"*, *"угода"*, *"протокол"*, *"декларація"*, *"конвенція"*, *"хартія"* тощо. У сучасній договірній практиці для наголошення на особливому, конкретному характері договору все частіше ви-

користуюють термін *меморандум* (наприклад, “Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і Верховним головнокомандуванням об’єднаних збройних сил НАТО в Європі та Верховним головнокомандуванням об’єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці про забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України” від 9 липня 2002 р.). Існують застарілі назви Д. м.: “*компроміс*”, “*регламент*”, “*прелімінарна угода*”, “*трактат*”, “*реверсалії*”, які вживаються досить рідко. Угода про відносини між Ватиканом і урядом країни називається *конкордатом*. Домовленості з доволі вузьких питань скріплюються *протоколами*, які також мають самостійний характер (наприклад: Додатковий протокол до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства 1978 р., низка Женевських протоколів щодо дотримання прав людини тощо). Існують усні домовленості, які не оформляються письмово, що мають назву “*джентльменські угоди*”. У міжнародному праві такі угоди вважаються нечинними, оскільки мають лише моральну, а не юридичну силу. Відповідно до Конституції України повноваження укладати Д. м. України належить до компетенції Президента України (п. 3 ст. 106), Верховна Рада України надає згоду на обов’язковість міжнародних договорів України (п. 32 ст. 85). Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладені і належним чином *ратифіковані* Україною Д. м. застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Основи механізму дії міжнародних актів на території України, а також їх місце в ієрархії нормативно-правових документів держави закріплені в законах України “Про дію міжнародних договорів на території України” від 10 грудня 1991 р. та “Про міжнародні договори України” від 26 червня 2004 р.

Договір про правонаступництво

Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР набув чинності для України 4 грудня 1991 р. Сторони, беручи до уваги принципи міжнародного права й положення Віденської (1983 р.) конвенції “Про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів та державних боргів”, уклали цей Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу й активів Союзу РСР.

Стаття 3. Сторони беруть на себе зобов'язання брати участь у погашенні та нести витрати з обслуговування державного зовнішнього боргу СРСР (далі – Борг) у частках, узгоджених Сторонами, і за умови виконання вищезазначеного зобов'язання беруть на себе зобов'язання гарантувати право власності кожної зі Сторін на належну їй частку активів СРСР (далі – Активи).

Стаття 4. Сторони погодились на те, що частки суб'єктів колишнього Союзу РСР у загальній сумі Боргу й Активах, визначені на основі єдиного агрегованого показника, становлять: (у відсотках) Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка – 61,34, Україна – 16,37, Республіка Білорусь – 4,13, Республіка Узбекистан – 3,27, Казахська Радянська Соціалістична Республіка – 3,86, Республіка Грузія – 1,62, Азербайджанська Республіка – 1,64 тощо. Сторони домовились про те, що абсолютне вираження часток Сторін в Активах станом на 1 грудня 1991 р. буде визначено не пізніше 20 грудня 1991 р.

Договірно-правова база України (станом на 1 січня 2006 р.)

FATF [1 – *кількість укладених угод*]; Австралія [19]; Австрія [49]; Азербайджан [248]; Албанія [25]; Алжир [6]; Ангола [2]; Антигуа і Барбуда [1]; Аргентина [19]; Афганістан [8]; Барбадос [1]; Бельгія [59]; Бенін [2]; Білорусь [427]; Болгарія [107]; Болівія [3]; Боснія і Герцеговина [3]; Ботсвана [1]; Бразилія [26]; Брит. Тер. в Інд. океані [1]; Бруней Даруссалам [8]; Буркіна-Фасо [1]; Бурунді [2]; В'єтнам [35]; Велика Британія [109]; Венесуела [3]; Вірменія [306]; ВО інтелектуальної власності [13]; ВООЗ [19]; Всесвітній поштовий союз [11]; Всесвітня медична асоціація [74]; Всесвітня психіатрична асоціація [3]; Всесвітня туристська організація [2]; Гана [4]; Гондурас [1]; Гонконг [8]; Греція [36]; Грузія [239]; Габон [1]; Гайана [2]; Гамбія [3]; Гватемала [4]; Гвінея [4]; Гвінея-Бісау [1]; Данія [41]; Демократична Республіка Конго [1]; Держава Бахрейн [1]; Домініканська Республіка [3]; Еквадор [5]; Екваторіальна Гвінея [3]; Економічний Союз Бенілюкс [8]; Еритрея [1]; Естонія [89]; Ефіопія [3]; ЄБРР [24]; Євратом [12]; Європейське космічне агентство [5]; Європейський Союз [128]; Європейський суд з прав людини [14]; Єгипет [25]; ЄЕС [145]; Ємен [7]; ЄС [9]; Замбія [1]; Зімбабве [2]; Ізраїль [32]; ІКАО [25]; Індія [30]; Індонезія [11]; Інтерпол [2]; Ірак [3]; Іран, Ісламська Республіка [43]; Ірландія [40]; Ісландія [9]; Іспанія [43]; Італія

[84]; Йорданія [5]; Кабо-Верде [1]; Казахстан [348]; Камбоджа [5]; Камерун [2]; Канада [82]; Катар [3]; Кенія [2]; Киргизстан [328]; Китай [82]; Кіпр [11]; Колумбія [3]; Комітет Міністрів Ради Європи [18]; Комори [1]; Корея (КНДР) [23]; Республіка Корея [18]; Коста-Ріка [3]; Кот-д'Івуар [1]; Куба [33]; Кувейт [9]; Лаос [4]; Латвія [80]; Литва [116]; Ліван [14]; Лівійська Арабська Джамахірія [22]; Ліга Націй [11]; Ліхтенштейн [1]; Люксембург [26]; Маврикій [2]; Мавританія [4]; МАГАТЕ [8]; Мадагаскар [2]; Малайзія [11]; Малі [1]; Мальдіви [2]; Мальта [6]; Марокко [8]; МБРР [36]; Мексика [19]; Міжнародна морська організація [49]; Міжнародна організація праці [516]; Міжнародна торговельна палата [10]; Міжнародне епізоотичне бюро [2]; Міжнародний валютний фонд [2]; Міжнародний військовий трибунал [1]; Міжнародний союз електрозв'язку [7]; Міжнародний союз залізниць [1]; Міжнародний союз патентної кооперації [4]; Міжнародний Червоний Хрест [5]; Міжнародні суди [15]; Мозамбік [4]; Молдова [368]; Міжнародна організація молоді [6]; Монако [3]; Монголія [55]; Намібія [1]; НАТО [12]; Непал [2]; Нігерія [1]; Нідерланди [62]; Нікарагуа [2]; Німеччина [135]; Нова Зеландія [15]; Норвегія [51]; Об'єднані Арабські Емірати [3]; Об'єднана Республіка Танзанія [1]; ОБСЄ [23]; ОЕСР [1]; Оман [2]; ООН [1162]; Пакистан [4]; Панама [13]; Папський (Святий) Престол (Ватикан) [2]; Парагвай [2]; Парламентська Асамблея [36]; Перу [13]; Південна Африка [11]; Польща [123]; Португалія [30]; Рада Європи [284]; Рада Митного Співробітництва [12]; РЕВ [13]; Республіка Македонія [11]; Республіка Татарстан [1]; Російська Федерація [681]; Руанда [2]; Румунія [76]; Сан-Маріно [1]; Сан-Томе і Принсіпі [1]; Саудівська Аравія [2]; Сенегал [1]; Сербія і Чорногорія [7]; Сирійська Арабська Республіка [20]; Сінгапур [2]; Словаччина [76]; Словенія [10]; СНД [1055]; Сомалі [3]; СОТ [49]; СРСР [557]; США [185]; Таджикистан [313]; Таїланд [6]; Того [1]; Туніс [13]; Туреччина [73]; Туркменістан [216]; Угорщина [98]; Уганда [1]; Узбекистан [304]; Уругвай [2]; Фарерські Острови [1]; Філіппіни [7]; Фінляндія [45]; Франція [130]; Хорватія [16]; Центральноафриканська Республіка [1]; Чеська Республіка [54]; Чехословаччина [14]; Чилі [18]; Швейцарія [53]; Швеція [52]; Шрі-Ланка [3]; Югославія [36]; ЮНЕСКО [59]; Ямайка [2]; Японія [77].

Доктрина національної безпеки (англ. National Security Doctrine > лат. Doctrina vчення, теорія)

Основне правило політики, що підкреслює територіальну і політичну незалежність держави. Захистові національної безпеки надається абсолютний пріоритет над іншими питаннями політики. Закон України “Про основи національної безпеки України” прийнятий Верховною Радою України у 2003 р.

Документ (лат. Documentum > англ. Document доведення, свідчення)

Зафіксована на матеріальному носії інформація з реквізитами, що дають змогу її *ідентифікувати*. Таким носієм може бути папір, кіно- і фотоплівка, магнітна стрічка, диск, картка тощо. Д. можуть містити тексти, зображення, звуки та ін. Д. поділяються на науково-технічні і правові. Правовий Д. – це складений відповідно до вимог закону акт, який підтверджує факти, що мають юридичне значення. Правовими Д. є закони, укази, постанови, розпорядження, накази, договори тощо. Розрізняють Д.: 1. У широкому сенсі зафіксована на матеріальному носії інформація з реквізитами, що дають змогу її ідентифікувати. 2. Письмове свідчення, доказ. 3. Укладений у порядку, передбаченому законом, акт, що підтверджує юридичний факт (народження, укладення шлюбу). 4. Паспорт, що посвідчує особу.

Документи про права людини

Міжнародне співтовариство прийняло низку Д. п. п. л., що регулюють правовідносини в цій галузі. Основні з них входять до *Міжнародного білля про права людини*: Всезагальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1976 р.), Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, а також два Факультативних протоколи до нього: про приватні скарги і скасування смертної кари. Особливу групу актів про права людини становлять документи, спрямовані на попередження злочинів проти людства (військові злочини, геноцид, апартеїд тощо). Серед них – Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція про попередження злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р., Конвенція про незастосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства 1968 р. тощо. Низка договорів має на меті захист особи від зловживань з боку державних органів: Конвенція по боротьбі з дискримінацією в галузі освіти

1960 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації у ставленні до жінок 1979 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, засобів поводження або покарання 1989 р. Інша група договорів присвячена співпраці держав у забезпеченні прав людини: Конвенція про рівне заохочення чоловіків і жінок за працю однакової цінності 1951 р., Конвенція про громадянство змішаної жінки 1957 р. тощо.

Дуаєн (фр. Дуєн старійшина, старшина)

Координатор і глава дипломатичного корпусу, старший за часом перебування в країні і за дипломатичним класом. Д. має офіційні обов'язки представницького характеру, координує діяльність дипломатичного корпусу, підтримує постійні зв'язки з міністерством закордонних справ і його управлінням державного протоколу, уточнює деталі різних церемоній за участі дипломатичного корпусу, інформує глав дипломатичних представництв щодо побажань відомства закордонних справ, виступає на захист привілеїв дипломатичного корпусу, виступає від імені дипломатичного корпусу з промовами на церемоніях тощо.

МАУП

Е

Едускунта

Назва однопалатного парламенту Фінляндії. До складу Е. входять 200 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів за пропорційною системою. Строк повноважень Е. — чотири роки.

Екзекватура (лат. Exsequare з'ясовувати, встановлювати)

1. Офіційний документ уряду приймаючої держави, яким визнається консул акредитованої країни. Призначений консул, що виїжджає в інші країни для виконання службових функцій, отримує від свого уряду *консульський патент*, який підтверджує його компетенцію. 2. Виконання в певній країні судового рішення, прийнятого в іншій країні.

Екстрадиція (лат. Ex ззовні + Traditio передача)

Видача іноземній державі особи, яка порушила законодавство цієї держави. Являє собою узгоджений заінтересованими державами акт правової допомоги, який полягає у передачі фізичних осіб, що здійснили злочини міжнародного характеру, іншій державі з метою притягнення їх до кримінальної відповідальності або для приведення вироку до виконання.

Ембарго (ісп. Embargo накладення арешту, заборона)

1. Повна і всезагальна заборона відносин, яка застосовується щодо певної держави, або заборона експорту окремих товарів у цю державу чи заборона імпорту окремих товарів з цієї держави у мирний і воєнний час. 2. Заборона виходу іноземних суден з портів і територіальних вод цієї держави. Е. застосовується з оголошенням війни. 3. *Превентивний* засіб у вигляді арешту торговельних суден майбутнього противника, що застосовувався до середини XIX ст.

Еміграція (лат. Emigrare переселятися, виселятися)

1. Добровільне або вимушене переселення з країни громадянства або постійного проживання в іншу країну на постійне чи тривале проживання. 2. Тривале перебування громадян за межами батьківщини внаслідок переселення. 3. Спільнота *емігрантів*, що живуть у певній країні.

Етикет (фр. Etiquette встановлений порядок)

Встановлений порядок поведінки. *Дипломатичний етикет, придворний етикет, діловий етикет* тощо. Е. *дипломатичний*, закріплений міжнародними конвенціями (Віденськими), вимагає обов'язкового дотримання норм поведінки.

Етнічне співтовариство (англ. Ethnic Community)

Етнічна громада, тобто спільнота людей, що має: 1) властиву саме цьому співтовариству назву; 2) міфи спільних предків; 3) історичну пам'ять; 4) один або кілька особливих елементів культури (мова, свята); 5) зв'язок з певною територією; 6) почуття загальної єдності.

Етнічні чистки (англ. Ethnic Cleansing)

Насильницьке вигнання людей з місць їхнього проживання, що супроводжується грубим порушенням прав людини (право на життя, на гідне поводження тощо). Метою Е. ч. є внесення змін до етнічного складу у визначених районах на території окупованої держави. Подібна тактика використовувалася німецькими нацистами в країнах Східної Європи. Прикладом етнічної чистки є громадянська війна в колишній Югославії. Усі сторони, що брали участь у війні в Боснії і Герцеговині (сербська міліція, хорвати і боснійці), застосовували цю тактику для захоплення нових територій або зміцнення своїх позицій. Е. ч. призводять до *етноциду* і/або *геноциду*.

Етноцид (лат. Ethnocide знищувати народ)

Е. означає знищення культури народу, а не фізичне винищення самих людей (на відміну від *геноциду*). Іноді термін Е. використовується поряд з геноцидом. Так, 39-й Всеамериканський конгрес щодо захисту прав індіанців, який відбувся 9 липня 1970 р. у столиці Перу м. Лімі, прийняв резолюції протесту проти знищення індіанських племен у Бразилії (у зв'язку з винищенням кількох десятків тисяч індіанців у штаті Мато Гроссо).

Є

Євразійська економічна співдружність (ЄврАзЕС)

Утворена в 1999 р. за ініціативою Російської Федерації в межах СНД на основі Митного союзу 1995 р., до якого увійшли Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Таджикистан. Важливим етапом розвитку співпраці стало укладення в 1996 р. Договору про поглиблення інтеграції в економічній і гуманітарній сферах, у якому поставлена мета — створення в перспективі “співтовариства інтегрованих держав” шляхом “поетапного поглиблення інтеграції в економіці, науці, освіті, культурі, соціальній сфері при дотриманні суверенітету сторін”. Передбачалося також узгодження зовнішньополітичного курсу і спільного захисту кордонів. 26 лютого 1999 р. Білорусь, Казахстан, Киргизія, Росія і Таджикистан підписали Договір про Митний союз і Єдиний економічний простір, у якому без конкретизації термінів визначили етапи інтеграції. 31 травня 2001 р. в Мінську керівники Білорусі, Казахстану, Киргизії, Росії і Таджикистану оголосили про початок практичної діяльності нової міжнародної організації — ЄврАзЕС. ЄврАзЕС поступово набуває рис конституційного утворення на зразок Євросоюзу, на досвід якого спирається (це, зокрема, зазначав Президент Росії В. Путін 13 травня 2002 р.).

Європарламент (англ. European Parliament)

Міждержавний і міжнаціональний політичний орган, у якому представлені 25 країн ЄС. Місце розташування Є. — м. Страсбург (Франція). Створення Є. є одним з важливих кроків на шляху інтеграції європейських країн. До складу Є. входять 732 депутати, які обираються на п'ять років шляхом прямого голосування населення країн-членів Співтовариства. Депутати об'єднуються не за ознакою національної належності, а за партійними фракціями. На розгляд Є. виносяться різноманітні питання розвитку Європейсь-

кого континенту — від економічної, валютної і політичної інтеграції до захисту навколишнього середовища і дотримання прав людини. Кількість депутатських місць від кожної країни є постійною. ФРН має 99 місць, Велика Британія, Італія, Франція — по 78 місць, Іспанія — 54, Нідерланди — 27, Бельгія, Греція і Португалія — по 24, Данія — 14, Ірландія — 13, Люксембург — 6 тощо. У структурі Є. функціонують 18 постійних комітетів. Діяльність Є. спрямовує президія, до якої входять голова Є., 14 заступників та п'ять *квесторів* з дорадчими голосами. До функцій Є. належать нормотворчість, участь у формуванні бюджету ЄС та контроль за його виконанням, призначення та звільнення службових осіб, контроль за їхньою роботою. У діяльності Є. виявилися дві тенденції. Перша пов'язана з неоліберальною позицією з питань подальшої інтеграції (об'єднання національних ринків при мінімальному втручанні наднаціональних інститутів, тобто розрахунок робиться на вільну конкурентну боротьбу, у якій виживають найсильніші корпорації). Інша тенденція пов'язана з проведенням спеціальних заходів, спрямованих на соціальний захист населення. Її прихильники вважають за необхідне здійснювати цілеспрямовану екологічну політику у межах утвореного єдиного економічного простору.

Європейська конвенція про громадянство

Міжнародний акт, яким визначаються принципи і правила, що стосуються громадянства та виконання військового обов'язку у разі багатогромадянства. Конвенція затверджена Радою Європи 6 листопада 1997 р. (м. Страсбург). Згідно з документом національне законодавство про громадянство кожної держави-учасниці має ґрунтуватися на принципах, які б забезпечували право кожної особи на громадянство, не допускали безгромадянства або безпідставного позбавлення громадянства. Конвенція визначає правила набуття громадянства, його втрати за законом, за ініціативи держави-учасниці або самої особи, поновлення громадянства, розглядає випадки багатогромадянства, збереження громадянства тощо. Конвенція у питанні громадянства виключає дискримінацію громадян за ознакою статі, релігії, раси, національного та етнічного походження, а також незалежно від того, є вони громадянами за місцем народження або отримали своє громадянство пізніше. Конвенція визначає, що особи, які мають громадянство двох або більше держав, повинні виконувати свій військовий обов'язок лише щодо однієї з цих держав-учасниць.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод

Один з основоположних міжнародних актів у галузі захисту прав і свобод людини і громадянина. Конвенція прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. (м. Рим) на підставі Загальної декларації прав людини (1948 р.), чинності набула 3 вересня 1953 р. Конвенція складається з трьох розділів. У першому розділі визначаються основні права і свободи людини та викладаються зобов'язання держав щодо їх захисту та забезпечення, а також умови застосування їх законного обмеження. Другий розділ визначає порядок формування, юрисдикцію та процедуру Європейського Суду з прав людини. У третьому розділі йдеться про гарантії існуючих прав людини, порядок набуття конвенцією чинності тощо. Україна ратифікувала конвенцію Законом України від 17 липня 1997 р.

Європейський банк реконструкції і розвитку — ЄБРР (англ. European Bank Reconstruction and Development)

Відкритий у квітні 1991 р. До нього входять близько 40 країн, у т. ч. країни-члени ЄС, Комісія ЄС, Європейський інвестиційний банк, країни СНД, а також США та ін. Керівні органи — Рада керуючих та Рада директорів. Мета ЄБРР — сприяння встановленню ринкової економіки і демократії в країнах Центральної і Східної Європи. На відміну від МВФ, ЄБРР надає цільові кредити тільки під конкретні проекти, здійснює прямі інвестиції, а також надає різну допомогу (консультації, проведення курсів, навчання тощо).

Європейський вибір

Є. в. є пріоритетом зовнішньої політики України, реалізація якого має забезпечити національну безпеку держави. Указом Президента України затверджено програму розвитку України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 — 2011 роки” (30 квітня 2002 р.); розроблено та прийнято план співпраці “Україна — ЄС” на 2000 — 2007 рр.; ратифіковано Закон України “Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і Верховним головнокомандуванням об'єднаних збройних сил НАТО в Європі та Верховним головнокомандуванням об'єднаних збройних сил НАТО на Атлантиці про забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України” (9 липня 2002 р.) тощо. У Посланні Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 — 2011 роки” йдеться про

таке: “Конкретизувати найважливіші економічні завдання цього етапу можна шляхом створення передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі. Стрижнем стратегії економічного та соціального розвитку на найближчі десять років має стати створення реальних передумов вирішення основного геополітичного завдання нашої держави — вступу України до Європейського Союзу” (розд. III. Стратегічні пріоритети).

Європейський Союз (англ. European Union)

ЄС — міжнародна регіональна інтеграційна структура, яка об'єднала європейські країни для вирішення економічних, політичних і соціальних питань. Ідея інтегрованої Європи була висловлена 1946 р. прем'єр-міністром Великої Британії У. Черчіллем (Цюріх, Швейцарія), який заявив про необхідність створення “своєрідного об'єднання Сполучених Штатів Європи”. Перші конкретні кроки до заснування нового союзу були зроблені завдяки міністру національного планування Франції Ж. Моне, який запропонував передати управління виробництвом вугілля і сталі єдиній наднаціональній європейській установі. У 1951 р. Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург і Нідерланди підписали Паризький договір про створення Об'єднання вугілля і сталі. Пізніше були створені Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом) та Європейське економічне співтовариство 1957 р. (ЄЕС), які на основі Римського договору 1957 р. об'єдналися в єдину центральну групу, що отримала офіційну назву “Європейські Співтовариства”. Вона мала спільні керівні органи і єдиний бюджет. З 1964 р. до ЄЕС як асоційований учасник приєдналася Туреччина, 1 січня 1973 р. статус повноправного члена набули Велика Британія, Данія, Ірландія. 1981 р. до ЄЕС вступила Греція, а 1986 р. — Іспанія і Португалія. Умовами набуття членства в ЄЕС є існування в країні демократичної і плюралістичної систем управління. 12 країн з населенням у 340 млн осіб стали членами ЄЕС. Грудень 1991 р. був епохальним в історії ЄЕС — досягнуто конкретних домовленостей щодо створення єдиного політичного та економічного простору (*Маастрихтський договір*, м. Маастрихт, Нідерланди), який набув назви *Європейський Союз (ЄС)*. Договір про ЄС передбачає створення економічного, валютного і політичного союзів, вільного інформаційного простору. Створені *Суд європейських співтовариств*, виконавчий орган — *Європейська Комісія*, *Європарламент* (518 депутатів), секретаріат якого розташований у м. Страсбурзі (Франція). У грудні 1991 р. асо-

ційованими членами стали Польща, Чехо-Словаччина та Угорщина. 1992 р. підписано угоду між ЄЕС і ЄАВТ (*Європейською асоціацією вільної торгівлі*). ЄС нині є найбільш інтегрованим в економічному, соціальному і політико-правовому відношенні міжнародним об'єднанням, має риси міжнародної організації і федеративної держави. Органами ЄС є: *Європейська рада, Європейський парламент, Рада Європейського Союзу, Європейська Комісія, Європейський Суд*. Кожна країна-учасниця має у м. Брюсселі постійне представництво і пропорційно чисельності населення кількість голосів у Раді Міністрів ЄС. 15 грудня 2001 р. керівники країн ЄС у Брюсселі прийняли Декларацію про майбутнє Європи. Документ передбачає створення спеціального колегіального органу — *Конвенту*, який мав підготувати міждержавну конференцію ЄС з розробки нового договору про Союз. Главою Конвенту став екс-президент Франції *Ж. д'Естен*. У декларації йшлося також про прийняття нових десяти країн до ЄС, здебільшого з Центральної та Східної Європи. Серед питань, які вирішували повноправні учасники ЄС та майбутні його члени наприкінці 2003 р., — створення відповідних умов для рівноагової інтеграції нових учасників ЄС у Співтовариство. З цією метою була розроблена Європейська конституція, яка визначатиме майбутнє ЄС. Після чергового розширення — 1 травня 2004 р. — до складу ЄС входило 25 держав. Європа зазнала кардинальних змін, хоча домовитися про прийняття Конституції та створення *загальноєвропейських сил швидкого реагування* (фактично про військовий контингент ЄС) поки що не вдалося.

Європейський Суд (англ. European Court)

Один із основних органів Європейського Союзу. До Є. С. входять 15 суддів, призначуваних за загальною згодою всіх учасників ЄС строком на шість років. Як радники суддям допомагають дев'ять генеральних прокурорів. Є. С. стежить за дотриманням права при інтерпретації і застосуванні договорів, вирішує спори між державами-членами, між Союзом і приватними особами, а також готує експертно-правові висновки. Місце розташування Є. С. — м. Люксембург.

Європейський суд з прав людини (англ. European Court of Human Rights)

Міжнародний орган судового захисту прав людини. Є. с. з п. л. (м. Страсбург, Франція) заснований 1959 р. відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод

1950 р. Складається з числа суддів країн-учасниць (2006 р. – 41 суддя). Судді обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи терміном на шість років (раніше на дев'ять років), більшістю відданих за них голосів. Кожна держава висуває три кандидати для участі у виборах (ст. 22 Конвенції). Суд засідає в комітетах, Палатах і Великій палаті. Комітети складаються з трьох суддів, Палати – з семи, і Велика палата – з 17 суддів. Судді мають бути особами з високими моральними якостями і відповідати вимогам, які висуваються під час призначення на високі судові посади. Члени Суду не є представниками держав, вони мають бути нейтральними у роботі Суду в особистісній якості (ст. 21). Вони можуть переобиратися, однак термін їх повноважень завершується після досягнення ними віку 70 років. Особливістю Суду є те, що він розглядає не тільки спори між державами, а й індивідуальні скарги на держави з боку фізичних осіб і неурядових організацій. Міждержавні спори на розгляд Суду передаються в односторонньому порядку. Термін розгляду справи – у середньому три-п'ять років. Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод і визнала юрисдикцію Є. С. з п. л. Законом України від 17 липня 1997 р.

Євро регіони (фр. Euroregions)

Регіональні структури, переважно економічного спрямування, що об'єднують прилеглі транскордонні області, регіони по обидва боки кордонів. За участю України створено Євро регіон “Буг”, Карпатський Євро регіон (КЄ), Євро регіон “Нижній Дунай”, Євро регіон “Верхній Прут”. *Євро регіон “Буг”* (29 вересня 1995 р.) об'єднав чотири воєводства Республіки Польща: Люблінське, Хелмське, Замосцьке, Тарнобжеське та Волинську область України. 15 травня 1998 р. до Євро регіону “Буг” приєдналися Бялоподляське воєводство (Польща) та Брестська область (Білорусь). У травні 2000 р. до складу Євро регіону прийнято Сокальський та Жовківський райони Львівської області (які у подальшій роботі розглядалися як складові Євро регіону “Карпати”). Метою об'єднання є розвиток двостороннього прикордонного (транскордонного) співробітництва. Одним із напрямів цього співробітництва є розв'язання економічних проблем. Здійснюються екологічна програма “Чистий Буг” (1995 р.), спільна експлуатація родовищ корисних копалин (вугілля й сірки), програми розвитку транспортної інфраструк-

тури на лініях Берлін — Москва і Варшава — Київ, телекомунікаційної інфраструктури, створюється сприятливий клімат для розвитку банків, торговельних палат, баз даних, культурних установ. Регіональне співробітництво в рамках *Карпатського Єврорегіону* розпочалось 14 лютого 1993 р. — з дня утворення асоціації Карпатський Єврорегіон (КЄ) у м. Дебрецен (Угорщина) представниками органів місцевого самоврядування і місцевих адміністрацій Польщі, Угорщини і України. До КЄ також увійшли Словаччина (асоційований член) та Румунія (участь у роботі КЄ фактично беруть два повіти Румунії всупереч позиції центральної влади). Згодом до єврорегіону увійшли Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області (Україна), область Ян-Надькун-Сольнок (Угорщина), Жешовське воєводство (Польща), райони Кошице і Пряшів (Словаччина). З 1997 р. п'ять повітів Румунії стали повноправними членами регіонального об'єднання. Від України установчі документи підписали Закарпатська, Львівська, Чернівецька та Івано-Франківська області. Секретаріат Ради КЄ розміщено в м. Ужгороді. Із самого початку створення КЄ підтримують ОБСЄ, Рада Європи, міжнародні фінансові інститути — ЄБРР і МБРР. У рамках асоціації КЄ діють організаційно-правові структури та постійні робочі комісії. Основними проектами в регіоні “Карпати” є спільні наукові дослідження, організація міжнародних торгів, утворення національного парку Східних Карпат, освіта і підтримка туризму. Пакет документів про створення *Єврорегіону “Нижній Дунай”* був підписаний 15 серпня 1998 р. у м. Галац місцевими властями прикордонної зони Румунії, Молдови та України (Одеська область). Мета регіону — прикордонне співробітництво у таких галузях, як екологія, економіка, інфраструктура, освіта, наука, демографія, охорона здоров'я, спорт, туризм тощо. 22 вересня 2002 р. у м. Ботошань (Румунія) було підписано угоду між молдовською, українською та румунською сторонами про створення *Єврорегіону “Верхній Прут”*, до складу якого від України увійшла Чернівецька область. Програма розвитку єврорегіонів затверджена українським урядом 29 квітня 2002 р.

Єдине громадянство

Конституційний принцип держави, яким за громадянами певної країни закріплюється громадянство лише цієї держави і невизнання іншого громадянства. Більшість країн у своїх конститу-

ціях затвердили Є. г. і не визнають за своїми громадянами громадянство іншої держави — *бінатризм*. Принцип Є. г. закріплено в Конституції України (ст. 4) і конкретизовано в Законі України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. За Законом, якщо громадянин України набув громадянства інших держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. У разі коли іноземець набув громадянства України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України (ч. 1, ст.2).

Єдиний економічний простір (англ. Common Economic Market/Space)

Організаційна структура в межах СНД, утворена з ініціативи Російської Федерації у 2003 р. Росією, Україною, Білоруссю і Казахстаном. Мета: 1) створення вільної економічної зони; 2) перехід до єдиної валюти; 3) поступова інтеграція всіх галузей економіки. Робочий орган ЄЄП: Група високого рівня (ГВР), що складається з віце-прем'єрів урядів країн-учасниць, міністрів ключових міністерств та їхніх заступників. У рамках ЄЄП розроблено інтеграційну карту, яка, зокрема, передбачає необхідність укладення між державами угод і договорів, схему пунктів контролю за макроекономічними та інституціональними показниками в країнах-учасниках. Схема діяльності ЄЄП — досягнення Росією, Білоруссю, Україною і Казахстаном так званих чотирьох свобод (за прикладом Європейського Союзу): вільного переміщення товарів, вільного переміщення капіталів, вільного переміщення трудових ресурсів і послуг, здійснення уніфікації ставок митного тарифу. Досягнення цих параметрів стане основою для утворення зони вільної торгівлі. На переконання РФ, кінцевим етапом економічного співробітництва є введення на території ЄЄП єдиної валюти — російського рубля. Указом Президента України рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005 р. “Про формування Єдиного економічного простору” (15 червня 2005 р.) було введено в дію. Визнано необхідним забезпечення при формуванні ЄЄП відповідності укладених у рамках цього процесу міжнародно-правових документів нормам і принципам Світової організації торгівлі, а також вимогам, що впливають з інтеграції України до Європейського Союзу.

Ж

Женевські конвенції (англ. Geneva Conventions)

Чотири багатосторонні міжнародні угоди, запропоновані у 1864 р. Червоним Хрестом і укладені в Женеві. Встановлюють гуманітарні правила ведення війни. Перша Женевська конвенція (1864 р.) стосується поранених і хворих бійців на полі бою. Друга Женевська конвенція (1906 р.) розширює зміст першої у зв'язку з Гаазькими конвенціями 1899 р.: стосується поведінки збройних сил не тільки на полі бою, але й на морі. Третя Женевська конвенція (1929 р.) встановила, що зазначені гуманітарні правила поширюються не лише на громадян країн, що ратифікували конвенцію, а й на всіх людей незалежно від громадянства, не лише на військових, а й на цивільне населення. Четверта Конвенція (1949 р.) про захист цивільного населення і військових осіб під час війни встановила стандарти захисту цивільного населення в місцях воєнних дій і на окупованих територіях, а також заборонила військові злочини. У 1977 р. були прийняті два додаткових протоколи до Конвенції 1949 р., що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і захисту жертв внутрішніх конфліктів.

Жорстоке, нелюдське і принизливе покарання (англ. Cruel, inhuman and degrading punishment)

Поняття охоплює будь-який вид жорстокого ставлення, за винятком катування. Таке покарання охоплює: побиття в поліції людей, погані тюремні умови, насильство поліцейського або військових стосовно незброєного цивільного населення, ув'язнених тощо.

Жорстокість у ставленні до дітей (англ. Child abuse)

Усі форми фізичного або психічного насильства, побиття, нанесення образ, неухажне, недбале або жорстоке ставлення, експлуатація, включаючи сексуальні зазіхання на дитину. Дитиною зазвичай вважається особа, що не досягла 18 років, за винятком тих випадків, коли за внутрішнім законом країни повноліття настає раніше.

Завдання зовнішньої політики України

Державні інтереси України полягають у реалізації стратегічних, політичних, економічних, правових та ідеологічних цілей. При цьому суверенітет, що означає невтручання у внутрішні справи, і безпека, яка гарантує суверенний розвиток, — обов'язкові умови (складові) існування Української держави. Серед державних пріоритетів З. з. п. У. найважливішими є незалежність, суверенність Української держави, досягнення високого рівня економічного розвитку, гідного місця в міжнародному поділі праці; гармонійний розвиток відносин з державами-географічними сусідами; надання особливої уваги розвитку українсько-російських відносин, які визначено як стратегічні; захист інтересів України, українських громадян і співвітчизників за кордоном; формування позитивного інформаційного іміджу. В Україні не може бути інших інтересів, окрім українських інтересів. В оновленій зовнішньополітичній концепції України передбачається диференціювання визначальних напрямів зовнішньополітичної діяльності з виокремленням найголовніших: співпраця з країнами-сусідами, провідними країнами світу (США і Росією, а також з учасниками Євросоюзу і НАТО). Пріоритетними напрямками двосторонніх відносин визначено: відносини з прикордонними державами-сусідами; з провідними західними державами — учасниками ЄС та НАТО; а також з країнами інших географічних регіонів (Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки та Латинської Америки). Європейський вибір є визначальним, а орієнтація на просування в євроструктури — пріоритетною.

Загроза і застосування сили (англ. Threat and Use of force)

П. 4 ст. 2 Статуту ООН визнає загрозу і застосування сили такими, що суперечать цілям і принципам ООН. Усі держави-члени

ООН у міжнародних відносинах повинні утримуватися від загроз або застосування сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, або яких-небудь інших заходів, несумісних із цілями ООН. Держави повинні утримуватися від підбурювання, допомоги або участі в напіввійськових, терористичних чи руйнівних діях, включаючи дії найманців в інших державах, або погоджуватися на організовану діяльність на їхній території, спрямовану на здійснення таких дій. Цей принцип має універсальний характер і є обов'язковим для всіх держав. Винятками є самооборона або будь-яка загроза світу, руйнування світу або акти агресії (визнані як такі Радою Безпеки).

Закон України “Про дипломатичні ранги України” (28 листопада 2002 р.)

Закон встановлює дипломатичні ранги в Україні, визначає порядок їх присвоєння та позбавлення.

Ст. 1. Дипломатичні ранги. Дипломатичний ранг — це спеціальне звання, яке присвоюється державним службовцям відповідно до цього Закону. В Україні встановлюються такі дипломатичні ранги: Надзвичайний і Повноважний Посол; Надзвичайний і Повноважний Посланник першого класу; Надзвичайний і Повноважний Посланник другого класу; радник першого класу; радник другого класу; перший секретар першого класу; перший секретар другого класу; другий секретар першого класу; другий секретар другого класу; третій секретар; аташе. Дипломатичні ранги від Надзвичайного і Повноважного Посла до аташе прирівнюються до рангів державних службовців відповідно з першого до одинадцятого рангу. Дипломатичний працівник, якому присвоєно дипломатичний ранг, за його заявою може перебувати на дипломатичній службі до досягнення ним 65-річного віку.

Закон України “Про міжнародні договори України”

Законом України “Про міжнародні договори України” (22 грудня 1993 р.) встановлено порядок укладення, виконання і денонсації міжнародних договорів України з метою захисту її національних інтересів. З. У. “Про м. д. У.” від 26 червня 2004 р. (у новій редакції) встановив, що повноваження для підписання міжнародних договорів надаються: щодо договорів, які укладаються від імені України — Президенту України; щодо договорів, які укладаються від імені Уряду України, — Кабінету Міністрів України або за

його дорученням Міністерству закордонних справ України; договорів міжвідомчого характеру — відповідним міністерствам або іншим центральним органам державної виконавчої влади разом із Міністерством закордонних справ України. Згідно з українським законодавством Президент України, Прем'єр-міністр України і Міністр закордонних справ України мають право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без особливих повноважень.

Закон України “Про основи національної безпеки України” (19 червня 2003 р.)

Закон (відповідно до п. 17 ч. першої ст. 92 Конституції України) визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. *Основними принципами забезпечення національної безпеки* (ст. 5) є: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки. *Пріоритетами національних інтересів України* (ст. 6) є: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України. *Загрози національним інтересам і національній безпеці України* у зовнішньополітичній сфері (ст. 7): посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав; воєнно-полі-

тична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України; у науково-технологічній сфері: наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн; вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України. *Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України (ст. 8) є: у зовнішньополітичній сфері* – здійснення активної міжнародної політики України з метою створення сприятливих зовнішньополітичних умов для прогресивного економічного і соціального розвитку України; запобігання втручанню у внутрішні справи України і відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав; забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в ЄС та НАТО при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, а також з іншими державами світу; сприяння усуненню конфліктів, насамперед у регіонах, що межують з Україною; участь у міжнародній миротворчій діяльності під егідою ООН, ОБСЄ, інших міжнародних організацій у сфері безпеки; участь у заходах щодо боротьби з міжнародними організованими злочинними угрупованнями та міжнародним тероризмом, протидія поширенню ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів її доставки; адаптація законодавства України до законодавства ЄС; *у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону* України: дотримання угод щодо тимчасового розташування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України; прискорення процесу делімітації та демаркації кордонів України; боротьба з організованими злочинними угрупованнями, в т. ч. міжнародними, які намагаються діяти через державний кордон України, в пунктах пропуску та виключній (морській) економічній зоні України; поглиблення транскордонного співробітництва з суміжними державами; *в економічній сфері:* забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень; забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження

та диверсифікації джерел енергозабезпечення; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту — поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу; посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях; *у науково-технологічній сфері*: посилення державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки як основи створення високотехнологічних технологій та забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку, створення ефективної системи інноваційної діяльності в Україні; забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності; забезпечення належного рівня безпеки експлуатації промислових, сільськогосподарських і військових об'єктів, споруд та інженерних мереж; *в інформаційній сфері*: забезпечення інформаційного суверенітету України.

Закони діалектики (грец. *Dialektike* наука сперечатися)

Запропоновані відомим німецьким філософом, яскравим представником німецької класичної філософії Г. Гегелем як засади розвитку природи, людського суспільства, мислення. Науковий метод пізнання явищ, що постійно розвиваються. Серед 3. д. — закон єдності і боротьби протилежностей, закон переростання кількісних змін у якісні, закон заперечення заперечення. Існує і діалектика негативна — немарксистська течія “критичного переосмислення” діалектики Г. Гегеля. Представники: Д. Дукач (1923 р.), Г. Маркузе (1941 р.), Ж.-П. Сартр (1960 р.).

Законодавство (англ. *Legislation*)

Закони і положення, введені в дію органами законодавчої влади. У демократичних суспільствах головним законодавчим органом є парламент.

Засоби зовнішньої політики

З. з. п. включають апарат управління зовнішньоекономічним обміном країни, військовий апарат держави, установи, що контролюють і регулюють пересування людей через кордони держави, органи зовнішньополітичної інформації, дипломатичний апарат тощо. Для досягнення своїх цілей держави застосовують різні за-

соби, форми і методи впливу на інші країни і на всю систему міжнародних відносин.

“За союз України, Білорусі, Росії” – ЗУБР

Міжпарламентське об'єднання парламентарів Білорусі, Росії та України, основною метою якого було поширення і відстоювання ідеї об'єднання трьох держав у єдине ціле, створення т. зв. “союзу слов'янських держав”. 21 лютого 2002 р. відповідно до рішення Ради Державної Думи Росії Комітет ДД у справах СНД і зв'язків із співвітчизниками провів відкриті парламентські слухання: “Про російсько-українські відносини і ролі Міжпарламентського об'єднання “ЗУБР” – “За союз України, Беларуси, России”. Парламентарі підтвердили важливість рішення всебічно розширювати і поглиблювати двосторонні відносини на основі принципів, зафіксованих у Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією і Україною, укладеного 31 травня 1997 р., в інших документах, підтверджених під час зустрічей на вищому рівні. Свій внесок у зміцнення російсько-українських відносин покликані внести сформовані у Державній Думі Росії і Верховній Раді України Міжпарламентське об'єднання “ЗУБР”, а також українське міжфракційне об'єднання “До Європи разом з Росією”.

Західноєвропейський Союз – ЗЄС (англ. Western European Union)

Міжнародна європейська організація ЗЄС була утворена 1948 р. державами, що водночас були членами НАТО і Європейського Союзу (тоді ЄЕС). До 1988 р. ЗЄС не брав участі у військових операціях, пізніше став активним учасником низки програм гуманітарної допомоги і ліквідації етнічних конфліктів. У відносинах з країнами Центрально-Східної Європи ЗЄС діяв за формулою “6 + 3”, що означає шість постійних членів та три асоційованих. Україна запропонувала розглянути варіант співробітництва “6+3+1” та питання про надання парламентській делегації Верховної Ради України статус спостерігача в Парламентській асамблеї ЗЄС. Наприкінці 90-х років ЗЄС делегував свої функції ЄС.

Заява глав держав Республіки Білорусь, РРФСР, України

Міжнародна декларація трьох держав, якою покладено початок створенню СНД (8 грудня 1991 р., с. Віскулі, Біловезька, Біло-

рუსь). У Заяві йдеться про таке: “Ми, керівники Республіки Білорусь, РРФСР, України, розуміючи, що переговори про підготовку нового Союзного Договору зайшли в глухий кут, об’єктивний процес виходу республік зі складу Союзу РСР і створення незалежних держав стали реальним фактом; констатуємо, що недалекоглядна політика центру призвела до розвалу виробництва, катастрофічного зниження життєвого рівня практично всіх прошарків суспільства, заявляємо про створення Співдружності Незалежних Держав, про що сторонами 8 грудня 1991 р. підписано Угоду”.

Збройний конфлікт (англ. Armed Conflict)

Конфлікти можуть відбуватися із застосуванням або без застосування зброї. Міжнародне гуманітарне право розрізняє чотири типи З. к.: 1) міжнародний збройний конфлікт, до якого застосовуються чотири Женевські конвенції 1949 р., Додатковий протокол № 1 1977 р., Гаазькі правила та інші правові принципи; 2) визвольні війни і війни за самовизначення, що регулюються Протоколом № 1 1977 р.; 3) внутрішні збройні конфлікти, що охоплюються положеннями загальної ст. 3 у чотирьох Женевських конвенціях і деяких правових нормах; внутрішні збройні конфлікти, що мають вузьке формулювання і регулюються Додатковим протоколом № 2 1977 р. Женевські конвенції та інші норми гуманітарного права не містять спеціальних положень, що стосуються громадянських воєн.

Збройний нейтралітет (англ. Armed neutrality > лат. Neutralis не належить нікому)

Право нейтральних держав відстоювати недоторканність своєї території за допомогою зброї відповідно до норм міжнародного права.

Злочини проти людства (англ. Crimes against Humanity)

Найтяжчі міжнародні протиправні дії, які порушують основоположні норми міжнародного права і загрожують міжнародному миру і безпеці. З. п. л. уперше були визначені в договорі між Францією, Великою Британією, Сполученими Штатами Америки і СРСР про переслідування і покарання головних військових злочинців від 8 серпня 1945 р. у Лондоні, закріплені у статутах Міжнародних військових трибуналів в Нюрнбергу 1945 р. і Токіо 1946 р. Комісія міжнародного права ООН у 1953 р. підготувала

проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства. У 1997 р. підготовлено новий проект кодексу, до нього увійшли такі З. п. л.: агресія, загроза агресії, втручання у внутрішні справи держави, колоніальні та інші форми іноземного панування, геноцид, апартеїд, систематичні і масові порушення прав людини, серйозні військові злочини (недотримання міжнародного гуманітарного права, тобто законів і звичаїв війни і Женевських конвенцій 1949 р. і доданих до них у 1970 р. двох протоколів), вербування, використання, фінансування і навчання найманців, міжнародний тероризм, незаконний обіг наркотичних засобів, завдання шкоди навколишньому середовищу. До того ж, Декларація ООН про заборону ядерної зброї (1961 р.) розглядає застосування ядерної зброї як злочин проти людства. Відповідно до норм міжнародного права З. п. л. не мають терміну давності, як звичайні злочини.

Зовнішній борг (англ. External debt)

Пакет фінансових зобов'язань держави по відношенню до іноземних кредиторів, які мають бути погашені у встановлені терміни.

Зовнішньоторговельна діяльність (англ. Foreign trade activity)

Підприємницька діяльність у галузі міжнародного обміну товарами, роботами, послугами, інформацією, результатами інтелектуальної діяльності, у т. ч. виключними правами на них.

МАУП

Імідж міжнародний (англ. Image зображення)

Уявлення про державу, її політику у світі. Формування позитивного І. м. є одним із завдань зовнішньої політики України. І. м. України формується як про державу передбачену, надійну, таку, що дотримується засад (норм) міжнародного права, міжнародно-правової системи.

Імігрант (лат. Immigrans > англ. Immigrant, той, що вселяється)

Громадяни однієї держави, що прибувають до іншої держави (з політичних, релігійних або інших причин) для постійного або тимчасового проживання. І., який на законних підставах прибув до країни, має правовий статус іноземця. Нелегальні І. жодними правами не наділяються.

Іміграція (лат. Immigrare – вселятися > англ. Immigration)

В'їзд іноземця до країни з метою постійного або тривалого проживання. Конституційне законодавство не визнає права на І., тобто права особи на в'їзд до тієї країни, де вона хоче проживати. І. є дозвільною за своїм характером процедурою, пов'язаною з принципом державного суверенітету. В різних країнах цю процедуру здійснюють різні органи, найчастіше – міністерство внутрішніх справ.

Імператив (лат. Imperativus зобов'язуючий, що не допускає вибору)

1. Наказовий, владний. Настійна вимога. 2. Категоричний – всезагальний обов'язковий закон. Етика С. Канта: чини так, щоб твоя поведінка могла бути взірцем для загального законодавства. У міжнародному праві – імперативні, тобто обов'язкові, норми загального міжнародного права (*jus cogens* – *юс когенс*). Закріплені у міжнародних конвенціях.

Імплементація (лат. *Implere* виконувати)

Виконання державою міжнародно-правових норм. Існують такі І.: визнання пріоритету норм міжнародно-правових актів над нормами національного законодавства; визнання прямої дії норм міжнародно-правових актів на національному рівні; визнання норм міжнародно-правових актів частиною національного законодавства; приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних нормативно-правових актів.

Імунітет (лат. *Immunitas* вивільнення від чогось)

І. юридич. — виключне право не підлягати деяким законам. Надається особам, які мають особливе положення у державі; *І. депутата* — недоторканність особи, члена законодавчого органу, який не може бути притягнутий до відповідальності або заарештований без згоди на те законодавчого органу; *І. дипломатичний* — сукупність прав і привілеїв (у т. ч. фізична недоторканність), що надаються дипломатичним представникам іноземних держав (наприклад, звільнення від судової відповідальності в країні перебування). *Привілеї* — звільнення від податків, зокрема, від державного та іншого видів оподаткування, надані дипломатичним представникам на підставі відповідних законів або звичаїв.

Інавгурація (лат. *Inauguro* присвячую)

Урочиста церемонія вступу на посаду глави держави; коронація монарха. У Давньому Римі — урочисте введення будь-якої особи на посаду.

Іноземець (англ. *Foreigner*)

Особа, яка не є громадянином держави перебування і має докази громадянства іншої держави. Правовий статус І. визначається національним законодавством держави перебування та укладеними нею міжнародними договорами. Правовий статус І. в Україні визначається Конституцією України, Законом України “Про правовий статус іноземців” від 4 лютого 1994 р. та міжнародними договорами України. Законом України “Про правовий статус іноземців” іноземцями визнаються іноземні громадяни — особи, які мають громадянство іноземних держав і не є громадянами України, та особи без громадянства — особи, які не мають громадянства будь-якої держави (ст. 1).

Інституалізація (англ. Establishment of social institute > лат. Institutio настанови)

Заснування будь-яких нових соціальних інститутів; правове і організаційне закріплення тих або інших суспільних відносин.

Інтеграція (лат. Integratio відновлення < Integer цілий)

Процес взаємного пристосування, об'єднання національних господарств двох або більше держав, форма інтернаціоналізації господарського життя.

Інтелектуал (лат. Intellectus розум)

Людина інтелектуальної праці.

Інтелігенція (лат. Intelligens той хто знає, розуміє)

Соціальна група осіб, що професійно зайняті розумовою працею і мають для цього необхідну спеціальну освіту (інженери, техніки, вчені, учителі, юристи, працівники мистецтва тощо).

Інтервенція (лат. Interventio вторгнення)

Міжнародний термін для визначення різних форм втручання однієї або кількох держав у юрисдикцію іншої держави. Може бути військовою, економічною, дипломатичною та ідеологічною. Заборона на військову І. міститься в Статуті Організації Об'єднаних Націй (ст. 2, п. 7) і є загальноприйнятою нормою міжнародного права. Втручання світового співтовариства має різні форми.

Інтерпол (англ. Interpol, від International Police)

Міжнародна організація кримінальної поліції, що має статус міжнародної міждержавної організації. І. утворено 1923 р. у Відні 20 європейськими країнами за участі Японії, Китаю і США, прийнято статут. Штаб-квартира І. розташована у Відні. СРСР вступив в І. у 1990 р. Штаб-квартира І. розміщується у м. Ліон, Франція. Відповідно до ст. 1 статуту організації, основною метою І. є надання взаємної службової допомоги між органами безпеки в рамках чинних в окремих країнах законів і піклування про створення й успішну діяльність всіх установ, покликаних вести боротьбу з кримінальними злочинами. До структури І. входять Генеральна асамблея, яка визначає основні принципи співробітництва поліцейських органів країн у рамках І. Кожна країна має один голос. Рішення приймаються простою більшістю голосів, за винятком питань, для вирішення яких необхідно дві третини голосів (внесення змін до статуту тощо). Ст. 32 статуту І. зобов'язує кожну

державу-учасницю у національній структурі поліції Національне центральне бюро (НЦБ). Україна є учасницею І. з 1996 р., як країна- правонаступниця (з 1990 р. членства СРСР).

Ирредента (італ. Irredenta невоз'єднаний)

Форма сепаратизму, за якої особи, що проживають в одній країні, хочуть приєднатися до країни свого етнічного походження. Термін походить від назви об'єднавчого італійського руху — Італія ірредента, 1878 р.

Історія (грец. Historia > англ. History розповідь про минулі події)

1. Процес розвитку природи і суспільства. 2. Комплекс суспільних наук, що вивчають минуле людства. І. складається з всесвітньої історії та історії окремих країн і народів. Серед допоміжних історичних дисциплін виокремлюють: археографію, палеографію, *дипломатику*, хронологію, метрологію, сфрагістику, генеалогію, геральдику, нумізматику. 3. Перебіг розвитку будь-чого. 4. Минуле, що зберігається в пам'яті людей. 5. Розповідь. 6. Подія. “Історія не має завершення. Марксистська теорія занепаду історії після всесвітньої перемоги пролетаріату провалилася разом з іншими її твердженнями. Історія постійно розвивається, і люди прагнуть творити своє майбутнє. Тобто історія лише частково визначається глибинними силами, причинністю; на неї впливає також і кінцева мета, що ставить перед собою людина. Людина творить, уявляє і бореться. В цьому й полягає історія — майбутня історія” (*акад., заслужений проф. Сорбони Жан-Батіст Дюррозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995*).

“Історія Русів”

Твір історичний і політичний, суворо реалістичний і легендарний, романтичний; це — дзвін на сполох, заклик українцям до єднання, визволення, це — історично справедливий погляд на наше минуле (“*Історія Русів*”. — К., 1991).

Італія. Національні особливості ділового спілкування

Італійці експансивні, енергійні, доволі товариські. Незважаючи на поширений діловий європейський стиль, більшість представників середнього бізнесу швидко приймають рішення. Перевагу віддають рівним за соціальним статусом партнерам, а також неформальній обстановці. Під час переговорів часто звертаються до посередників, яким мають довіряти. Цінують щирий прояв інтересу до Італії, до її мистецтва, архітектури, традицій.

“Кавказька четвірка”

Перша зустріч президентів Азербайджану, Вірменії, Грузії і Росії за участю інших керівників 12 республік, країв і областей Північного Кавказу відбулася з ініціативи російської сторони в м. Кисловодську 3 червня 1996 р. Учасники підписали Декларацію “За міжнаціональну згоду, мир, економічне і культурне співробітництво на Кавказі”. На зустрічі 25 січня 2000 р. (Москва) Г. Алієв, Р. Кочарян, Е. Шеварднадзе і В. Путін розглянули актуальні проблеми безпеки і стабільності на Кавказі. У Бакинській декларації від 9–10 січня 2001 р. В. Путін і Г. Алієв наголосили на важливості контактів на найвищому рівні між кавказькими країнами, а в Підсумковій (Мінськ) 31 травня 2002 р. декларації чергового саміту лідери держав висловили тривогу у зв’язку з поширенням на Кавказі тероризму та екстремізму. Виразних контурів регіональна співпраця кавказьких країн у 2004–2006 рр. набула в таких сферах, як охорона здоров’я, освіта, культура, захист навколишнього середовища і запобігання природним і техногенним катастрофам. У рамках Меморандуму про взаєморозуміння між міністерствами внутрішніх справ Азербайджану, Вірменії, Грузії і Росії у боротьбі з тероризмом та іншими проявами екстремізму активно співпрацюють міністерства внутрішніх справ чотирьох країн.

Казус Беллі (лат. *Casus Belli* причина війни)

Формальний привід для оголошення війни і початку воєнних дій. К. Б. відрізняється від дійсних причин, які в агресивних загарбницьких війнах рідко збігаються з приводом і приховані у взаємовідносинах між державами, у наявних між ними суперечностях тощо. К. Б. першої світової війни виявилось вбивство у м. Сараєво, хоча справжньою причиною її розв’язання була боротьба держав за переділ світу.

Камбон Жюль

К. Жюль (1845–1935 рр.) – французький дипломат. Адвокат за професією. Працював в Алжирі, США, Іспанії і Німеччині. Під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) обіймав посаду генерального секретаря міністерства закордонних справ Франції. Значну роль зіграв у підготовці і проведенні Паризької мирної конференції 1919 р. Один із провідних фінансистів післявоєнної Франції. Обіймав посади директора Паризько-Нідерландського банку, Банку центральних країн Європи, голови Компанії Суецького каналу та ін. У 1925 р. опублікував книгу “Дипломат”, у якій узагальнив досвід своєї дипломатичної діяльності.

Камбон Поль

К. Поль (1843–1924 рр.) – видатний французький дипломат. Працював у Тунісі, в Іспанії, у Туреччині і Великій Британії. Під час першої світової війни відіграв помітну роль у координації дій французького і англійського кабінетів, сприяв союзу Франції і Великої Британії. К. брав участь у підготовці найважливіших угод, що визначали мету війни та умови миру після розгрому Німеччини.

Кваліфікована більшість (лат. *Qualis* якої якості + *Facere* робити)

Визначена законом більшість членів парламенту чи іншого представницького органу, необхідна для прийняття конкретного рішення. К. б. визначається у 3/5, 2/3 або 3/4 голосів від загальної кількості учасників голосування. Застосовується також під час голосування в міжнародних організаціях.

Келлога – Бріана пакт

Договір про відмову від війни як засобу національної політики, підписаний 27 серпня 1928 р. в Парижі представниками США, Франції, Великої Британії, Німеччини, Італії, Бельгії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки, Ірландії, Індії, Польщі, Чехословаччини, Японії. СРСР приєднався до договору 6 вересня 1928 р. К.–Б. п. встановив міжнародно-правову заборону агресивної війни. К.–Б. п. був ініційований міністром закордонних справ Франції А. Бріаном. Дипломат звернувся до США (квітень 1927 р.) з пропозицією укласти двосторонній договір про вічну дружбу, яким би заборонялося застосування війни як засобу національної політики. Проект документа підтримав держсекретар США Ф. Келлог, який запропонував розширити рамки дого-

вору з двостороннього до багатостороннього. К.—Б. п. формально набув чинності 24 липня 1929 р.

Київської Русі договори з Візантією

Політичні і економічні відносини Київської Русі і Візантії були закріплені у багатьох документах. До наших днів збереглися тексти договорів з греками (гречинами) київських князів: *Олега (911 р.)*, *Ігоря (944 р.)* і *Святослава (971 р.)*. Текст договору, зазвичай, складався *грецькою мовою з перекладом на слов'янську*. Договори укладалися від імені великого князя та його союзників. В укладанні договорів брали участь послы великого князя. Договори визначали військові зобов'язання (договір 944 р. встановлював формальний військово-оборонний союз між Руссю і Візантією). Важливим пунктом договору Ігоря було питання про захист кримських володінь Візантії від нападів кочовиків, а також допомога грецьким човнам (суднам) під час корабельних катастроф. Договори визначали порядок розв'язання взаємних образ і позовів між русами і греками, описували правила поведінки тодішніх дипломатів під час їхніх візитів, встановлювали умови торгівлі тощо. Договори скріплювалися клятвою: русичі клялися своїми богами і зброєю, а греки — за християнським звичаєм. У разі недотримання договорів русичі розривали союз і йшли війною на Візантію (похід Володимира на Візантію і облога Херсонеса). Договори свідчили про видатне міжнародне значення і могутність Київської Русі. Договорами визначалася політика київських князів щодо Візантії (за договором великий київський князь Володимир надіслав візантійцям допоміжний загін для придушення повстання Варди Фоки). При встановленні правових взаємовідносин між Руссю і греками договори виходили із “закону руського”, тобто звичайного руського права.

Китай. Національні особливості ділового спілкування

Китайці — веселі, душевні і кмітливі люди. Під час переговорів намагаються зібрати більше інформації про предмет обговорення і створити дух дружби”. Китайські делегації досить багаточисельні, до них входять різні спеціалісти й експерти вузьких профілів. Китайська сторона заздалегідь визначає статус учасників переговорів. Виокремивши старших або позитивно налаштованих, у майбутньому на них роблять ставку, тобто розраховують. Помилки партнера під час переговорів вміло використовуються. Важливе значення надається неформальним відносинам із партнерами.

Чітко дотримуються субординації і старшинства. Подарунки роблять колективні і надають перевагу подарункам для організації, а не особистим.

Класи дипломатичних представників

Офіційні назви дипломатичних представників, відповідно до рангу представництва, що склалися у дипломатичній практиці і закріплені в міжнародному праві. Цілісну класифікацію рангів дипломатичних представників упроваджено Віденським регламентом 1815 р. і Аахенським протоколом 1818 р.

К. д. п.: 1. Посли, легати або нунції. 2. Посланники. 3. Міністри-резиденти. 4. Повірені у справах.

Сучасне міжнародне право, закріплене у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., розрізняє такі К. д. п.: 1. Посли і нунції. 2. Посланники (міністри) й інтернунції. 3. Повірені у справах.

Кнесет

Назва однопалатного парламенту Ізраїлю. До складу К. входять 120 депутатів, які обираються шляхом загальних і прямих виборів за пропорційною системою. Строк повноважень К. — чотири роки.

Колективні права (англ. Collective rights)

Права, що належать колективу осіб. Такими правами є права національних меншин, утворених певною кількістю осіб, що мають спільні національні, етнічні, релігійні або мовні риси, а також права народів. До К. п. належать право на самовизначення, право на розвиток, право на освіту і безпеку і право на здорове навколишнє середовище.

Комбатанти (фр. Combattant воїн, боєць)

У міжнародному праві — особи, що входять до складу збройних сил, беруть участь у боях і перебувають під захистом міжнародних норм про ведення війни. К. вважається весь особовий склад збройних сил сторони конфлікту, за винятком медичних працівників, інтендантського складу, військово-юридичного та ін. персоналу, які разом з військовими кореспондентами та цивільними особами не є К.

Компенсація (лат. Compensatio урівнювати)

Відшкодування збитків. К. у міжнародних відносинах — відшкодування однією державою шкоди, завданої з її вини іншій державі; відшкодування отриманих пільг, прав і переваг.

Компіляція (лат. *Compilatio* пограбування)

Робота, підготовлена шляхом переписування чужих праць.

Компліменти дипломатичні (лат. *Complementum* доповнення)

Обов'язкові словесні вираження поваги і шани в дипломатичних документах / дипломатичній документації, листуванні (наприклад, “маю честь повідомити”, “широ Ваш”, “із завіреннями у глибокій повазі до Вас”, “прийміть наші завірення у глибокій повазі” тощо).

Комюніке (лат. *Communicare* повідомляти)

Офіційне урядове повідомлення про перебіг або результати міжнародних переговорів, про укладені міжнародні угоди, про важливі події внутрішнього і зовнішнього життя країни, а також про поточні військові операції тощо.

Конвенція (про право міжнародних договорів) (лат. *Conventio* договір, угода)

Багатосторонній міжнародний договір з якогось окремого питання. К. визначає права й обов'язки держав у певній галузі. Норми К. є обов'язковими тільки для тих держав, які до неї приєдналися. *К. про право міжнародних договорів* розроблена й прийнята на Конференції ООН з права міжнародних договорів (Відень, 24.03.–24.05.1968 р. і 8.04–23.05.1969 р.), складається з 85 статей. *УРСР приєдналася до К. п. п. м. д. 1969 р.* Документ узагальнив міжнародно-правові норми, що стосуються права договорів, він містить низку нових норм, що відповідають практиці і тенденціям міжнародного життя. К. п. м. д. охоплює різні питання договірної права (порядок укладення договорів, значення міжнародного договору для третіх країн тощо).

Конвенції міжнародного права

Комісія міжнародного права 1947 р. сформувала основи міжнародного права, які спираються на К. м. п.: Конвенція про право несудохідних видів використання міжнародних водотоків (1997 р., Нью-Йорк); Конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями (1989 р., Відень); Конвенція про правонаступництво держав по відношенню до державної власності, державних архівів і державних боргів (1983 р., Відень); Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у т. ч. і дипломатичних агентів (1973 р.);

Конвенція про право міжнародних договорів (1969 р., Відень); Конвенція про дипломатичні зносини (1961 р., Відень) і Конвенція про консульські зносини (1963 р., Відень); чотири Конвенції з морського права (1958 р., ООН) та ін. Окрім того, підготовлено Пакет положень Закону про відповідальність держав за міжнародні незаконні дії (1996 р.); проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства; проект Закону про міжнародний кримінальний суд (передані на розгляд Генеральної Асамблеї ООН).

Конгрес (лат. *Congressus* зустріч, збори)

1. З'їзд, нарада, переважно міжнародного характеру. 2. Законодавчий орган (парламент) у США та ін. державах. 3. Назва деяких суспільно-політичних організацій низки країн (наприклад, в Індії партія Індійський національний К.).

Консенсус (лат. *Consensus* згода, однастайність, загальна думка)

К. у міжнародній практиці — прийняття рішення або тексту договору на міжнародних конференціях і в міжнародних організаціях на засадах загальної згоди учасників без проведення формального голосування, якщо проти нього не виступає жоден з учасників міжнародного форуму. Узгоджений текст рішення оголошується головою органу без проведення голосування і за відсутності зауважень проти прийняття рішення загалом. К. застосовується як засіб забезпечення єдності позицій держав щодо проведення голосування з обговорюваних питань, яке у такий спосіб відкладається на час узгодження.

Конституція України (лат. *Constitutio* встановлення)

Основний Закон Української держави. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. У К. людина піднесена до ступеня найвищої цінності: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю” (ст. 3). Національні інтереси полягають у захисті громадянина, суспільства і держави. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (розд. I, ст. 9). Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирної і взаємовигідної співпраці з членами

міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18).

Конституція України про внесення змін і перебування іноземних військових формувань

Внесенню змін до Конституції України присвячений розділ XIII документа. “Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану” (ст. 157). Розділ XV містить “Перехідні положення”, які є важливими з огляду на *забезпечення безпеки держави*. “Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе в умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України”.

Конституція України про повноваження Верховної Ради України в зовнішній політиці

До повноважень Верховної Ради України (ст. 85) належать: 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; 8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України; 32) надання у встановлений законом строк згоди на обов’язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України. Виключно законами України визначаються (ст. 92): 9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; 17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку; 18) правовий режим державного кордону. Виключно законами України встановлюються: 2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України; 3) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання.

Конституція України про повноваження Кабінету Міністрів щодо зовнішньої політики

Кабінет Міністрів України: 1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів

України, актів Президента України (Розділ VI. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади. Ст. 116).

Конституція України про повноваження Президента в зовнішній політиці

Президент України: 1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; 2) звертається з посланням до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; 3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; 4) приймає рішення про визнання іноземних держав; 5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав (Розділ V. Президент України. Ст. 106).

Консул (лат., англ. Consul той, хто радить)

1. У дипломатії — посадова особа, офіційний представник іноземної держави, призначений у якості постійного представника у будь-якому місті, районі іншої держави для захисту юридичних і економічних інтересів своєї держави та її громадян. К., як правило, є керівником консульської установи. Консульства представляють державу в питаннях захисту інтересів громадян та держави в галузі торгових та майново-правових відносин; видають *паспорти* громадянам своєї держави, що постійно проживають у країні перебування; оформлюють їм *юридичні документи* стосовно цивільного стану, громадянства тощо, а іноземним громадянам і особам без громадянства видають *візи*. Консульські посади: генеральний консул, консул, почесний консул, віце-консул, консульський агент. За особливостями формування розрізняють генеральні консульства (відкриваються за потреби в закордонних місцевостях компактного перебування громадян, де немає посольства), консульства або консульські відділи у складі посольств, а також консульські установи, очолювані почесними консулами, які є громадянами іноземної держави. Почесними К. обираються особи, заслужені перед державою за певну допомогу, інвестиційну діяльність тощо. 2. У Стародавньому Римі — правитель країни; той, хто приймає рішення.

Консульське право

Сукупність принципів і норм, що регулюють діяльність консулів. Джерелом К. п. є укладені окремими державами багаточисельні консульські конвенції. У ХХ ст. були укладені міжнародні документи, якими сформовано кодифікацію договірної практики різних держав з консульських питань (наприклад, Каракаська конвенція про консульські функції 1911 р., Гаагська конвенція про консульських чиновників 1928 р.). Кодексом К. п. є багатостороння Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р., якою визначено привілеї, імунітети та основні функції штатних консулів, а також правове положення нештатних консулів.

Континуїтет (лат. *Continuitas* безпервний)

У міжнародному праві: 1. Правонаступництво. Нерозривність явищ, процесів (наприклад, континуїтет українців за кордоном, континуїтет України після УРСР тощо). 2. Безперервність засідань парламенту. Правило парламентської процедури, згідно з яким законопроект, не прийнятий як закон до кінця сесії парламенту, де його було внесено, розглядається з відповідної стадії на наступній сесії.

Конфедерація (лат. *Confederatio* спілка, об'єднання)

1. Союз будь-яких організацій і утворень. 2. Форма державного устрою, за якою держави-утворювачі К. зберігають свій суверенітет у повному обсязі. У різний час К. були Швейцарія (1291–1798, 1815–1848), Нідерланди (1579–1795), США (1776–1787), Германський Союз (1815–1867), Швеція і Норвегія до 1905 р. та ін. Найчастіше К. утворювалися за певної необхідності, історично мали і мають тимчасовий характер. У наш час конфедераційним утворенням є Європейський Союз, який має риси не тільки конфедерації, а й федерації. Деякі ознаки конфедерації наявні у Співдружності Незалежних Держав, хоча вона не є конфедеративним утворенням.

Конфлікт (лат. *Conflictus* зіткнення)

Протиборство сторін — держав та їх органів, громадських об'єднань, громадян, викликане прагненням останніх до протиправної зміни статусу і юридичного стану суб'єктів права. К. між державами виявляється у взаємному обміні негативними санкціями або каральними діями, здійснюваними навмисно двома або більше сторонами (державами, групами, окремими особами), кожна з яких прагне досягти переваги (влади, ресурсів, цінностей). К. ви-

никає за умов, коли існує антагонізм інтересів або цінностей двох або більше сторін; на відміну від здорової конкуренції, нанесення збитку або знищення суперника(ів) є навмисним. Норми міжнародного права містять механізм узгодженого подолання конфліктних ситуацій.

Конфлікт низької інтенсивності (англ. Lower-intensity conflict)

Збройне протистояння держав з політичних причин нижче рівня війни (прийнято вважати: 1000 смертей на рік), але вище такого рівня, який вважається серйозними розбіжностями і політичною напруженістю. У середині 1993 р. Міждисциплінарна дослідницька програма з основних причин порушень прав людини встановила, що у світі відбулося 32 війни, 69 конфліктів низької інтенсивності і 59 – високої інтенсивності. Термін також використовується для позначення деяких військових (напіввійськових) операцій, таких як надання іноземної допомоги для внутрішнього захисту держави: контрпереворот, що включає дії для надання допомоги дружньому урядові, який протистоїть загрозам (повстання або заколот); підтримка повстання (перевороту, заколоту): надання матеріальної допомоги і підтримки антиурядовому повстанському рухові в іншій країні; операції обмеженої дії: короткострокові воєнні дії, рятувальні місії, демонстрація сили, каральні удари тощо.

Корінні народи (англ. Indigenous peoples)

Народи, що проживали на своїх землях до появи там переселенців з інших регіонів. К. н. можуть бути ідентифіковані у визначених географічних районах за наявності таких характеристик: тісний зв'язок з територією проживання їхніх предків і природних ресурсів у цих районах; самоідентифікація й ідентифікація іншими як членів певної культурної групи; рідна мова, що часто відрізняється від державної; наявність традиційних соціальних і політичних інститутів; орієнтація на традиційні засоби існування. Як правило, К. н. налаштовані на збереження, розвиток і передачу у спадщину майбутнім поколінням землі своїх предків і своєї етнічної своєрідності як основи продовження існування свого народу відповідно до своїх власних культурних традицій, соціальних інститутів і правових систем. Представник корінного народу – той, хто вважає себе приналежним до корінного народу і визнається цим народом своїм членом. Поняття К. н. тісно пов'язане з поняттям

тям “*корінна нація*”, що означає: нація, яка першою заселила територію і тому претендує на переважні права щодо неї. Конкретна назва К. н. часто є підставою для назви відповідної держави чи національно-державного утворення.

Ксенофобія (грец. Xenophobia: xenos незнайомий, чужий + phobio страх)

Будь-який постійний, ірраціональний, надмірний страх (або ненависть) до іноземців або незнайомців. Часто заохочується або стимулюється деякими політичними партіями і рухами.

Л

Лажтінг (норв. Lagting)

Верхня палата норвезького парламенту — *стортінгу* (нижня палата — *одельстінг*).

Ландстінг (дат., швед. Landsting)

1. До 1953 р. верхня палата датського парламенту — *рігсдагу* (нижня палата — *фолькетінг*). 2. Орган обласного самоврядування у деяких скандинавських країнах.

Ландтаг (нім. Landtag: Land земля + Tag збори)

1. Виборні законодавчі органи земель (областей) Німеччини і Австрії. 2. Парламент у Ліхтенштейні.

Легат (лат. Legatus посол)

У дипломатичній практиці Стародавнього Риму — посол, який виконував політичні доручення. Призначався сенатом і вважався недоторканим. За статусом йому надавався штат помічників, певні суми грошей на дипломатичні витрати. Нині Л. — уповноважений, особистий представник папи римського, якого направляють в іноземну державу з особливою місією.

Легітимність (лат. Legitimus законний)

1. Визнання або підтвердження законності будь-якого права або повноважень. 2. Документи, що підтверджують це право або повноваження. Концепція легітимності охоплює взаємини між владою і правом. Вона підкреслює повноправність держави, тобто те, що дає державі право здійснювати владу по відношенню до своїх громадян. У сучасному суспільстві джерело Л. держави полягає у визнанні суспільством влади уряду. Л. залежить від мовчазної згоди керованих, а держава є легітимною настільки, наскільки її визнають громадяни. Недемократичні режими іноді

намагаються створити видимість Л. за допомогою завойовницьких воєн, економічних програм або кампаній з боротьби з корупцією або злочинністю.

Ліга арабських держав – ЛАД (лат. *Ligo*, англ. *League* – зв’язувати, союз)

Міжнародна регіональна організація, заснована арабськими країнами 22 березня 1945 р. внаслідок підписання Пакту (Хартії) ЛАД. До складу організації входять 22 країни: Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Ірак, Ємен, Йорданія, Катар, Коморські Острови, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Об’єднані Арабські Емірати, Оман, Палестина, Саудівська Аравія, Сирія, Сомалі, Судан, Туніс. Штаб-квартира ЛАД розташована у Каїрі. Мета ЛАД – забезпечення співробітництва між країнами-членами на засадах поваги суверенітету, поліпшення становища арабських країн, координація політичних дій, тісної співпраці в економічній, соціальній, культурній сферах. Пакт ЛАД заклав основу для створення системи колективної безпеки арабського світу (ст. VI: “у разі агресії або загрози агресії проти однієї із держав – членів Ліги країна, що зазнала нападу або перебуває під загрозою агресії, може негайно скликати Раду”). ЛАД діє на принципах добровільності, суверенної рівності держав, заборони застосування сили для вирішення суперечок, мирного посередництва у врегулюванні конфліктів. Керівні органи ЛАД: Нарада керівників держав та урядів, Рада ЛАД, Рада спільної оборони, Економічна та соціальна Рада, Генеральний секретаріат (складається з 16 департаментів). У межах ЛАД діє 10 спеціалізованих міністерських рад (Рада міністрів юстиції, Рада міністрів інформації, Рада міністрів внутрішніх справ тощо). 1947 р. ЛАД офіційно визнана ГА ООН, з 1953 р. ЛАД має постійне представництво у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку.

Людська гідність (англ. *Human dignity*)

Одна з основних концепцій (поряд з концепцією рівних і невід’ємних прав), на які спирається захист прав людини. Л. г. властива людині, і ніхто не може бути позбавлений її. У преамбулі до Загальної декларації прав людини природжена гідність і рівність є невід’ємними правами людини і вважаються основою свободи, справедливості і загального миру. “Люди (народи) зазвичай ідуть шляхами, прокладеними іншими, і діють, копіюючи будь-який

зразок, ... але людині розумній належить обрати шляхи, прокладені найвеличнішими людьми, і брати приклад з найгідніших. Для того, щоб якщо не зрівнятися з ними у доблесті, то хоча б наповнитись їх духом. Ми повинні раз і назавжди відкинути думку, що начебто справи світу управляються долею і Богом, і що люди, з їх розумом, нічого змінити не можуть” (Нікколо ді Бернардо Макіавеллі, 1469–1527 рр., “Государь”).

М

Мажиліс

Назва нижньої палати двопалатного парламенту Казахстану. До складу М. входять 67 депутатів, обраних шляхом загальних прямих виборів за мажоритарною системою.

Меджліс (араб.)

1. Назва однопалатного парламенту Ірану, до складу якого входять 270 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів. Строк повноважень М. — чотири роки. 2. Назва однопалатного парламенту Туркменістану. До складу М. входять 50 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів. Строк повноважень М. — п'ять років.

Меморандум (лат. Memorandum те, що треба пам'ятати)

У дипломатії — документ, у якому детально викладено фактичну, документальну або юридичну сторону будь-якого питання і який є предметом дипломатичного листування. Зазвичай М. додається до ноти або особисто вручається представнику іншої сторони.

Мігрант (лат. Migrans/Migrantis переселенець)

Особа, яка здійснює *міграцію* (лат. migratio — переселення, переміщення). Переселення М. всередині країни — внутрішня міграція. Переселення М. з однієї країни в іншу — зовнішня міграція. Міграція підрозділяється також на *безповоротну, тимчасову, сезонну, маятникову*. За статистикою ООН, у США проживає 38,4 млн М. міжнародних або 20,2 % усього населення, в Росії — 12,1 млн осіб, 6,4 %; у Німеччині — 10,1 млн, 5,3 %; в Україні — 6,8 млн осіб або 3,6 % населення. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у доповіді, поданій на розгляд учасників 39-ї Комісії з народонаселення і розвитку ООН 2006 р., зазначив, що Україна входить у першу п'ятірку країн (четверте місце), де проживають міжнародні М.

Міждержавні договори (англ. Interstate Treaties)

Різновид міжнародних договорів; угоди, укладені двома або кількома суверенними державами на визначений строк або безстроково. Предметом М. д. є питання, що торкаються інтересів договірних сторін, від укладання миру і союзу до договорів про взаємодопомогу.

Міжнародна агенція з атомної енергії – МАГАТЕ (англ. International Atomic Energy Agency)

Провідна світова організація, яка надає допомогу у налагодженні безпечної роботи ядерних об'єктів у всьому світі, проводить інспектування ядерних об'єктів з метою недопущення використання ядерної енергетики у воєнних цілях (програмах). Основна мета МАГАТЕ – використання ядерної енергії в мирних цілях. Система гарантій МАГАТЕ спирається на підрахування ядерних матеріалів держав-членів, перевірка цих матеріалів проводиться на місцях інспекторами організації. Статут МАГАТЕ ухвалено 26 жовтня 1956 р. (Нью-Йорк). МАГАТЕ діє як автономна міжнародна організація, подає щорічні доповіді ООН, у разі необхідності – Раді Безпеки ООН. Центральною установою МАГАТЕ є Міжнародний центр теоретичної фізики (Трієст, Італія); працюють три лабораторії МАГАТЕ, які досліджують основні напрями використання ядерної фізики, ядерної енергії в галузі харчування та сільському господарстві, медичні та біологічні дослідження радіації (разом з ВООЗ). 105 держав уклали з МАГАТЕ 180 угод про інспекцію своїх ядерних об'єктів. МАГАТЕ надала значну допомогу Україні у зменшенні негативних наслідків Чорнобильської катастрофи. У 1990 р. за сприяння МАГАТЕ в Україні створений міжнародний дослідницький центр на базі Чорнобильської атомної станції.

Міжнародна договірно-правова база

Своєрідний фундамент, на якому вибудовано всю систему зовнішньополітичних відносин. Її основою є основні, базові договори. Вони, як правило, є міждержавними, підписуються главами держав. На міждержавні договори спираються всі інші угоди і домовленості. Кожна держава з метою закріплення своєї територіальної цілісності і недоторканності намагається укласти міждержавний договір як із сусідами, так і з провідними державами світу. Ці угоди укладаються від імені держави. Від імені України, наприклад, укладаються міжнародні договори: політичні, територіальні, мир-

ні; ті, що стосуються прав і свобод людини; про громадянство; про участь України у міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; про військову допомогу та про направлення контингенту Збройних Сил України до іншої країни чи допуск збройних сил іноземних держав на територію України; про використання території та природних ресурсів України; а також ті угоди, яким за згодою сторін надається міждержавний характер.

Міжнародна кримінальна юрисдикція

Система судочинства, що розглядає міжнародні злочини, здійснені як особами, так і державами. Дипломатична конференція в Римі 17 липня 1998 р. прийняла Статут Міжнародного кримінального суду, за яким до М. к. ю. віднесено: злочин геноциду, злочин проти людськості (вбивство, винищення, пригнічення, депортація або насильницьке переміщення, ув'язнення, тортури, зґвалтування тощо, що здійснюється проти цивільного населення); військові злочини (порушення Женевських конвенцій 1949 р.), злочини агресії.

Міжнародна організація цивільної авіації — ІКАО (англ. International Civil Aviation Organization)

Провідна установа у сприянні міжнародним повітряним сполученням, поширенні цивільної авіації в усьому світі, поліпшенні експлуатації цивільних суден. ІКАО створена 1944 р. (Чикаго, США), функціонує з 1947 р. Розробляє єдині міжнародні стандарти в галузі цивільної авіації, що визначають діяльність пілотів, операторів служб безпеки польотів, диспетчерів, характеристики літаків та їх обладнання тощо. Виконавчий орган ІКАО — Рада (Монреаль, Канада), яка через спеціальні комітети контролює свою роботу. 185 держав є членами ІКАО. Організація має п'ять відділень (у Бангкоку, Каїрі, Лімі, Парижі, Монреалі). Україна набула членства в ІКАО у 1992 р., підписала і ратифікувала розроблені ІКАО конвенції про боротьбу з незаконним захопленням літаків (Гаага, 1970 р.) за правонаступництвом та ін.

Міжнародна правосуб'єктність України /УРСР

М. п. республікам СРСР формально була надана центральними органами у зв'язку з боротьбою за голоси в ООН між СРСР, США і Великою Британією. Верховна Рада СРСР у 1944 р. прийняла закон, яким підтверджено міжнародно-правову суб'єктність ра-

дянських республік, що стало юридичною підставою для їх безпосередньої участі у міжнародному житті. Відповідні доповнення були внесені до ст. 14, 18, 60 Конституції СРСР. Закон від 1 лютого 1944 р. затвердив наступне: “З метою розширення міжнародних зв’язків і зміцнення співробітництва СРСР з іншими державами і враховуючи зростаючу потребу союзних республік у встановленні безпосередніх відносин з іноземними державами, Верховна Рада СРСР постановляє: встановити, що союзні республіки можуть вступати в безпосередні зносини з іноземними державами і укладати з ними угоди. Перетворити Народний комісаріат закордонних справ з загальносоюзного на союзно-республіканський Комісаріат”. Відповідні зміни було внесено і до Конституції УРСР (до ст. 15, 19, 30, 43, 45, 48). Законом від 4 березня 1944 р. Верховна Рада УРСР постановила: “Затвердити утворення союзно-республіканського Наркомату закордонних справ УРСР”. Такі юридичні зміни були підставами для участі Української РСР і Білоруської РСР в установчій конференції ООН у Сан-Франциско (США) у 1945 р. і набуття членства в ООН. Наркомат закордонних справ УРСР очолив О. Корнійчук, але невдовзі на цю посаду був призначений Д. Мануїльський (що очолив українську делегацію на установчому з’їзді ООН у Сан-Франциско, США). Було також створено Комісаріат оборони, очолюваний С. Ковпаком (проіснував кілька місяців).

Міжнародне визнання України

У перші роки незалежності Уряд України уклав низку угод про співробітництво із зарубіжними країнами, які тим самим підтверджували визнання Української держави *de-jure (de jure)*. На початок 90-х років незалежність Української держави визнали понад 130 країн світу, а 106 країн налагодили з Україною дипломатичні відносини. Нині Україну як правосуб’єктну суверенну державу визнають 175 країн світу, із 172 встановлено дипломатичні відносини. Дипломатичний корпус в Україні налічує майже 2500 працівників, у тому числі 1214 фахових дипломатів. В Україні діє понад сто дипломатичних іноземних установ: посольства, відділення посольств, представництва міжнародних організацій, генеральні консульства, почесні консульства. Посли 53 держав виконували свої функції за сумісництвом.

Міжнародне право масової інформації

Сукупність спеціальних міжнародних принципів і норм, що регулюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права у процесі використання (або санкціонування використання) засобів масової інформації. До ЗМІ належать електрозв'язок (радіо- і телемовлення, передача інформації через комп'ютерну мережу), а також тиражування і розповсюдження друкованої, звукової і візуальної продукції у вигляді книжок, газет, журналів, грамплатівок, магнітофонних плівок, кіноплівок, відеоманітофонних плівок тощо. Щоденно у світі видається понад 400 млн примірників газет, понад 600 тис. найменувань книжок, населення володіє більше ніж 1 млрд радіоприймачів і більше ніж 500 млн телевізорів, радіопередачі транслюють понад 25 тис. станцій. У ст. 29 *Загальної декларації прав людини 1948 р.* визнається, що при реалізації прав і свобод людини можуть бути певні обмеження. Критеріями таких обмежень є кілька факторів: вони мають бути встановлені законом виключно з метою забезпечення необхідного визнання і поваги прав і свобод інших осіб і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту у демократичному суспільстві. Ст. 19 *Міжнародного пакту про цивільні і політичні права 1966 р.* додає до цього переліку обмежень право законодавчого обмеження свободи інформації *“для захисту державної безпеки, здоров'я, моралі населення”*. Проти односторонніх потоків транскордонної масової інформації країни, що розвиваються, в Комітеті ООН з інформації і в ЮНЕСКО порушують питання про збалансований і справедливий світовий інформаційний і комунікаційний порядок.

Міжнародне розв'язання спорів

Міжнародно-правові засоби і процедури врегулювання спорів між суб'єктами міжнародного права згідно з принципами міжнародного права без застосування примусу у будь-якій формі. Ст. 33 Статуту ООН визначає такі засоби: переговори, обстеження, “добрі” послуги і посередництво, примирення, арбітраж, судові розслідування, звернення до регіональних органів і угод та інші мирні засоби.

Міжнародний банк реконструкції і розвитку — МБРР (англ. International Bank for Reconstruction and Development)

МБРР — міжурядова кредитна організація, спеціалізована установа ООН. Створений у 1944 р. рішенням Бреттон-Вудської конфе-

ренції, функціонує з 1946 р. Членами МБРР можуть бути тільки учасники МВФ. Статутом МБРР визначено такі цілі організації: створення сприятливих умов для продуктивних капітальних внесків, стимулювання міжнародного потоку довгострокових інвестицій, сприяння реконструкції і розвитку економіки країн-членів, полегшення конверсії військової економіки у цивільну, а також гарантування приватних зарубіжних інвестицій. Вищим органом є Рада керуючих (всі країни-члени), виконавчу владу і оперативний контроль за діями МБРР здійснює Директорат (21 виконавчий директор, 5 з яких є постійними — це представники провідних країн світу), президентом обирається тільки громадянин США. Штаб-квартира — у м. Вашингтоні. Щорічно МБРР надає кредити на суму 15 млрд дол. США. Статутний капітал утворюється шляхом купівлі акцій МБРР.

Міжнародний валютний фонд — МВФ (англ. International Monetary Fund)

Міжурядова фінансова організація, спеціалізована установа ООН. Створений у 1944 р., почав функціонувати у 1947 р. У 1992 р. до складу МВФ увійшли країни СНД, у т. ч. і Україна. Основна мета МВФ — сприяння розвитку зовнішньої торгівлі і міжнародній валютно-фінансовій співпраці, підтримка рівноваги платіжних балансів учасників МВФ і регулювання курсів їх валют, розробка реформ з оздоровлення валютної системи світу. Репутація фонду досить висока: тут зібрані найкращі експерти — економісти з усього світу. Механізм дії фонду досить простий: кредити в обмін на суворо визначений курс у проведенні економічної політики. Між урядом будь-якої держави і МВФ підписується документ — “Лист про наміри”, у якому обумовлюються всі економічні заходи і зобов’язання сторін.

Міжнародний Суд ООН (англ. International Court of Justice)

М. С. ООН (м. Гаага, Нідерланди) — головний судовий орган ООН, створений у 1945 р. Організація, компетенція і процедура Суду визначається його Статутом, який є невід’ємною частиною Статуту ООН. М. С. ООН приймає також свій Регламент, яким визначено порядок виконання функцій і правил судочинства. Завдання М. С. — розв’язання спорів між державами на засадах норм міжнародного права, а також оголошення консультативних висновків з юридичних питань. З 1946 по 2000 рр. М. С. ООН розглянув близь-

ко 70 справ, що стосувалися тлумачення і застосування міжнародних договорів, суверенітету певних територій, делімітації морських просторів і континентального шельфу тощо. Зростанню авторитету МС ООН сприяло рішення від 27 червня 1986 р. щодо позову Нікарагуа проти США, яким Суд визнав незаконними військові і напіввійськові дії США і зобов'язав США відшкодувати Нікарагуа завдану шкоду. Значний резонанс викликав консультативний висновок М. С. ООН від 8 липня 1996 р. щодо запиту ГА ООН про законність загрози ядерної зброї або її застосування. М. С. постановив одноголосно, що ні у міжнародному звичайному, ні у міжнародному договірному праві немає жодного конкретного дозволу щодо ядерної зброї або її застосування. Суд одноголосно постановив, що погроза силою або застосування сили із використанням ядерної зброї суперечать положенням п. 4 ст. 2 Статуту ООН, не відповідають усім вимогам ст. 51 і є протиправними. Нині у М. С. розглядається позов України і Румунії щодо приналежності острова Зміїний (справа ініційована румунською стороною).

Міжнародний трибунал з морського права

Судовий орган, покликаний розв'язувати спори у спеціальній сфері співпраці — в морському праві. М. т. м. п. утворений 1996 р. відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. У складі Трибуналу забезпечено представництво основних правових систем світу і справедливий географічний розподіл. З цією метою передбачено, що до складу Трибуналу входять по одному представнику від держави, три особи від кожної географічної групи, встановленої ГА ООН (ст. 3 Статуту). Члени Трибуналу обираються на дев'ять років і можуть бути переобрані (за жеребкуванням визначається, які сім суддів обрані на три роки, а які сім — на шість років). Місце перебування — м. Гамбург (ФРН).

Міжнародні акти про права людини

Міжнародні документи, які визначають основні права і свободи людини, що підлягають загальному дотриманню. Універсальний міжнародний захист прав людини здійснюється в рамках ООН та її спеціалізованих установ, регіональний — у рамках європейської, міжамериканської та африканської систем. Першим таким актом є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Положення Декларації розвиваються в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права і Міжна-

родному пакті про економічні, соціальні та культурні права, прийнятті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., регіональних актах про права людини (наприклад, Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, 1950 р.) тощо. Основні положення зазначених документів так чи інакше імплементовані в національне законодавство держав-учасниць, конституції багатьох з яких визнають міжнародні договори частиною національного законодавства, а іноді закріплюють принцип пріоритету міжнародно-правових актів над актами національного законодавства.

Міжнародні неурядові організації – МНУО

Об'єднання національних громадських організацій, союзів, груп і окремих осіб з різних держав, створені з метою сприяння міжнародній співпраці в політичній, економічній, культурній, науково-технічній та інших сферах діяльності людини. МНУО засновані не на засадах міждержавної угоди і не ставлять за мету одержання комерційного доходу. Перші МНУО з'явилися у XIX ст., нині нараховується понад 6 тис. таких структур. МНУО підтримують зв'язки з міжнародними міждержавними організаціями, мають при них консультативний статус. У системі ООН такий статус надає сама ООН, а також її спеціалізовані установи, за винятком Всесвітнього поштового союзу. Відносини ООН з МНУО регламентує резолюція Економічної і соціальної Ради ООН (ЕКОСОС) (1296) від 23 травня 1968 р. “Заходи щодо консультацій з неурядовими організаціями”. Близько 1600 МНУО, що активно працюють у сфері економічного і соціального розвитку, мають консультативний статус в ЕКОСОС, а ще майже 1500 організацій входять до Списку (Реєстру) міжнародних неурядових організацій. Тісно співпрацює з МНУО ЮНЕСКО. МНУО виконують консультативну, правознавчу, контрольну і слідчу функції.

Міжнародні організації (англ. International Organizations)

Об'єднання суверенних держав, засноване міждержавним договором на постійній основі, яке має постійні органи, наділене міжнародною правосуб'єктністю і діє для досягнення спільних цілей відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Такі організації визнаються суб'єктами міжнародного права. Існують М. о. міждержавні і неурядові, але їх юридична природа різна. Перші М. о. виникли у XIX ст. (Центральна комісія навігації по р. Рейн, 1815 р.). Новим етапом у розвитку М. о. було заснування перших міжнародних універсальних організацій – Всесвіт-

нього телеграфного агентства (1865 р.) і Всесвітнього поштового союзу (1874 р.), Ліги Націй (1919 р.). Значний вплив на розвиток М. о. має ООН (1945 р.). У світі близько 7 тис. М. о., з них понад 300 – міжурядові. Діяльність М. о. регулює право М. о. – галузь сучасного міжнародного права, яка включає принципи і норми, що регулюють питання створення, формування і діяльності М. о. Вони наділяються власною компетенцією і повноваженнями. У низці документів закріплена відповідальність М. о. за виконання взятих на себе зобов'язань (напр., Договір про принципи діяльності держав у дослідженні і використанні космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 27 січня 1967 р.). Найменування М. о. – організація, ліга, асоціація, союз, фонд, банк та ін., однак це не впливає на їхній статус. *Класифікація* М. о. – за характером членства (міжурядові і неурядові), за колом учасників (універсальні, регіональні і міжрегіональні), за компетенцією, за характером повноважень (міждержавні, наднаціональні), за порядком прийому (відкриті і закриті).

Міжпарламентські структури, у яких бере участь Україна

Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ), Європейський парламент (ЄП), Парламентська асамблея Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ПА ОБСЄ), Парламентська асамблея Організації Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС), Міжпарламентська асамблея держав-учасниць Співдружності Незалежних держав (МПА СНД), Парламентський вимір Центральноєвропейської ініціативи (ЦЕІ), Європейська міжпарламентська асамблея православ'я (ЄМАП), Парламентська асамблея НАТО, Парламентська асамблея Західноєвропейського союзу (функції тимчасово припинено).

Мілі Меджліс

Назва однопалатного парламенту Азербайджанської Республіки. До складу М. М. входять 125 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів за змішаною системою. Строк повноважень М. М. – п'ять років.

Міністерство закордонних справ України – МЗС України (англ. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine)

МЗС України як центральна установа виконавчої влади є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері

зовнішніх відносин України та координації заходів у цій сфері. МЗС України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, а також цим Положенням про МЗС України. Узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції, спрямовані на вдосконалення цього законодавства, та у встановленому порядку виносить їх на розгляд Президентові України та Кабінету Міністрів України. Основними завданнями МЗС України є:

- участь у забезпеченні національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирної і взаємовигідної співпраці з членами міжнародного співтовариства;
- сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища України, піднесенню її міжнародного авторитету, поширенню у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера;
- забезпечення реалізації державної політики з питань інтеграції України до Європейського Союзу, у сфері зовнішньої політики та безпеки;
- створення сприятливих зовнішніх умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України;
- забезпечення відповідно до наданих повноважень цілісності та узгодженості зовнішньополітичного курсу України;
- захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;
- сприяння розвитку зв'язків із зарубіжними українськими громадами та надання цим громадам підтримки і захисту відповідно до норм міжнародного права та чинного законодавства України (*Положення про Міністерство закордонних справ України, затверджено Указом Президента України від 3 квітня 1999 р. № 357/99*).

Набуття чинності договором (англ. Coming of Treaty into force)

Означає, що міжнародний договір починає діяти як юридичний акт або норма. Умови Н. ч. д. зазначаються в текстах документів (наприклад, договір набуває чинності з дня підписання або після опублікування в ЗМІ; через 30 днів після підписання; після ратифікації документа парламентами сторін і обміну ратифікаційними грамотами тощо). Важливе значення в міжнародній діяльності має термін дії договору, порядок його *продлонгації* або *припинення дії*. Договір, що укладається на певний період, припиняє свою дію із закінченням терміну, обумовленого в ньому, якщо сторони не домовилися про його продовження (продлонгацію). Продлонгація має здійснюватися до закінчення терміну дії договору. Після цього можна поновити дію договору шляхом його *реновації* (відновлення), яка здійснюється за згодою сторін. Якщо сторони не надають договору статусу безтерміновості, але й не визначають терміну його дії, тоді в договір вносять положення щодо права виходу з договору кожного з його учасників, попередивши завчасно (як правило, за рік) про це партнерів. Вихід учасника з договору (про його умови йдеться в тексті договору) називається *демонсацією* (розривом) договірних зобов'язань. Досить часто договорам надається *безтерміновий характер*, наприклад, базовим договорам, угодам про визнання кордонів, територіальну належність, кодифікацію угод, статус ООН тощо. У міжнародно-договірній практиці угоди укладаються, як правило, на п'ять, десять, п'ятнадцять років, іноді з автоматичною продлонгацією. Укладені документи продовжують свою дію після цього терміну доти, доки одна із сторін завчасно не повідомить партнера про свій намір його денонсувати.

Народ (лат. Plebies, грец. Demos, англ. People)

Загальноприйнятого визначення поняття Н. не існує. Під Н. розуміють людську спільноту з єдиною історією, мовою, однакови-

ми культурними характеристиками, учасники якої мають спільну думку про їхній нерозривний зв'язок одне з одним і про власну своєрідність порівняно з представниками інших груп. Сучасне міжнародне право стверджує, що *право на самовизначення належить народам, а не націям, державам або меншинам.*

Насильство (англ. Violence)

Демонстрація або застосування сили для посилення впливу або знищення. Н. може бути фізичним; психологічним (*ментцид*); Н. стосовно навколишнього середовища (*екоцид*). Можна розширити поняття Н., включивши в нього: Н. стосовно структур, систем, ідеологій тощо.

Націоналізм (лат. Natio народ, англ. Nationalism)

Політичний принцип, за яким політичне і національне становить єдине ціле. Н. — політичний ідеал, за яким державність є оптимальною формою політичної організації для кожної нації. Н. як такий варто відрізнити від вимог політичної або культурної автономії. Націоналістичні програми закликають до національної однорідності шляхом асиміляції, інколи насильницької, а також у деяких випадках до депортації або навіть вбивства людей іншої національності; або до *іредентизму* (возз'єднання). Через низький рівень етнічної однорідності в більшості держав націоналістична політика завдає шкоди національним меншинам.

Національна безпека (англ. National Security)

Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Головними об'єктами Н. б. є: права і свободи громадянина, духовні і матеріальні цінності суспільства, суверенітет, територіальна цілісність і конституційний лад держави тощо.

Національна безпека України: зовнішньополітичний аспект

З метою реалізації безпосередніх завдань національної безпеки, серед зовнішньополітичних цілей передбачається: оновлення зовнішньої політики і політики у галузі безпеки з метою реалізації мети України щодо повної євроатлантичної інтеграції; реформування державних органів у сфері національної безпеки та оборони, яке б підтверджувало євроатлантичну політику України; утвердження України як ключового донора регіональної стабільності та безпеки, включаючи збільшення внеску України в міжнарод-

не співробітництво із врегулювання конфліктів та підтримання миру; продовження і розширення участі у відповідних операціях з підтримання миру; повне дотримання міжнародних зобов'язань з контролю над озброєннями; подальший розвиток цивільно-військових відносин тощо.

Національна меншина (англ. Minority group)

Сукупність осіб національної (етнічної) належності, які проживають в одній державі за межами їхньої національної держави. Н. м. зазвичай перебуває в чисельній меншості по відношенню до іншої частини населення держави, не займає домінуючого положення; її члени є громадянами країни, проте їм властиві етнічні, релігійні або мовні відмінності, що виокремлюють їх серед основної частини населення. Зазвичай учасників такої групи об'єднують почуття солідарності і бажання зберегти свою культуру, традиції, релігію та мову. Така група може законодавчо визначатися як меншина, хоча, фактично, може бути й більшістю. Статус Н. м. визначається не чисельністю групи, а наявністю відмінних рис. Н. м. ідентифікується за очевидними ознаками групи. Учасники Н. м. не стають добровільно членами такої групи, вони ними народжуються.

Національні інтереси (англ. National Interests)

Визначені потреби суспільства (держави), які співвідносяться з базовими цінностями і виявляються у загальноприйнятому ідеальному або нормативному комплексі цілей. Сукупність довгострокових програмно-цільових настанов (військових, економічних, пропагандистських та ін.), реалізація яких має гарантувати збереження суверенітету й безпеки держави. Це є можливим лише за умови утримання і збереження рівноваги сил між провідними державами або союзами держав. У зовнішньополітичній сфері держави є два рівні (категорії) інтересів — головних і специфічних, які є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Головні охоплюють життєдайні інтереси держави, які гарантують їй безпеку: існування, незалежність, процвітання. *Головні інтереси захищаються всіма можливими засобами: військовими, економічними, дипломатичними та ідеологічними. Специфічні інтереси* є значно вужчими, вони притаманні конкретним державам у короткий проміжок часу. За терміном реалізації можна виокремити довгострокові цілі, які фактично формують стратегію розвитку держави, і короткострокові, спричинені нагальним завданням або проблемою,

яка вимагає швидкого вирішення, зняття напруги у відносинах, і є тактичною складовою побудови системи міждержавних відносин. Реалізація довгострокових державних інтересів вимагає пошуку союзників, передбачає досягнення компромісів, визначення позиції в об'єктивно існуючих міждержавних протиріччях. Тобто у системі міждержавних відносин необхідним є досягнення балансу сил або рівноваги.

Нація (лат. Natio народ, англ. Nation)

1. Як етнічне утворення – історично сформована мовна, територіальна, економічна і культурна спільнота людей. 2. Як державно-політична спільнота – сукупність усіх громадян держави незалежно від їх етнічної належності. Н. є головним соціальним суб'єктом державотворення і, відповідно, суб'єктом конституційно-правових відносин. Кожна Н. прагне до політичного самовизначення – утворення власної державності. Держави можуть формуватися на основі однієї або кількох націй, відповідно вони є одно- або багатонаціональними. Н., від назви якої походить назва держави, називається *титульною*.

МАУП

Обов'язок (англ. Duty)

Моральне або юридичне зобов'язання діяти або утриматися від дії відповідно до положень закону. Людина або держава можуть бути притягнуті до відповідальності за невиконання конкретних визначених зобов'язань. О. людини чітко викладені в Африканській і Азіатській хартіях про права людини. Загальна декларація прав людини (1948 р.) встановлює (ст. 29), що: “Кожна людина має зобов'язання перед суспільством...”, але їх не пояснює. Зв'язок між правами людини й обов'язками є предметом для суперечок. Держави мають переважно міжнародні зобов'язання.

ОБСЄ – Україна

Україна стала учасницею ОБСЄ 30 січня 1992 р. У цей день перший Президент незалежної України Л. Кравчук підписав Гельсінський Заключний Акт. Україна у своїй зовнішній політиці здійснює заходи, спрямовані на посилення ролі та ефективності Гельсінського процесу для зміцнення безпеки в регіоні у політичному, військово-політичному, людському, економічному, екологічному та інших вимірах і, таким чином, для зміцнення безпеки держави. У вересні 1997 р. ОБСЄ подала країнам СНД для обговорення документи, що стосувалися умов чинності платформи *кооперативної безпеки*, а також взаємопов'язаності інститутів. На Стамбульському саміті ОБСЄ 1999 р. Україна внесла пропозицію про створення центру етнічних досліджень під егідою *Верховного комісара у справах національних меншин*, який має виявляти й розглядати глибинні причини потенційного конфлікту та визначати необхідні міжнародні кроки для його подолання. Українська сторона виступила за нерозміщення ядерної зброї на території держав Центральної та Східної Європи, за вироблення механізму, що надавав би додаткові гарантії безпеки тим дер-

жавам, які цього потребують і не є учасницями структур колективної оборони, зокрема, й Україні. Одним із досягнень можна вважати той факт, що 1 січня 2002 р. набув чинності Договір з відкритого неба, який передбачає здійснення спостережних польотів іноземних держав над територією України (український літак спостереження АН-30Б успішно пройшов сертифікацію на виконання таких польотів). Налагодилась позитивна динаміка розвитку двосторонніх заходів. Одним із проектів участі України в роботі ОБСЄ є виконання зобов'язань щодо “людського” виміру безпеки: захист прав і свобод людини як чинник світової стабільності і забезпечення безпеки держави. Підсумки роботи в цьому напрямі було підбито в грудні 2004 р. на 12-му засіданні Ради Міністрів ОБСЄ (м. Софія, Болгарія), у якому взяли участь делегації 55 держав-учасниць організації, а також представники країн-партнерів ОБСЄ та інших міжнародних структур. Пошук нових засобів розв'язання застарілих міждержавних, так званих заморожених, конфліктів у Придністров'ї (Молдова), Абхазії та Південній Осетії (Грузія), Нагірному Карабаху (Азербайджан) дав змогу учасникам дійти висновку про розширення списку ко-спонсорів розв'язання конфліктів. Україна запропонувала “План врегулювання Придністровської проблеми”, який з ініціативи Президента України В. Ющенка був розглянутий учасниками процесу врегулювання.

Олій Мажліс

Назва нижньої палати двопалатного парламенту Узбекистану. До складу О. М. входять 120 депутатів, обраних шляхом загальних і прямих виборів. Строк повноважень О. М. — п'ять років.

Омбудсмен (швед. Ombudsman представник інтересів)

У низці країн спеціальна посадова особа парламенту, яка спостерігає за законністю дій державних органів у дотриманні прав і свобод громадян. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини — посадова особа, яка здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі (*Закон України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” від 23 грудня 1997 р.*).

Операції з підтримання миру – ОПМ (англ. Peace Support Operations – PSO)

Заходи ООН для встановлення миру і запобігання конфліктам. ОПМ – один із засобів урегулювання конфліктів, збройних сутичок, іншого протистояння сторін. Учасники військових резервів ООН для проведення ОПМ називаються “блакитними шоломами”. Україна посідає чільне місце серед найактивніших держав-учасниць миротворчих операцій ООН, входить до десятки *контрибуторів* ООН. В ОПМ з 1992 р. брало участь майже 20 тис. громадян України. Українські миротворці встановлювали мир в Сьєрра-Леоне, Анголі, Лівані, Лівії, Іраку, працювали спостерігачами в Косово тощо.

Організація американських держав – ОАД (англ. Organization of American States)

ОАД створено 30 квітня 1948 р. на IX Міжамериканській конференції (м. Богота, Колумбія) на основі Панамериканського союзу, який існував з 1890 р. ОАД об'єднує 34 держави Західної півкулі. У 1971 р. створено інститут постійних спостерігачів при ОАД: 24 держави Європи, Америки та Азії, у тому числі й Україна (з травня 1994 р.), мають статус спостерігачів ОАД. Основна мета організації: підтримання миру і безпеки на континенті, мирне врегулювання спірних питань між державами-членами, організація спільних дій проти агресії, вирішення спільними зусиллями проблем, сприяння соціальному, економічному і культурному розвитку країн-учасниць організації. Принципи діяльності визначені в статуті 1948 р. Вищим органом ОАД є Генеральна Асамблея, сесії якої по чергово щорічно проводяться в країнах-учасницях. Рішення приймаються більшістю голосів, за винятком тих випадків, коли за статутом вимагається дві третини голосів.

Організація Договору про колективну безпеку – ОДКБ

Договір про колективну безпеку (або Ташкентський договір) СНД підписаний у Ташкенті 15 травня 1992 р. Вірменією, Казахстаном, Киргизією, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном. Пізніше до Договору приєдналися Азербайджан (24 вересня 1993 р.), Грузія (9 грудня 1993 р.) та Білорусь (31 грудня 1993 р.). Молдова, Туркменістан та Україна не брали участі в Договорі. Договір набув чинності 20 квітня 1994 р., зареєстрований у Секретаріаті ООН 1 листопада 1995 р. За статутом Договір має відкритий характер,

не спрямований на створення військового блоку. Агресія проти одного з учасників Договору вважається агресією проти всіх учасників: у такому разі всі учасники надають жертві військову допомогу. 2 квітня 1999 р. учасники Ташкентського договору продовжили термін його дії на п'ять років і ухвалили положення про автоматичну його пролонгацію на такий самий термін. За час дії Договору прийнято такі документи: Концепцію колективної безпеки (ККБ), Декларацію країн-учасниць Договору про колективну безпеку, Основні напрями поглиблення військового співробітництва, Меморандум про підвищення ефективності Договору та його адаптацію до сучасної геополітичної ситуації. Підписано угоду “Про статус формування сил і заходів системи колективної безпеки”, відповідно до якої учасники Договору можуть спрямувати на територію інших учасників ДКБ на їхнє прохання свої військові формування тощо. Азербайджан, Грузія і Узбекистан не погодились із такими рішеннями і вийшли з ДКБ. Механізм Договору було введено в дію у 1996 р. і 1998–2000 рр. шляхом надання необхідної політичної і військово-технічної допомоги, насамперед Киргизії і Таджикистану. 14 травня 2002 р. ДКБ був перетворений на *Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ)*.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі – ОБСЄ (англ. Organization for Security and Cooperation in Europe)

Процес багатостороннього загальноєвропейського співробітництва, започаткований у Гельсінкі, де було також закріплено післявоєнні кордони європейських держав, триває і сьогодні. ОБСЄ набула рис міжнародної регіональної організації. Створено посаду Генерального секретаря ОБСЄ (1993) та Постійну раду ОБСЄ (раніше – Постійний комітет). Учасниками ОБСЄ є 55 країн, у т. ч. США і Канада. Серед чинних інститутів ОБСЄ – Рада Міністрів (беруть участь і міністри закордонних справ держав-учасниць), Старша Рада ОБСЄ (спрямовує діяльність організації між засіданнями РМ ОБСЄ), Постійна рада (складається з постійних представників країн-учасниць, які вирішують поточні питання), Парламентська асамблея (проводить засідання раз на рік), Секретаріат ОБСЄ (роботою якого керує Генеральний секретар ОБСЄ: проведення конференцій, адміністративні питання, кадрова політика тощо). Діє також Форум зі співробітництва в галузі безпеки (ФСБ), що складається з представників делегацій держав-учас-

ниць, обговорює питання про озброєння, зміцнення заходів безпеки і довіри. Голова ОБСЄ відповідає за координацію та консультації під час поточної роботи. Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) направляє місії, поширює інформацію. Верховний комісар у справах національних меншин забезпечує попередження конфліктів, пов'язаних із проблемами національних меншин. Місії ОБСЄ працюють у Латвії, Естонії, Таджикистані, Молдові, Македонії, Грузії, Україні, Республіці Боснії і Герцеговині (Сараєво) і є засобом врегулювання криз. Група сприяння виконанню санкцій, створена 1993 р., наглядає за дотриманням санкцій проти колишньої Югославії (в Сербії і Чорногорії).

Організація Ісламська Конференція (англ. Islamic Conference Organization)

ОІК – міжрегіональна міжнародна організація, яка об'єднує мусульманські країни різних регіонів. Утворена 22 вересня 1969 р. у Рабати (Марокко) на Конференції глав держав і урядів мусульманських країн за участю 25 держав. Членами ОІК можуть бути тільки мусульманські держави. Структурне оформлення ОІК відбулося 1972 р. прийняттям Статуту. Нині учасницями ОІК є понад 50 мусульманських країн, включаючи Азербайджан, Казахстан, Киргизію і Таджикистан. Мусульманські меншини в немусульманських країнах можуть направляти своїх представників в якості спостерігачів. Штаб-квартирою ОІК (“до повного звільнення Єрусалиму”) визначено Джадду (Саудівська Аравія). Метою ОІК є: зміцнення мусульманської солідарності, розвиток співпраці в економічній, соціальній, культурній, науковій сферах; сприяння ліквідації расизму і колоніалізму у всіх його формах і виявах; об'єднання мусульманських народів у їх боротьбі за національну незалежність; надання допомоги палестинському народу, що бореться за визволення своєї території; мобілізація зусиль мусульман на боротьбу за звільнення мусульманських святих, розташованих у Східному Єрусалимі, боротьба проти анексії Ізраїлем Єрусалиму; підтримка боротьби мусульман “на захист гідності, незалежності та національних прав”. *Структура ОІК*: Конференція глав держав та урядів мусульманських країн (найвищий орган), Конференція міністрів закордонних справ, генеральний секретаріат. У травні 1980 р. створено постійний Комітет міністрів (закордонних справ), до якого входять 11 міністрів країн-учасниць

та Генеральний секретар (він очолює Генеральний секретаріат). У складі ОІК — 14 комітетів (Комітет з питань Єрусалиму, Комітет ісламської солідарності з народами Сахеля, Комітет солідарності з мусульманами Філіппін, Палестини, Контактна група з Боснії та Герцеговини, Джами і Кашміру тощо). У рамках ОІК — низка науково-дослідних центрів (в Анкарі, Стамбулі, Касабланці, Джадда та ін. містах), фінансових та інформаційних структур.

Організація Об'єднаних Націй — ООН (англ. United Nations)

Міжнародна універсальна організація, яка об'єднує понад 190 держав світу. Створення ООН стало можливим унаслідок об'єднання зусиль держав у боротьбі з фашизмом під час Другої світової війни. Текст Статуту ООН був прийнятий на конференції в Сан-Франциско і підписаний 26 червня 1945 р. Набув чинності 24 жовтня 1945 р. ООН створена з метою підтримки миру і безпеки; розвитку дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправ'я і самовизначення народів; міжнародної співпраці у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру; заохочення і підтримання поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без виокремлення раси, статі, мови і релігії; узгодження дій націй у досягненні цих спільних цілей. В основі діяльності ООН — суверенна рівність усіх її членів, добросовісне виконання взятих на себе зобов'язань за Статутом, розв'язання міжнародних спорів мирними засобами, відмова в міжнародних відносинах від погрози силою або від її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, несумісних з цілями ООН; надання допомоги ООН відповідно до Статуту і відмова допомогти будь-якій державі, щодо якої ООН вдається до дій *превентивного* або примусового характеру. *Офіційні мови*: англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька. *Робочі мови* Ради Безпеки ООН — усі перераховані вище, крім арабської. *Система ООН*: сама ООН, спеціалізовані установи ООН, МАГАТЕ, допоміжні органи Генеральної Асамблеї на правах автономних організацій, що мають різного рівня фінансову й адміністративну автономію. До системи ООН також входять Всесвітня туристична організація і Світова організація торгівлі. Основні органи ООН: Міжнародний Суд, Генеральна Асамблея, Економічна і соціальна Рада, Рада Безпеки, Рада з опіки, Секретаріат. Очолює ООН Гене-

ральний секретар ООН. До складу ООН входять спеціалізовані установи, програми тощо (наприклад, ВООЗ, МБРР, МВФ, МОП, СОТ, ФАО, ЮНЕСКО, ЮНІДО, а також виокремлена МАГАТЕ, що має незалежні повноваження і свій окремий бюджет та ін.), які, фактично, є галузевими установами ООН, мають свою структуру, керівні органи (зазвичай, Генеральна конференція, Рада, Секретаріат), бюджет, штаб-квартиру, певну кількість учасників тощо.

Організація Північноатлантичного договору – НАТО (англ. North Atlantic Treaty Organization)

Міжнародна організація, метою якої є забезпечення безпеки і стабільності в Європі шляхом колективної оборони. НАТО заснована 4 квітня 1949 р. міждержавним Північноатлантичним договором, який набув чинності 24 серпня 1949 р. Учасниками НАТО є більшість європейських країн, а також Канада і США. Збройний напад на одну або кілька держав у Європі або Північній Америці розглядається як напад на всі сторони Договору (ст. 5 Договору). Учасники НАТО відмовились від погрози силою і від її застосування в будь-який спосіб, несумісний з цілями ООН; домовились вирішувати всі конфлікти мирними засобами; сприяти подальшому розвитку мирних і дружніх міжнародних відносин. Вищим органом НАТО є Північноатлантична Рада (ПАР), що діє на різних рівнях: глав держав і урядів, міністрів закордонних справ, послів. Рішення приймаються одноголосно. Постійний робочий орган – Секретаріат на чолі з генеральним секретарем НАТО. У рамках НАТО діють Політичний і Економічний комітети, значна кількість різнорівневих військових органів (Комітет ядерної оборони, Група ядерного планування, Міжнародний військовий штаб тощо). У 1991 р. на сесії Ради НАТО в Римі були прийняті Стратегічна концепція і Декларація про мир і співпрацю, де йдеться про доповнення концепції безпеки політичними, економічними, соціальними і природоохоронними елементами. У прийнятій новій *стратегічній концепції, спрямованій у XXI століття (квітень 1999 р.)*, йдеться про подальше розширення зони відповідальності НАТО, яка поширюється практично на весь світ. Концепція надає НАТО право застосовувати військову силу без дозволу Ради Безпеки ООН. 24 березня 1999 р. НАТО під приводом запобігання гуманітарній катастрофі в Косово здійснила агресію проти суверенної держави – Союзу Республік Югославія. Для співпраці з інши-

ми країнами у 1991 р. запроваджено програму “Партнерство заради миру” і створено Раду Північноатлантичного співробітництва (РПАС). Остання перетворена 30 травня 1997 р. на Раду євроатлантичного партнерства (РЄАП), до неї входять 44 країни: країни-члени НАТО, колишні радянські республіки, колишні учасники Варшавського договору, а також Австрія, Фінляндія, Швеція і Швейцарія. Створено спільні військові підрозділи — Сили із забезпечення виконання Дейтонських угод (ІФОР) і Сили стабілізації (СФОР) у Боснії і Герцеговині.

Організація Чорноморського економічного співробітництва — ОЧЕС (англ. Black Sea Economic Cooperation)

25 червня 1992 р. з ініціативи Президента Турецької Республіки Тургута Озала глави держав і урядів 11 країн у Стамбулі підписали Декларацію про створення регіону Чорноморського економічного співробітництва. У 1998 р. ЧЕС надано статусу організації — ОЧЕС. Учасниками організації є Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина і Україна. Статус спостерігача в ОЧЕС мають Австрія, Єгипет, Ізраїль, Італія, Німеччина, Польща, Словаччина, Туніс, Франція, а також Конференція енергетичної хартії. *Структура ОЧЕС*: Рада ОЧЕС, Постійний міжнародний секретаріат і Генеральний секретар (Стамбул). Фінансовий інститут — “Чорноморський банк торгівлі і розвитку”, 1993 р. (Салоніки, Греція) із статутним капіталом 1 млрд доларів (по 16,6 % — Греція, Туреччина, Росія, по 13,5 % — Болгарія, Румунія і Україна. Частки решти держав становлять по 2 %). Керівним органом ОЧЕС є Рада міністрів закордонних справ держав-членів. Головування в організації здійснюється за принципом ротації. Діють 14 робочих груп з реалізації конкретних проєктів і програм у торгівлі, промисловості, енергетиці, транспорті і зв’язку, науці і техніці, сільському господарстві, екології і туризмі тощо. До пріоритетних проєктів можна зарахувати створення транспортного коридору Європа — Кавказ — Азія (TRASECA), будівництво нафто- і газопроводів, таких як трубопровід Новоросійськ — Бургас — Александрополіс, ділянки Баку—Батумі і Баку — Супса, здійснення низки інвестиційних, енергетичних і комунікаційних проєктів між Азією і Європою (Чорноморський енергетичний центр у Софії, телекомунікаційні проєкти KAFOS, ITUR). Україна є учасницею більшості проєктів ОЧЕС, серед

яких – програма опріснення і очищення води. Частка України в товарообігу з державами регіону коливається в межах 11–12 %; Росії – 15 % (дві третини припадає на Україну); Туреччини – 78 %; Греції – 3 % в імпорті і 9 % в експорті; Болгарії – 32 %; Молдови – 80 %. Ці показники підкреслюють важливість зовнішніх економічних зв'язків для більшості країн ОЧЕС.

Основні напрями зовнішньої політики України

Державний документ, закріплений Постановою Верховної Ради України (2 липня 1993 р.), де визначено критерії і завдання зовнішньої політики України. Засадами зовнішньополітичної діяльності Української держави є норми і принципи міжнародного права, позаблоковість, нейтралітет, співпраця з державами на дружній основі в усіх галузях державного життя. Документом визначено інтереси України на міжнародній арені, завдання її зовнішньої політики, на яких ґрунтується зовнішньополітична діяльність держави, принципи, на яких побудована зовнішньополітична концепція. Виокремлено основні напрями зовнішньої політики України: розвиток двосторонніх відносин, у т. ч. з прикордонними державами; розбудова відносин із західноєвропейськими країнами, з європейськими міжнародними структурами. Окремим блоком аналізуються відносини з країнами СНД. У зв'язку з особливістю історичного розвитку і специфікою геополітичного і гео економічного положення України “домінантою” двосторонніх взаємовідносин з прикордонними державами визначено українсько-російські відносини, які є відносинами “особливого партнерства”, оскільки від їхнього рівня залежатиме прогресивний демократичний розвиток як України, так і Російської Федерації, стабільність в Європі і в усьому світі. Пріоритетними напрями двосторонніх відносин в документі визначались: відносини з прикордонними державами-сусідами; з провідними західними державами – учасниками ЄС та НАТО; а також з країнами Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки та Латинської Америки.

Особи без громадянства (англ. Stateless persons)

Особи, що не мають громадянства будь-якої держави (втратили громадянство однієї держави, не одержавши громадянства іншої, або народилися без будь-якого громадянства). Конференція Організації Об'єднаних Націй із статусу осіб без громадянства

(Нью-Йорк, 1954 р.) визначила таку особу як “людину, що не вважається громадянином будь-якої держави відповідно до її законодавства”.

Особи, що перебувають під захистом (англ. Non-combatant)

Будь-яка людина, яка не носить зброї або не має її у своєму прямому розпорядженні. Термін стосується також осіб, що склали зброю і вийшли з військових формувань через хворобу, поранення, унаслідок полону або з іншої причини.

Пакта сунт серванда (лат. *Pacta sunt servanda* угоди мають бути дотримані)

Основний принцип дотримання умов міжнародних договорів. Враховуючи те, що договори є джерелом усіх галузей міжнародного права, принцип П. с. с. діє як загальний принцип сучасного міжнародного права. Набуття договором чинності означає, що його сторони набувають прав і мають зобов'язання, передбачені цим договором. Кожен чинний договір є зобов'язувальним для учасників і має добросовісно ними виконуватися, що закріплено у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. і Віденській конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. Договірно-правова база міжнародних відносин України спирається на безліч документів різного змістового навантаження, але не всі вони виконуються. Забезпечення виконання договорів покладено на міжнародні комісії в рамках Ради Європи, Євросоюзу, ООН тощо.

Панамериканизм (ісп. *Raх América* на світ по-американськи)

Політична доктрина США про політичну, економічну і культурну спільність і єдність всіх країн американського континенту з лідерством США. П. був запроваджений з метою зміцнення позицій Сполучених Штатів Америки в регіоні Латинської Америки і Західній півкулі. Як світогляд сформувався у XIX ст., включивши *доктрину Монро* (1823 р.), основна теза якої — “Америка для американців”. П. посилювався у XX ст. під час *холодної війни*, коли поширились ідеї про “виокремлену спільноту американських країн”, “неприйняття комунізму-соціалізму” тощо. П. використовувався США для виправдання тиску на латиноамериканські країни, вторгнення на їх територію, порушення суверенітету (Гаїті, Гватемала, Домініканська Республіка, Колумбія, Куба, Мексика, Нікарагуа та ін.).

Парафування (фр. *Parapher* скорочений підпис)

Попереднє підписання міжнародного договору (кожної сторінки) ініціалами уповноважених на те осіб. П. — підтвердження попередньої домовленості до офіційного підписання. Після парафування зазвичай необхідне повне або кінцеве підписання документа (Віденська Конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.).

Паритет (лат. *Paritas* рівність)

Рівність, однакове становище, рівноправність сторін. Принцип П. поширений у міжнародному праві. Україна спирається на принцип П. у своїх зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відносинах.

Партнерство заради миру (англ. *Partnership for Peace*)

Програма співпраці Організації Північноатлантичного альянсу (НАТО) з європейськими країнами — не членами Альянсу. ПЗМ розроблена у 1991 р. з метою сприяння стабільності і безпеці в Європі та добросусідським відносинам. Спочатку дії ПЗМ обмежувалися лише гуманітарними операціями, а з грудня 1996 р. — розширилися і включили повний спектр нових місій Альянсу, зокрема операції з підтримання миру. Керівник програми — Рада Північноатлантичного співробітництва (РПАС) була реорганізована в Раду євроатлантичного партнерства (РЄАП) у 1997 р. Російська Федерація встановила партнерство з НАТО 27 травня 1997 р.: підписано “Основоположний акт про взаємовідносини, співпрацю та безпеку між НАТО і РФ”. Партнерство України і НАТО встановлено 9 липня 1997 р. підписанням “Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною”. ПЗМ реалізується шляхом залучення українських миротворців до спостережницької місії у регіонах міжнародних конфліктів (у Боснії, Східній Словенії), проведення навчань, консультацій, запровадження механізму демократичного контролю над збройними силами, проведення оборонної реформи, науково-технічних розробок, навчання українських військових (у т. ч. англійської мови). Через ПЗМ впроваджуються програми допомоги Україні: перепідготовка звільнених офіцерів, конверсія підприємств ВПК, мовно-освітні і науково-освітні програми, обмін і стажування військових тощо.

Партнерство України з НАТО

Співпраця України з НАТО є складовою реалізації європейського вибору Української держави. Нові шляхи для подальшого динамічного розвитку відносин між Україною та Альянсом від реформування збройних сил до питань взаємодії в екологічних надзвичайних ситуаціях відкрила Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО (9 липня 1997 р., м. Мадрид). 8 лютого 1994 р. Україна підписала Рамковий документ про ПЗМ, у 1995 р. узгодила індивідуальну програму партнерства з НАТО, яка була розрахована на два роки й містила близько 50 різних заходів. Логічним продовженням ПЗМ стала Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 рр., затверджена Указом Президента від 27 січня 2001 р. Україна розширює співпрацю з Північноатлантичним альянсом за програмою щорічних Цільових планів Україна–НАТО в рамках Плану дій Україна–НАТО, затвердженого на засіданні комісії Україна – НАТО в листопаді 2002 р. під час Празького саміту. У січні 2003 р. було створено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України, і глава держави взяв на себе повну відповідальність за визначення й реалізацію курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Про намір щодо вступу в НАТО Президент країни оголосив у Посланні Верховній Раді України (квітень 2003 р.). Спираючись на наявну договірно-правову базу, Україна і НАТО щорічно розробляють цільові плани. 25 березня 2004 р. Президент України підписав рішення Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції “Про затвердження Цільового плану Україна–НАТО на 2004 рік”. 19 травня 2003 р. Державна рада з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України прийняла рішення “Про дальші заходи у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції України”, у якому йшлося про План дій Україна – НАТО.

Переміщені особи (англ. Displaced persons)

Позбавлені своїх місць проживання особи, що не охоплюються визначенням біженців. Переміщені особи можуть бути визначені як люди, що залишили своє місце проживання через соціальні, екологічні або політичні негаразди, але залишилися в межах своєї країни (внутрішні біженці), або не мають статусу біженців у

країні за кордоном. Міжнародними організаціями запропоновано розширити статус і вважати біженцями не тільки тих, хто зазнає політичних переслідувань, але і тих, хто переховується від насильства.

Переселення (англ. Resettlement)

Тривале поселення біженців у країні, що не є країною їхнього первісного переселення.

Перехідні положення

Елемент структури конституцій деяких держав, у якому визначаються порядок і строки введення в дію окремих конституційних положень. П. п. визначають порядок заміни старих норм новими, здійснення повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування в період переформування згідно з новими конституційними нормами, строки формування органів влади тощо. У Конституції України П. п. становлять зміст окремого — XV — розділу. Термін їх дії закінчився 1999 р.

Персона нон грата (лат. Persona non grata небажана особа)

Людина, якій не довіряють. У дипломатії оголошення персоною нон грата — одностороння заява держави перебування дипломатичного представництва про небажаність (неприйнятність) подальшого перебування на її території дипломата, іншого члена персоналу представництва акредитуючої держави або членів їх сімей (ст. 9 Віденської конвенції “Про дипломатичні зносини” від 18 березня 1961 р.). У разі оголошення персоною нон грата особа має залишити державу перебування протягом 24 годин.

Повернення культурних цінностей

Угода про повернення культурних та історичних цінностей державам їх походження, укладена країнами СНД 14 лютого 1992 р. У документі йдеться про те, що держави-учасниці сприятимуть поверненню культурних і історичних цінностей країнам їх походження (ст. 1), створять на партнерських засадах Міжурядову комісію для розробки механізму і практичної роботи з повернення культурних та історичних цінностей державам-учасницям Співдружності (ст. 2), нададуть можливість експертам національних комісій ознайомитись із фондами державних музеїв, бібліотек і архівів одна одної (ст. 3).

Повноваження міжнародні (англ. Authority)

Низка міжнародних правил стосовно представлення країни у світі, укладання договорів, права міжнародної організації тощо. П. м. в укладенні договорів мають спеціально призначені для цього особи-уповноважені. Певні особи не потребують повноважень. У ст. 7 Віденських конвенцій 1969 і 1986 рр. передбачається, що глави держав, глави урядів і міністри закордонних справ не потребують повноважень і можуть здійснювати всі юридичні дії з укладення договорів. Глави дипломатичних представництв і представництв при міжнародних організаціях також не потребують повноважень для прийняття тексту договору на міжнародних конференціях.

Подвійне громадянство (англ. Double nationality)

Політико-правова приналежність особи до суверенних держав, кожна з яких визнає цю особу своїм громадянином. Україна не визнає подвійного громадянства. За конституцією України (гл. 4) в країні існує єдине громадянство — українське.

Позбавлення громадянства

Припинення громадянства особи, здійснене з ініціативи уповноваженого державного органу від імені держави. Таким органом зазвичай є глава держави, у деяких країнах — міністерство юстиції, міністерство внутрішніх справ або суд. Конституції деяких держав узагалі не припускають можливості П. г. До таких держав належить і Україна, в Конституції якої встановлено, що *громадянин України не може бути позбавлений громадянства (ч. 1, ст. 25)*, оскільки в країні — *єдине громадянство (ст. 4)*. Якщо громадянин України набув громадянство іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України (ч. 1, ст. 2 Закону України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р.).

Політика (грец. Politika державні або громадські справи)

Діяльність класів, соціальних груп, пов’язана з визначенням змісту і форм, завдань і функцій держави, а також її взаємовідносин з іншими державами. Надзвичайно важливою ознакою політики є співвідношення цілей і засобів, які використовуються для їх до-

сягнення. У теорії і практиці сучасної дипломатії першочерговим завданням є створення всеохоплюючої системи міжнародної безпеки, протистояння зовнішнім загрозам стабільності і миру, захист прав і свобод людини.

Політичний емігрант

Особа, яка з політичних причин вимушено залишила країну свого громадянства і виїхала на постійне чи тривале проживання до іншої країни. Правовий статус П. е. відрізняється від правового статусу осіб без громадянства – емігрантам зазвичай надаються вагоміші права. П. е. користується правом політичного притулку в іншій державі.

Політичний притулок (англ. Political Asylum місце, що забезпечує недоторканність)

Надання державою іноземному громадянину або особі без громадянства можливості уникати переслідувань з політичних мотивів на своїй території. Підстави надання П. п. встановлюються національним законодавством. П. п. надається особам, які шукають притулку і захисту від переслідування або реальної загрози стати жертвою переслідування в країні перебування за суспільно-політичну діяльність і переконання, що не суперечать демократичним переконанням і принципам, визначеним світовим співтовариством, нормам міжнародного права. Особа може бути позбавлена П. п. з мотивів державної безпеки у разі її діяльності, яка суперечить цілям і принципам ООН, або якщо вона вчинила злочин і щодо неї є звинувачувальний судовий вирок, що набув законної сили і підлягає виконанню. Відповідно до ст. 14 Загальної декларації прав людини кожний має право на П. п. від переслідувань в іншій країні. Декларація про територіальний притулок (1967 р.) установлює принципи, якими повинна керуватися держава у своїй практиці надання територіального притулку. Одним із принципів є принцип відмови у поверненні (*фр. non-refoulement*), тобто заборона примусової висилки особи в країну, перебування в якій є для неї небезпечним. Можливість надання іноземцям та особам без громадянства притулку в Україні передбачена Конституцією України (ч. 2 ст. 26).

Політичні права (англ. Political rights)

Право людини свідомо брати участь у політичному процесі, зокрема, шляхом участі в періодичних і дійсних виборах для обрання

представників до державних органів влади; у політичних маніфестаціях із захисту прав і свобод людини тощо.

Положення про Міністерство закордонних справ України

Затверджено Указом Президента України від 3 квітня 1999 р. Зазначається, що провідною установою зовнішньополітичної діяльності України є МЗС України. Серед основних завдань зовнішньополітичного відомства – участь у забезпеченні національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирної і взаємовигідної співпраці з учасниками міжнародного товариства, сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища України, створення сприятливих умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України, захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном, сприяння розвитку зв'язків із зарубіжними українськими громадянами та надання цим громадянам підтримки і захисту відповідно до норм міжнародного права та чинного законодавства України. Структура МЗС: керівництво міністерства та його секретаріати, прес-служба, група послів з особливих доручень та група головних радників, генеральна інспекція, департаменти, управління – територіальні (регіональні), функціональні, адміністративно-фінансові. Департаменти включають низку управлінь. Так, департамент з питань політики та безпеки керує роботою управлінь політичного аналізу та інформації, євроатлантичного співробітництва, ООН та інших міжнародних організацій, з контролю над озброєнням та військово-технічним співробітництвом. Департамент європейської інтеграції, економічного та гуманітарного співробітництва – управліннями Європейського Союзу, економічного та науково-технічного співробітництва, культурного та гуманітарного співробітництва. Департамент двостороннього співробітництва спрямовує роботу територіальних управлінь, які відають питаннями відносин з окремими країнами чи групами країн (перше територіальне управління – Росія, друге – країни Північно-Західної і Південно-Західної Європи та Балтії, третє – країни Центральної і Східної Європи, Балканські країни, країни Кавказу і Туреччини, четверте – країни Північної і Латинської Америки та Карибського басейну, п'яте – країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Центральної та Південної Азії, шосте – країни Близького і Середнього Сходу та Африки). У територіальних управліннях

зосереджується й аналізується оперативна інформація про внутрішнє становище і зовнішню політику країн регіону, їх відносини з Україною; готуються пропозиції про ті чи інші кроки з боку України, що мають на меті зміцнення політичних, економічних і гуманітарних контактів з партнерами; а в разі недружніх кроків стосовно України – розробляються пропозиції щодо протидії таким акціям. У свою чергу територіальні управління поділяються на відділи. Окрім згаданих, до складу МЗС України входять також департамент консульської служби, правовий департамент, управління політичного аналізу та інформації, управління дипломатичного протоколу, секретаріат національної комісії у справах ЮНЕСКО, історико-архівне управління та ін. Через управління дипломатичного протоколу послы та інші офіційні представники іноземних держав встановлюють свої перші контакти з країною перебування, через управління державного протоколу до відома дипломатичних представництв іноземних держав у прийнятній дипломатичній формі доводиться інформація щодо внутрішньополітичних і зовнішньополітичних заходів в Україні. Консульства представляють державу в питаннях захисту інтересів громадян та держави в галузі торгових та майново-правових відносин, видають паспорти громадянам своєї держави, що постійно проживають у країні перебування, оформлюють їм усі юридичні документи стосовно цивільного стану, громадянства тощо, а іноземним громадянам і особам без громадянства видають візи. Управління державного протоколу опікується облаштуванням новоприбулих дипломатичних представників іноземних держав, організовує вручення вірчих грамот, офіційні візити; відповідно документує дипломатів та членів їхніх родин тощо. Відповідальні функції покладено на договірно-правовий підрозділ, який бере безпосередню участь у підготовці проектів договорів та угод, оформлює ці документи, веде облік і контроль за їхнім виконанням, як з боку своєї країни, так і з боку партнерів. При цьому дуже важливою ланкою діяльності департаменту є недопущення прикрих помилок юридичного характеру, помилкових деталей, які б могли у конкретному випадку або в майбутньому завдати шкоди зовнішньополітичним і внутрішнім інтересам України. Управління політичного аналізу та інформації не тільки інформує зарубіжні підрозділи українських представництв, а в першу чергу всебічно опрацьовує проблеми, враховує можливі

наслідки тих або інших рішень і дій, прогнозує розвиток відносин, ситуацію в країнах перебування, готує пропозиції щодо реакції на деякі дії окремих країн, зміни ситуації тощо. Закордонні представництва України здійснюють дипломатичну діяльність за межами країни через розвиток і підтримку офіційних відносин з країною перебування, захист прав і інтересів своєї держави, її громадян і юридичних осіб.

Порушення прав людини: класифікація (англ. Human rights violations: classification)

Порушення прав людини і політичне насильство можуть бути класифіковані так: 1) за рівнем порушень (які права порушені, наприклад, право на освіту або право на життя); 2) за частотою порушень (як часто відбуваються порушення); 3) масштабом порушень (скільки осіб зазнали порушень).

Посередництво (англ. Mediation)

Форма втручання третьої сторони в конфлікт, що розвивається, разом з використанням інших засобів, таких як примирення або третейський суд. Посередницька діяльність полягає в досягненні згоди між сторонами — учасниками конфлікту завдяки зусиллям третьої сторони. Роль третьої сторони може відіграти авторитетна міжнародна організація, така як Організація Об'єднаних Націй (ст. 1 і 33–38 Статуту ООН). Одним із засобів мирного врегулювання міжнародних розбіжностей є застосування міжнародного права. Посередництво зазвичай розглядають як продовження переговорів. Функції такого посередника можуть полягати в наданні придатного місця для переговорів, у сприянні зменшенню напруженості або скороченню воєнних дій між сторонами — учасниками конфлікту; але від посередника може знадобитися дослідження причин протистояння і висування конструктивних пропозицій для їхнього розв'язання.

Посол (англ. Ambassador)

Вищий офіційний представник держави, акредитований у державі перебування. П. — надзвичайний і повноважний глава дипломатичного представництва за кордоном, найвищий дипломатичний клас (Віденська конвенція 1961 р. “Про дипломатичні зносини”).

Посольство (англ. Embassy)

Очолюване послом постійне представництво держави на території іншої країни, створене за згодою між ними для здійснення дипломатичних відносин; будинок (комплекс будівель) згаданого представництва. П. — дипломатичне представництво вищого рівня за кордоном. П. реалізує політичну, економічну, інформаційну та гуманітарну функції, захищаючи інтереси власної держави в країні перебування. П. здійснює дипломатичну діяльність за межами країни через розвиток і підтримку офіційних відносин з країною перебування, захист прав та інтересів своєї держави, її громадян і юридичних осіб. Діяльність закордонних представництв окреслено у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.

Права людини (англ. Human rights)

Галузь сучасного міжнародного права, що включає як норми, так і принципи, які стосуються захисту прав людини. Засадами норм є закріплене у Статуті ООН зобов'язання держав дотримуватися прав людини і основних свобод всіх осіб, без виокремлення раси, статі, мови і релігії. Згідно з міжнародним правом до П. л. належать принципи і норми, що формуються шляхом укладання багатосторонніх міжнародних договорів як універсального, так і регіонального характеру. Всі документи як договірні, так і недоговірні типу встановлюють стандарти в галузі П. л., тобто загальновизначні норми поведінки держав, які останні здійснюють у законодавчому порядку і на практиці стосовно своїх громадян та інших осіб, що перебувають під їх юрисдикцією. Значний вплив на становлення і розвиток норм і принципів міжнародного права П. л. традиційно має національне законодавство. Права накладають на держави правові зобов'язання, якщо вони кодифіковані в законах, міжнародних договорах, ратифікованих державою. Захист прав людини є частиною міжнародного звичайного права.

Права національної меншини (англ. Minority rights)

Серед меншин розрізняють дві окремі категорії: меншини, члени яких прагнуть рівності з домінуючою групою, тобто умов повної відсутності дискримінації. Меншини, члени яких, крім рівності з домінуючою групою (в умовах повної відсутності дискримінації), вимагають надання особливих прав. Як правило, ці вимоги включають такі права: забезпечення меншині адекватної початкової і середньої освіти рідною мовою й у своїх традиціях; забезпечення збережен-

ня культури меншини шляхом створення і роботи шкіл, бібліотек, музеїв, засобів масової інформації та інших культурних і освітніх установ; забезпечення адекватних можливостей для користування рідною мовою (усно або письмово) в законодавчих органах, у судах, в органах управління, в особистому спілкуванні; забезпечення поваги сімейного права, статусу меншини, її конфесійних особливостей; забезпечення визначеного ступеня автономії.

Правила процедури (лат. *Procedere* посуватися, рухатися)

Регламент роботи конференції, у т. ч. порядок керівництва конференцією і прийняття рішень, а також права і обов'язки учасників. Для міжнародних конференцій це єдиний регулюючий акт, порівняно з міжнародними організаціями, які мають установчий договір і статут. Міжнародні конференції – самостійні суб'єкти міжнародного права. Конференції самостійно приймають П. п. на початку роботи, попередньо їх узгодивши. П. п. для міжнародних конференцій: головою конференції, як правило, обирається представник країни, що приймає, (головуючий називається всіма мовами президентом конференції, його заступники висуваються від основних регіональних груп – Азії, Африки, Західної Європи та окремих держав, а саме США, Канади, Австралії та Океанії, Східної Європи і Латинської Америки); у заключному документі конференції висловлюється подяка уряду і народу країни, що приймає, за хороші умови, створені для проведення конференції та ін. П. п. містять такі розділи: утвердження порядку денного, вибори керівних органів, порядок формування допоміжних органів (комітет з перевірки повноважень, з порядку денного тощо), порядок формування і обов'язки секретаріату на чолі з генеральним секретарем, встановлення кворуму для початку роботи і порядок прийняття рішень, повноваження головуючого, який має право приймати одноосібні рішення з процедурних питань, порядок внесення пропозицій і поправок, умови участі спостерігачів, порядок зміни П. п., офіційні і робочі мови конференції. Єдиної офіційної дипломатичної мови нині немає. Хороші знання дипломатом П. п. і вміння їх застосовувати дають змогу досягати тактичних успіхів на етапі розробки проектів рішень конференції і під час голосування з цих питань.

Правила укладання міжнародного документа

Першим етапом роботи над міжнародним документом є прийняття його тексту: після обговорення текст приймається за згодою

сторін, є остаточним і не підлягає змінам учасниками переговорного процесу. Наступний етап — встановлення *автентичності* тексту методом *парафування*, тобто перевіркою і закріпленням тексту уповноваженими учасниками переговорів, підписанням кожної сторінки відповідно до *правила альтернату* (порядок, що регулює черговість підписання тексту договору його учасниками). Підписання багатосторонніх договорів здійснюється за алфавітом. Обидва варіанти (або більше варіантів) тексту документа визнаються такими, що мають однакову силу. В разі неможливості узгодити деякі текстові положення через глибокі розбіжності у мовному трактуванні звертаються до третьої мови укладення документа.

Правило альтернату (лат. *Alternus* перемінний)

Сутність П. а. полягає в тому, що текст договору або угоди друкується мовою однієї або двох сторін переговорів з дотриманням пріоритетності написання назв, абревіатур, підписів і печаток тієї країни, якій належатиме цей примірник. Для української сторони П. а. при парафуванні договорів означає, що представник України ставить свій підпис у лівому нижньому кутку кожної сторінки українського альтернату (варіанту), а у примірнику країни-партнера переговорів представник України ставить підпис в нижньому правому кутку. В арабських документах і з Ізраїлем порядок змінюється.

Право вето (лат. *Veto* забороняю; англ. *Right of veto*)

Право видавати акт, який призупиняє або не допускає набуття чинності будь-якого рішення, (накладати вето) називається правом вето. Існує два різновиди вето: 1) письмова або усна заборона, що накладається на будь-яке рішення уповноваженою на те установою або особою; 2) безумовна (абсолютна) або умовно-обмежена заборона, що накладається однією установою влади на ухвали іншої. Суб'єктивне право глави держави (монарха або президента) відмовитися підписати і ввести в дію закон, прийнятий парламентом. Право вищого органу влади видавати акт, що призупиняє або не допускає набрання рішенням чинності. П. в. мають постійні члени Ради Безпеки ООН. В міжнародній практиці П. в. часто застосовувалося країнами — постійними членами РБ ООН у роки біполярної системи міжнародних відносин (СРСР, США, Китай, Велика Британія, Франція). Якщо ж постійний член РБ ООН не підтримує рішення, але й не має наміру блокувати його через вето, він може утриматися від голосування.

Право ґрунту

Принцип набуття громадянства за народженням, згідно з яким дитина набуває громадянства держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків. У законодавстві більшості сучасних держав поєднуються принципи набуття громадянства за народженням — П. г. і права крові з переважанням одного з них.

Право крові

Принцип набуття громадянства за народженням, згідно з яким дитина набуває громадянства тієї держави, громадянами якої є її батьки, незалежно від місця народження. Принцип П. к. застосовується у більшості держав світу. У змішаних шлюбах питання про громадянство дитини вирішується тільки на підставі письмової згоди батьків. У разі відсутності згоди батьків дитина може залишитися особою без громадянства або набуває громадянства за місцем народження. Згідно з Законом України “Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. в Україні переважне значення має П. к., що поєднується з правом ґрунту.

Право на життя (англ. Right to life)

Невід’ємне право людини на індивідуальне існування, яке полягає в тому, що вона не може бути позбавлена життя. П. на ж. передбачає, що держава захищає життя людини, і кожен має право захищати своє життя і здоров’я від протиправних зазіхань. Закріплене в ст. 27 Конституції України.

Право на недоторканність (англ. Integrity right)

Низка прав із захисту фізичного і психічного стану людини (право на життя, право не піддаватися катуванням і неправомірному арешту, право на приватне життя тощо). Ці права є основними правами людини, порушення яких має каратися у судовому порядку.

Право на освіту (англ. Right to education)

Право людини на здобуття освіти в державних, комунальних та інших навчальних закладах. П. на о. є найважливішим конституційним культурним правом людини і закріплюється практично в усіх конституціях. У демократичних державах П. на о. містить такі принципи: початкове навчання має бути обов’язковим і безкоштовним; технічна, професійна і вища освіта має бути доступною

усім без винятку; поступово вводиться безкоштовне навчання; батьки мають право вибирати будь-який вид навчання для своїх дітей, якщо воно відповідає мінімальним вимогам освіти; кожний має право засновувати або очолювати освітню установу, керуючись загальними принципами освіти і вимогами держави.

Право на охорону здоров'я (англ. Right to health)

Право людини на сприятливі для здоров'я умови життєдіяльності й медичне обслуговування в державних, комунальних та інших установах охорони здоров'я. Є одним з основних конституційних соціальних прав людини і закріплене в ст. 49 Конституції України. Всесвітня Організація Охорони здоров'я (ВООЗ) визначає здоров'я як “фізичний, психічний і соціальний добробут”. ВООЗ вважає, що до основних медичних послуг, необхідних для забезпечення адекватної охорони здоров'я, повинні належати: 1. Турбота про матерів і дітей, включаючи акушерські послуги. 2. Харчування. 3. Попередження інфекційних захворювань і контроль за їх поширенням. 4. Санітарія і водопостачання. 5. Медична освіта. 6. Попередження професійних захворювань тощо.

Право на правосуддя

Сукупність процесуальних прав, призначених гарантувати захист основних матеріальних прав і свобод людини. Право людини на одержання кваліфікованої юридичної допомоги при вирішенні тих чи тих юридичних питань. Незалежна судова влада необхідна для утвердження принципу верховенства права і закону. Судді мають бути безсторонніми стосовно сторін, що беруть участь у суперечці, не піддаватися політичному тискові з боку виконавчої влади.

Право народів на самовизначення (англ. Self-determination)

Право народів самостійно визначати форму свого державного існування. Важливий принцип міжнародного права: всі народи мають право на самовизначення. Відповідно до цього права всі народи вільно визначають свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Самовизначення означає суверенітет по відношенню до своїх національних багатств і ресурсів. Здійснення права на С. охоплює низку інститутів: від захисту прав меншин, культурної і політичної автономії до встановлення незалежної державності. Такими формами можуть бути окрема держава, державне утворення (суб'єкт федера-

ції), автономне утворення (республіка, округ, область тощо) та ін. П. н. на с. визнано в міжнародному праві, зокрема в однакових за змістом ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права й Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Однак як право на повне самовизначення — вихід із складу багатонаціональної держави та утворення окремої держави — у конституціях сучасних держав майже не зустрічається, оскільки суперечить суверенному праву держав на територіальну цілісність. Винятком є Конституція Ефіопії 1994 р., у якій йдеться про право національностей на вихід зі складу федерації. Федеративною державою, конституція якої проголошувала право її суб'єктів на вільний вихід, був СРСР. Однак правового механізму такого виходу не було.

Правонаступництво держав (англ. Legal succession перехід права)

Перехід права від однієї особи до іншої у відповідальності за міжнародні відносини відповідної території і у здійсненні існуючих до цього моменту прав і обов'язків. У міжнародній практиці питання П. м. д. вирішуються відповідно до того, що є засадами для правонаступництва: об'єднання держав, поділ держави або відокремлення від держави частини її території. У варіанті колишнього СРСР — будь-який договір (угода), чинний на всій його території, за правонаступництвом продовжує діяти для кожної колишньої республіки. Закріплено у Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. (набула чинності 1996 р.). Українська РСР ратифікувала Віденську конвенцію про право міжнародних договорів (1969 р.). Із набуттям суверенності, 17 вересня 1992 р. Україна приєдналася до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів (1978 р.) і таким чином взяла на себе відповідальність за виконання тих міжнародних домовленостей, які були закладені Українською РСР ще в рамках Радянського Союзу. У Законі України “Про правонаступництво України” йдеться, що на її території “діють закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР”; державним кордоном України є “державний кордон Союзу РСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 р.”, тобто до прийняття Декларації про державний суверені-

тет України. Ст. 6 цього Закону підтвердила зобов'язання України щодо міжнародних договорів, укладених Українською РСР до проголошення незалежності.

Прапор державний (старослов'ян. прапор, стяг)

Офіційний атрибут держави, опис якого фіксується в законодавчому порядку, зазвичай в конституції. Являє собою однокольорове або мультикольорове полотно, закріплене з одного боку до древка. У дипломатичній практиці держави дотримуються вимог протоколу П. д. Прапор символізує суверенітет цієї держави. Загальноприйнятий міжнародний протокол щодо П. д.: розміри П. д., колір та інші елементи мають точно відповідати опису, встановленому у законі; П. д. не може бути у поганому стані; П. д. вивішується зі сходом сонця і опускається із заходом сонця; П. д. піднімається швидко і опускається повільно; при одночасному вивішуванні прапорів кількох іноземних держав розмір прапорів та їх рівень мають бути однаковими; почесним місцем у такому випадку є крайнє праве місце, якщо дивитися від прапорів, або в центрі прапорів; найбільш поширеним у практиці є розміщення прапорів за алфавітом назв цих держав (за латинським алфавітом або за алфавітом мови країни, де вивішуються прапори); під час схрещування прапорів почесним місцем є права сторона, якщо дивитися від прапорів; під час трауру П. д. піднімається на половину флагштоку; П. д. не повинен торкатися землі. Військові мають віддавати честь, а цивільні — знімати головний убір, якщо повз них проносять П. д. або військовий прапор. П. д. уособлює певні політичні, соціальні та історичні ідеї нації (народу). Згідно з Конституцією України П. д. України є стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів (ч. 2, ст. 20). *20 серпня — День державного прапора України.*

Преамбула (лат. Preambulus попередній)

Вступна частина законодавчого (конституції) або іншого правового акта, міжнародного договору, декларації тощо, у якій зазвичай викладено спонукальні мотиви, обставини та цілі його видання або укладення. За загальним правилом, П., хоча вона є інтегральною частиною тексту законодавчого акта, не має нормативного характеру. У П. міжнародного документа зазвичай міститься перелік держав — сторін певного міжнародного договору, учасників угоди тощо.

Превентивна дипломатія (фр. Préventif < лат. Praeventus попереджувальна)

Попереджувальна, захисна дія, випереджаюча дії протилежної сторони. Низка заходів, що попереджують розв'язання конфлікту або його локалізують. Засади П. д. сформульовані у доповіді Генерального секретаря ООН “Порядок денний для миру. Превентивна дипломатія, миротворчість і підтримка миру” (1992 р.).

Президент (лат. Praesidens той, що сидить попереду)

1. Глава держави у більшості країн з республіканською формою правління. 2. Виборний керівник деяких товариств, фондів, організацій, наприклад, Академії наук. 3. Вища посадова особа компанії, фірми.

Претори (лат. Praetor peregrinus)

Спеціально призначені особи у Давньому Римі, що допомагали іноземцям. Діяльність П. призвела до створення спеціальних правил, що визначали правовий статус іноземців. Як наслідок у Давньому Римі виникло *право народів (jus gentium)* — право, що застосовувалося до всіх осіб, як до римлян, так і до іноземців. Поширившись на Європу, право народів поклато початок виникненню поняття “*міжнародне право*”. Давній Рим підтримував зв'язки з іноземними державами за допомогою посольств, які направлялися для ведення переговорів, підписання договорів, для арбітражного розв'язання спорів, укладення миру тощо. Римляни визначали недоторканність іноземних послів, зокрема послів ворожих держав. *Преторіанці* — особиста охорона полководця у Давньому Римі, пізніше — найманці (військо з іноземців за гроші).

Привілеї та імунітети дипломатичні (лат. Privilegium особливий+закон)

Сукупність особливих прав і переваг, а також вивільнення від кримінальної, цивільної і адміністративної юрисдикції, що надаються дипломатичним представництвам акредитуючої держави з метою виконання покладених на них функцій. Додаткові привілеї надаються дипломатам та членам їх родин під час виконання функціональних обов'язків у країні перебування (під час закордонного відрядження). До П. і і. д. належать недоторканність приміщень представництва, заборона несанкціонованого проникнення до нього властей держави перебування, імунітет приміщень, імунітет від арешту; звільнення від податків, зборів, зокрема, від

державного та інших видів оподаткування, надані дипломатичним представникам на підставі відповідних законів або звичаїв.

Прийоми дипломатичні

Організація і проведення зустрічей дипломатичного корпусу. П. д. є денні (до 13 год) – “Келих шампанського” (“Coupe de champagne”), “Келих вина” (“Vin d’Honneur”), “Сніданок” (“Lunch”); і вечірні (після 13 год) – “Обід” (“Dinner”), “Обід-Буфет” (“Buffet Dinner”), “Вечеря” (“Supper”), “А ля фуршет”, “Коктейль”, “Жур-фікс”, “Бранч” (“Brunch” – від “Breakfast” і “Lunch”); “Чай (чайний стіл)” (“Five o’clock tea”) тощо. П. д. вимагають дотримання певного стилю в одязі, що зазначається у запрошенні: вечірній (“Evening dress”) для чоловіків – фрак (“White tie” – одягається біла краватка-метелик) або смокінг (“Black tie” – одягається чорна краватка-метелик); денний – повсякденний костюм (“Undress”). Для жінок – вечірня сукня або класичний повсякденний костюм (тільки із спідницею).

Принцип застереження

У процесі підписання документів може застосовуватися П. з., тобто свідчення про бажання однієї зі сторін змінити дію окремих положень договору (угоди) стосовно автора застереження. У дипломатичній практиці України П. з. часто застосовувався під час підписання міждержавних (переважно установчих) документів у межах СНД.

Принцип пріоритету і прямої дії (лат. *Principium* основа, початок)

Конституційний принцип, який означає верховенство міжнародно-правових актів над актами національного законодавства та їх безпосередню дію на території держави. Найбільше цей принцип діє в міждержавних інтеграційних об’єднаннях, де склалася власна правова система з пріоритетом її актів над актами національного законодавства (напр., право Європейського Союзу). Поза міждержавними інтеграційними об’єднаннями держави визнають дію на своїй території тільки підписаних і ратифікованих ними міжнародно-правових актів. Причому П. п. і п. д. закріплено у конституціях лише деяких із них. Пріоритет міжнародно-правового акта не вимагає приведення національного законодавства у відповідність із цим актом, а є підставою для правозастосування в разі колізії норм актів. У більшості країн з англосаксонською

моделлю правових систем пряма дія міжнародно-правових актів не визнається. Конституція України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визнає частиною національного законодавства України (ч. 1, ст. 9).

Принципи міжнародного права

Концентрований виклад та узагальнення загальноновизнаних норм поведінки суб'єктів міжнародних відносин щодо найважливіших питань міжнародного буття. П. м. п. оголошені Генеральною Асамблеєю ООН у прийнятій *24 жовтня 1970 р. Декларації про принципи міжнародного права* (розд. 3 документа визначає їх як “основні принципи міжнародного права”). Серед них – утримання в міжнародних відносинах від погрози силою або від її застосування; розв'язання міжнародних спорів мирними засобами; невтручання у справи, що входять до компетенції держави; співпраця держав відповідно до Статуту ООН; рівноправність і самовизначення народів; суверенна рівність держав; добросовісне виконання зобов'язань, узятих на себе відповідно до Статуту ООН. У 1975 р. Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (*НБСЄ*) у Заключному Акті сформулювала Декларацію принципів, якими держава-учасниця керуватиметься у взаємовідносинах. Документ містить *десять принципів*. Водночас вони не названі основними, до того ж, прийняті у документі регіонального характеру.

Про державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України

Державна програма затверджена 17 червня 2004 р. З Розпорядження Кабінету Міністрів України (фрагмент): “Деякі питання забезпечення виконання Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 рр.” (17 червня 2004 р.). 1. Затвердити план заходів щодо виконання у 2004 р. Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 рр., що додається. 2. Утворити координаційну групу з організації виконання Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 рр. (далі – координаційна група) у складі згідно з додатком. Організаційно-технічне забезпечення діяльності координаційної групи покласти на Держкомтелерадіо. Надати право керівникові координаційної групи вносити у разі потреби зміни до її складу

та залучати в установленому порядку до роботи представників центральних органів виконавчої влади, установ, організацій та громадських об'єднань. 3. Міністерствам, іншим центральним і місцевим органам виконавчої влади подавати щороку до 15 січня Держкомтелерадіо звіт про стан виконання Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 рр. для узагальнення відомостей та інформування Кабінету Міністрів України до 1 лютого 2004 р.”.

Про європейську та євроатлантичну інтеграцію України

Із Рішення Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України “Про додаткові заходи щодо забезпечення реалізації цілей державної політики у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції України”, 6 лютого 2003 р. (фрагмент). “Державна рада з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України, розглянувши сучасний стан та перспективи відносин України з Європейським Союзом (ЄС) та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), відзначаючи потребу у вдосконаленні та підвищенні ефективності діяльності з реалізації цілей державної політики у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції, визнала за необхідне вжити таких заходів: 3) Кабінету Міністрів України за участю Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України, Національної академії наук України розробити з урахуванням досвіду держав-кандидатів на вступ до ЄС та НАТО проекти державної програми інформування громадськості з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України, державної програми навчання та перепідготовки фахівців у сфері європейської і євроатлантичної інтеграції України та внести їх у шестимісячний строк на розгляд Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України тощо”.

Про правовий статус закордонних українців

Визначення поняття “закордонний українець”, права і обов'язки закордонного українця закріпив *Закон України “Про правовий статус закордонних українців”* (2004 р.). Українська держава сприяє розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню зв'язків з батьківщиною та поверненню їх в Україну. Відповідно до ст. 12 Конституції України, держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами. Закордонний ук-

раїнець — це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження; українське етнічне походження — це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження (ст. 1).

Про Україну

Український народ виконував свою місію в періодах: кіммерійському, скіфському, сарматському, готському, гунському, аварському, хазарському та монгольсько-татарському. Цю місію виконували племена античної доби, а згодом організований ними союз, відомий як держава Антів (II–VIII ст. н. е.), що був уже останнім етапом виникнення могутньої Київської Русі, яка в часи свого князя-імператора Володимира Великого рознесла світло Христової віри на сході Європи. Цю місію продовжували її спадкоємниці: Галицько-Волинська Русь-Україна, Гетьманська держава майже до кінця XVIII ст. І врешті, Українська держава 1917–1921 рр. Із занепадом і скасуванням Гетьманської держави 1764 р. та зруйнуванням Москвою її останньої фортеці, Запорозької Січі, 1775 р. наші слов'янські сусіди, поділившись українською землею, планово і безперервно прагнули до знищення в нашому народі відчуття його давньої історичної місії на сході Європи. Москва, збагатившись людським і матеріальним потенціалом України, знищила Польщу і впродовж XVIII і XIX ст. висунула свої протиправні претензії до нашої історичної назви “Русь” і водночас хотіла присвоїти собі період Київської держави українського народу. Москва вдавалася до будь-яких засобів і способів, щоб довести український народ до становища народу без свого власного минулого і представити його культурному світові як етнічну масу, нездатну бути господарем на своїй власній землі, і так виправдати свою імперіалістичну політику. Та однак обидва сусіди замало знали про потенціал і живучість українського народу. Після довгого періоду важкої неволі він у 1917 р. допоміг розвалити царську тюрму народів і розпочав будувати свій національний храм, свою рідну державу. І хоч не вдалося йому закріпити її на тривалий час, усе ж таки той короткий період власної державності зародив у свідомості народу ідею відродження його державної традиції, і нею ми живемо, хоч розсіяні по всьому світові. Історична доля веде наш народ нерозгаданими шляхами до здійснення його історичного призначення на сході Європи. Якщо народ тисячоліттями тримається своєї землі,

захищає її кров'ю своїх найкращих синів і дочок та творить свою власну духовну й матеріальну культуру, він виконує свою неповторну історичну місію. І чим більше він виростить відданих синів і дочок, які готові життя своє віддати в обороні батьківщини, тим сильнішою буде пошана сусідів. І, з іншого боку, недостатнє усвідомлення його місії спричинить повільне згасання відчуття, за яким зазвичай настає його повільне духовне, а часто й фізичне вмирання. І прийде час, коли він уже не буде господарем на своїй, поневоленій хижачами, землі (*Доктор Ісидор Нагаєвський. Історія Української держави двадцятого століття. — К., 1994*).

Програма “Розширена Європа”

Основні напрями співпраці за П. Р. Є. визначені у документі Європейської Комісії “Розширена Європа — Сусідні країни: Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами” (опублікована 1 липня 2003 р., Брюссель). П. Р. Є. запропонована Європейським Союзом Україні у 2003 р. До складу Інструменту сусідства ЄС входять питання: забезпечення безперешкодного функціонування майбутніх східних і середземноморських кордонів та надійного управління ними; сприяння сталому соціально-економічному розвитку прикордонних регіонів і налагодження регіональної та трансрегіональної співпраці. Підґрунтям для реалізації Інструменту використовуватиметься координаційна робота між програмами *ІНТЕРРЕГ*, *ФАРЕ*, *ТАСІС*. Дія Інструменту П. Р. Є. поширюватиметься на країни-сусіди, яким надається сприяння за програмою *КАРДС* та програмою європейсько-середземноморського партнерства. Єврокомісією запропоновано поетапну модель реалізації П. Р. Є.: перший етап — 2004–2006 рр. — поліпшення координації між відповідними інструментами фінансування у межах існуючої законодавчої та фінансової бази. На другому етапі — після 2006 р. — Єврокомісія запропонує новий правовий інструмент для розв'язання спільних проблем, визначених у документі “Розширена Європа”.

Програма сусідства

Підписана в Гельсінкі (1999 р.) *Спільна стратегія ЄС щодо України* визначала пріоритетні напрями політики країн-членів ЄС та інституцій Євросоюзу на чотирирічний період. 1 липня 2003 р. ЄС запропонував Україні розглянути перелік нових програм під загальною назвою “*Про основи нового інструменту для сусідства*”, де

окремі програми передбачається здійснювати поетапно. Якщо на першому етапі, розрахованому на 2004 – 2006 рр., впроваджуватимуться окремі програми розбудови відносин з країнами-сусідами, то після 2006 р. вироблятиметься єдиний інструмент регулювання відносин ЄС з сусідами. Пріоритетом програми співробітництва ЄС – Україна на 2000 – 2006 рр. визнане стимулювання інвестицій, прикордонне співробітництво, реформування енергетичного сектора тощо. Подальше бачення майбутнього Європи і місця в ній України ЄС визначив у двох документах, розроблених Європейською комісією: *“Розширена Європа – сусідні країни: нова структура відносин з нашими східними і південними сусідами”* від 11 березня 2003 р. і *“Про основи нового інструменту для сусідства”* від 1 липня 2003 р., в яких передусім захищаються інтереси ЄС. Основна мета документів – збереження стабільності на кордонах ЄС і запобігання новим загрозам, що можуть виходити з українських теренів. У документах містилася також пропозиція ЄС створити у найближчі десять років спільно з сусідніми державами зону процвітання і добросусідства – *кільце друзів*. Трирічний *План дій з активізації співробітництва між Євросоюзом та Україною в рамках європейської політики нового сусідства Україна і ЄС* підписали 21 лютого 2005 р. 25 лютого 2005 р. – *План дій* з десятьма додатковими пунктами, що стосувалися: надання українській економіці статусу ринкової, підтримки вступу країни в СОТ, перспектив створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС, спрощення візового режиму між Україною і Євросоюзом.

Програма ТАСІС (англ. Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States / TACIS)

Програма технічного сприяння колишнім республікам СРСР (за винятком країн Балтії) запроваджена за ініціативою Європейського Союзу з метою сприяння економічним, соціальним реформам і демократичним перетворенням. Програма діє безоплатно. Концентрується на наданні консультативно-технічного сприяння. Для кожної держави СНД розробляється спеціальний проект (як правило, на три роки), який має назву *Індикативна програма*. Один із проектів щодо вивчення екологічного становища в цьому регіоні був здійснений за підтримки програми ТАСІС “Транскордонний моніторинг та оцінка якості води річок Уж, Латориця та Західний Буг”, розпочатий 1998 р.

Проксенії (грец. Pro Xenia гостинність, подарунки, які господар робив своїми руками)

Принцип гостинності. Інститут П. (гостинність) сформований у Давній Греції для захисту іноземців. *Проксеном* призначався будь-який громадянин, основним завданням якого було надання покровительства іноземцям. Окрім того, проксен захищав інтереси іноземної держави і виступав посередником між державою і містом-полісом, громадянином якого він був. Своїми правилами П. нагадують сучасний інститут консулів.

Пролонгація (лат. Prolongatio подовжжю)

Продовження дії договору понад обумовлений термін. Умови про можливість пролонгації і порядок її оформлення можуть міститися у самому тексті договору. Важливе значення в міжнародній діяльності має термін дії договору, порядок його П. або припинення дії. Договір, що укладається на певний період, припиняє свою дію із закінченням терміну, обумовленого в ньому, якщо сторони не домовилися про його продовження. П. має здійснюватися до закінчення терміну дії договору. Після цього можна поновити дію договору шляхом його *реновації* (відновлення), яка здійснюється за згодою сторін. Досить часто договорам надається безтерміновий характер, наприклад, базовим договорам, угодам про визнання кордонів, територіальну належність, кодифікацію угод, статус ООН тощо. У міжнародно-договірній практиці угоди укладаються, як правило, на п'ять, десять, п'ятнадцять років, іноді з автоматичною П. Укладені документи продовжують свою дію після закінчення цього терміну доти, доки одна із сторін завчасно не повідомить партнера про свій намір їх денонсувати.

МАУП

Рада євроатлантичного партнерства – РЄАП (англ. North Atlantic Partnership Council)

РЄАП була утворена з Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС) на засіданні міністрів закордонних справ країн РПАС у травні 1997 р. РЄАП – консультативний форум, до якого входять 44 країни, у т. ч. держави-члени НАТО, всі колишні республіки СРСР, всі колишні учасники Варшавського Договору, а також Австрія, Фінляндія, Швеція і Швейцарія. Метою РЄАП є проведення багатосторонніх консультацій з питань політики, безпеки, врегулювання криз, здійснення миротворчих операцій. Засідання РЄАП проходять двічі на рік на рівні як міністрів закордонних справ, так і міністрів оборони і, як правило, щомісячно на рівні послів у Брюсселі. План дій РЄАП включає конкретні теми політичних консультацій: політичні питання та аспекти безпеки; врегулювання криз; регіональні питання; питання контролю за озброєннями; розповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї і оборонні питання; міжнародний тероризм; оборонне планування і бюджети та оборонна політика і стратегія; вплив економічного розвитку на безпеку. За пропозицією Російської Федерації до плану дій РЄАП було включено рішення про створення Євроатлантичного центру координації заходів з реагування на катастрофи.

Рада Європи – РЄ (англ. Council of Europe)

Європейська міждержавна організація, утворена 1949 р. десятьма державами-засновницями. На початок 2006 р. членами РЄ були 46 держав. Україна набула членства в РЄ 9 листопада 1995 р. Членом РЄ може бути кожна європейська держава, що визнає принцип верховенства права і гарантує кожній особі, яка перебуває під її юрисдикцією, користування основними правами і свободами. Структуру РЄ утворюють: Комітет Міністрів, Парламентсь-

ка Асамблея, Народи галузевих міністрів, секретаріат. Керівним, директивним і постійно діючим органом РЄ є Комітет Міністрів, який складається з міністрів закордонних справ держав-членів. РЄ розроблено 150 конвенцій, у т. ч. *Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод, Європейську соціальну хартію, Конвенцію із боротьби з тероризмом, Конвенцію про захист національних меншин* тощо. У межах РЄ діє Європейський Суд з прав людини, консультативний орган — *Парламентська Асамблея РЄ (ПАРЄ)*, у якій 572 депутати та їхні заступники з національних парламентів (*від України — 12 осіб*). Кожна національна делегація формується таким чином, щоб представляти інтереси різних політичних кіл своєї країни, включаючи опозиційні партії. Адміністративно-технічний секретаріат очолює Генеральний секретар, що обирається на п'ять років. Постійним консультативним органом РЄ є комісія *“Демократія через право” (Венеціанська комісія)*, яка покликана сприяти РЄ в наданні допомоги країнам Центральної і Східної Європи у проведенні конституційних та інших законодавчих реформ. *Бюджет РЄ становив 755 млн французьких франків*. РЄ розроблено чимало програм сприяння демократичним і правовим реформам у країнах Центральної і Східної Європи, для реалізації яких було надано близько 10 млн доларів. Ці програми стосувалися місцевого самоврядування, судочинства, виборів та ін. Одна з них — *“Демосфен”* — передбачала експертний аналіз проектів двосторонніх угод у галузі забезпечення прав національних меншин, які Україна запропонувала укласти новим незалежним державам на теренах колишнього СРСР. РЄ надає консультаційну допомогу в розробці навчальних програм для підготовки юристів в Україні (наприклад, в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

Рада співробітництва арабських держав Перської затоки — РСАДПЗ

4 лютого 1981 р. на конференції на рівні міністрів закордонних справ шести країн Затоки було санкціоновано створення Ради співробітництва арабських країн Перської затоки та Генерального секретаріату Ради, а 25 травня 1981 р. в Абу-Дабі на зустрічі керівників держав Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Бахрейну, Султанату Оман, Катару, Кувейту затвердженням Ста-

туту Ради було завершено процес формування РСАДПЗ. Штаб-квартира організації розташована у столиці Саудівської Аравії Ер-Ріаді. Метою організації є забезпечення координації, інтеграції між державами у всіх життєво важливих сферах, сприяння поглибленню взаємозв'язків та розширенню співробітництва між державами Ради, розробка ідентичних систем в економічній, торговельній та інших сферах, надання імпульсу науково-технічному прогресу у різних сферах господарства, створення центрів наукових досліджень, будівництво спільних підприємств, сприяння співробітництву у приватному секторі. Структуру організації формують Вища Рада, Рада міністрів та Генеральний секретаріат. У 1998 р. затверджена єдина стратегія промислового розвитку та довготермінова економічна програма на період до 2025 р. Військово-політичне співробітництво є ключовим напрямом діяльності Ради, серед його цілей — опора на власні сили при розв'язанні проблеми забезпечення безпеки і стабільності у регіоні та відмова від військової допомоги НАТО та колишнього Варшавського Договору, колективна відповідальність за забезпечення миру, неприпустимість іноземної військової присутності у регіоні, спільна підготовка кадрів у військовій сфері, диверсифікація джерел закупівлі зброї.

Ратифікація (лат. *Ratificatio, ratus* затверджений + *facio* роблю)

Остаточне затвердження вищим органом державної влади (президентом або парламентом) укладеного її уповноваженим міжнародного договору, який з цього моменту набирає юридичної сили (чинності) для цієї держави. Міжнародні договори підписує представник виконавчої влади в особі глави держави або глави уряду. Повноваження Р. міжнародних договорів традиційно належало до компетенції глави держави, який робив це за санкцією парламенту або без такої. Р. втілюється у двох різних актах: міжнародно-правовому (*ратифікаційній грамоті*), і внутрішньодержавному правовому (наприклад, *законі*). Як правило, парламенти здійснюють Р. міжнародних договорів або дають згоду на них у формі закону. Іноді договір може бути ратифікований частково, тобто в якійсь його частині. Р. підлягають договори, що так чи інакше впливають на конституцію держави, пов'язані з грошовими виплатами іншим державам, територіальними змінами або з участю військових контингентів в міжнародних миротворчих операціях. Відповідно до

Конституції України, повноваження укладати міжнародні договори України належить до компетенції Президента України (п. 3 ст. 106), Верховна Рада України надає згоду на обов'язковість міжнародних договорів України (п. 32 ст. 85). Р. м. д. України здійснюється Верховною Радою України ухваленням спеціального закону про ратифікацію, який підписується Головою Верховної Ради України. Законом Верховної Ради України ратифікуються територіальні міжнародні договори України, договори про громадянство, про участь у міжнародних союзах та інших міждержавних об'єднаннях, системах колективної безпеки, які пройшли попередній розгляд у Комісії Верховної Ради України у закордонних справах. Інші договори ратифікуються на підставі рішення про ратифікацію Верховної Ради України підписанням ратифікаційної грамоти Головою Верховної Ради України, підпис якого засвідчує Міністр закордонних справ України. Договори України, які не потребують ратифікації, затверджуються: державні — Президентом, урядові — урядом, міжвідомчі — за порядком, що визначається Урядом України. Процес ратифікації вважається завершеним, коли відбувається обмін ратифікаційними грамотами між країнами-підписантами.

Ребус сік стантібус (лат. *Rebus Sic Stantibus*)

Положення про незмінність обставин, є домовленістю про те, що договір лишатиметься чинним, доки корінним чином не зміняться обставини, що визначали його укладання і дію. Така зміна обставин може слугувати основою для денонсації стороною договору (ст. 62 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.).

Регламент (міжнародних конференцій) (польськ. *Reglament*, фр. *Réglement* правило)

1. Назва деяких актів міжнародних конгресів (наприклад, Віденський регламент). 2. Сукупність правил, що визначають перебіг роботи міжнародних конференцій, різних комісій та ін. зібрань представників держав. У сучасній міжнародній практиці Р. міжнародних конференцій має назву *правила процедури*. Р. м. к. приймають учасники конференції. Зазвичай у правилах процедури регламентуються такі питання: представництво держав і повноваження представників; головування на конференції і права голови; порядок ведення засідань; пропозиції і поправки; порядок їх внесення

й обговорення; порядок голосування і необхідна більшість; органи конференції; офіційні і робочі мови; ведення протоколів; участь спостерігачів; порядок зміни правил процедури. Найважливішими є положення Р. м. к., що визначають порядок прийняття рішень (проста більшість, принцип одноголосності, згода лише зацікавлених держав тощо).

Редемаркація кордону (фр. Redémarcation розділення)

Поновлення на місцевості лінії державного кордону на підставі чинних документів, що уклалися раніше між сусідніми країнами (*делімітація і демаркація* кордону). Р. к. означає не тільки поновлення лінії кордону, а також і заміну або відновлення зниклих і зруйнованих прикордонних знаків, які позначають цю лінію.

Рейхстаг (нім. Reichstag державні збори)

Німецький парламент після 1871 р. Р. під час фашистської диктатури втратив значущість, діяв формально (1933–1945 рр.).

Репатріація (лат. Re знову + Patria батьківщина)

Повернення в країну громадянства, постійного проживання або походження осіб, які з тих чи тих причин опинилися на території інших держав. Особи, які повертаються в порядку Р., називаються *репатріантами*. На відміну від випадків обмеженого повернення, Р. зазвичай є масовим поверненням осіб на батьківщину. Р. передбачає можливість поновлення або зміни громадянства.

Репресалії (лат. Repressaliae утримувати, зупиняти)

Індивідуальні примусові санкції, застосовані державою у відповідь на незаконні за міжнародним правом дії іншої держави з метою примусити цю державу відшкодувати завдану шкоду (наприклад, затримка риболовного судна за незаконне виловлення риби). Р. визнаються засобом правового захисту у міждержавних відносинах. Водночас Р. жодним чином не можуть бути дії із застосуванням збройної сили, окупації території держави-порушника, захоплення суден у відкритому морі, блокування її портів. До Р. можуть бути віднесені дії з індивідуальної і колективної самооборони щодо агресора. У Декларації про принципи міжнародного права, прийнятій на ювілейній XXV сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1970 р., закріплено положення про те, що держава повинна утримуватися від актів Р., пов'язаних із застосуванням сили.

Реторсії (лат. Retorsio дії у відповідь)

Заходи держави, яка має намір активізувати іншу державу не застосовувати дискримінаційних вчинків. Р. можуть бути застосованими у відповідь на деякі несправедливі і недружні дії іншої держави (наприклад, встановлення дискримінаційних паспортних правил, необґрунтоване підвищення митних тарифів тощо).

Ріксдаг (швед. Riksdag парламент)

Парламент Швеції однопалатний. 349 депутатів обираються на чотири роки за партійними списками. 45 % депутатів становлять жінки.

Розв'язання суперечок, конфлікту (англ. Conflict resolution)

Методи врегулювання спорів. У п. 1 ст. 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй наводиться список різних методів мирного врегулювання спорів, таких як *переговори, розслідування, посередництво, примирення, третейський суд, судове врегулювання, звернення до регіональних організацій або інститутів* чи інші мирні засоби. Цей список не є вичерпним. Два методи — третейський суд і судове врегулювання — є правовими засобами розв'язання розбіжностей, у той час як інші належать до політичних засобів урегулювання. Дійсне Р. с., к. значно різниться від залагоджування або врегулювання конфлікту. Останні два не задовольняють усіх основних потреб та інтересів сторін — учасниць конфлікту, у той час як Р. с., к. досягає цієї мети. Вона може бути досягнута самими сторонами або через посередництво третіх сторін. Питання Р. с., к. належать до сфери превентивної дипломатії.

Розірвання дипломатичних відносин (лат. Denuntiatio повідомлення, денонсація домовленостей)

Застосування за ініціативою будь-якої держави і офіційно оголошене припинення безпосередніх відносин дипломатичними каналами з іншими державами, що супроводжується взаємним відкликанням посольств або місій (наприклад, СРСР із Швейцарією у 1923 р., які поновлені у 1946 р.). Р. д. в. може бути наслідком війни, ворожої політики однієї держави стосовно іншої, вчинення дій, які унеможливають нормальну роботу дипломатичного представництва, тощо. Р. д. в. може бути застосоване як засіб тиску на іншу державу. Р. д. в. не спричиняє розірвання консульських відносин (Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р.).

Р. д. в. може бути застосоване за рішенням Ради Безпеки (згідно зі ст. 41 Статуту ООН) проти держави, яка своїми діями загрожує миру або порушує мир.

Росія. Національні особливості ділового спілкування

На формування російського стилю мали вплив два фактори: по-перше, радянські норми, правила ділового спілкування, ціннісні орієнтації, а, по-друге, — риси російського національного характеру. Радянським учасникам переговорів, як правило, давалася досить висока оцінка за професійні якості, вміння користуватися знаннями, досвідом, переконаністю тощо. Прийняті рішення росіяни, як правило, завжди виконували. Водночас спостерігався певний тиск на партнера, початково завищені ставки. Під час ведення переговорів не слід забувати, що російський стиль, започаткований в епоху Петра I, поєднав у собі культуру багатьох народів, вирізнявся терпимістю і повагою до партнера. Цього не можна стверджувати стосовно “нових руських”, які орієнтовані на іншу стратегію. Для них характерними є некомпетентність, відсутність переговорної культури, бажання бачити конфлікт інтересів. Один з директорів великої французької електронної компанії зазначив, що “нові руські” неінтелігентні, скупують за кордоном нерухомість, викидають шалені суми грошей на вітер у казино і ресторанах. У цивілізованому суспільстві так не прийнято. Такі особи ніколи не увійдуть до еліти світового бізнесу. Відомий бізнесмен Б. Немцов, між іншим, зазначив: “З Україною не треба воювати: її можна і треба купувати”.

МАУП

Санкції (лат. *Sanctio* сувора постанова)

У міжнародному праві засоби примусу і покарання однієї держави іншою. Вирізняють політичні, економічні і військові С. До політичних С. належать: розірвання дипломатичних відносин, припинення членства або виключення з ООН чи інших міжнародних організацій. Економічні або торговельні санкції можуть припускати повне розірвання усіх економічних і фінансових відносин або вибіркоче *ембарго* на імпорт чи експорт товарів. Військові санкції супроводжуються воєнними діями із застосуванням зброї. Статут Організації Об'єднаних Націй не містить поняття С., але використовує термін “ефективні колективні засоби і превентивні або примусові засоби”, застосуванню яких повинні сприяти усі члени ООН.

Світова організація торгівлі – ГАТТ/СОТ (англ. *World Trade Organization*)

Світова торговельна структура, основною метою якої є запобігання жорсткій конкуренції в торгівлі, покращення становища трудящих, підвищення життєвого рівня людей. Генеральна угода про тарифи й торгівлю (ГАТТ) укладена в 1947 р. Назву СОТ ГАТТ набула у 1995 р. Штаб-квартира розташована у м. Женева (Швейцарія). СОТ покликана лібералізувати світову торгівлю, встановити кодекс поведінки, яким унеможливується застосування методів дискримінації в торгівлі. Основні питання обговорюються на тарифних конференціях. 1964 р. створено Міжнародний торговельний центр, який надає методологічну допомогу. Вищим органом СОТ є щорічні сесії членів угоди, рішення приймаються консенсусом. Основні органи СОТ: Комітет з торгівлі й розвитку, Комітет з питань текстильної промисловості, Консультативна група вісімнадцяти. Україна поступово просувається до набуття членства в СОТ.

Свобода інформації

Право людини і громадянина вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію. С. і належить до особистих і політичних прав і містить групу прав і свобод: свобода слова, свобода друку, право на отримання інформації, свобода поширення інформації будь-яким законним способом. С. і. має глибокі корені в притаманному людині прагненні до знань, у її боротьбі з нецтвом і забобонами у пошуках істини. С. і. як свобода висловлювання думки коріниться в політичній свідомості людини, в її усвідомленні того, що реалізація цієї свободи — необхідна зброя в боротьбі проти сваволі і деспотичності влади. С. і. — свобода преси в широкому застосуванні; вона також стосується всіх засобів масової інформації, а також права задовольняти інтереси слухачів і глядачів.

Свобода пересування

Право людини вільно пересуватися, вибирати місце перебування і проживання в межах території держави, вільно залишати територію держави і безперешкодно повертатися на неї. С. п. є одним з основних особистих прав людини. Право С. п. обмежується урядом різними способами. У деяких країнах обмеження міграцій пов'язані з грошовими виплатами, в інших — з політичними мотивами. Іноді уряди не гарантують права повернення в рідну країну або позбавлення громадянства відбувається з політичних мотивів.

Свобода совісті

Право людини вільно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної. С. с. є одним з основних конституційних особистих прав людини, яке має абсолютний характер — не підлягає обмеженням за жодних обставин. С. с. проголошують конституції усіх демократичних держав, у т. ч. й тих, де є державна церква. Міжнародно-правові критерії С. с. сформульовані у Загальній декларації прав людини 1948 р., Європейській конвенції про захист прав людини 1966 р. та інших документах, передбачають обов'язок держави поважати права конфесій. Право на свободу світогляду і віросповідання закріплено в ст. 35 Конституції України.

Система міжнародних відносин

Середовище, де формується і зростає їхня взаємозалежність, реалізуються зовнішньополітичні дії. Взаємозалежність держав

формує систему рівноваги сил і союзів. За структурою міждержавні відносини можна поділити на *центральні (центрові), конфліктогенні (вузли суперечностей) і надбудову*. Центральні є фактично основними відносинами і визначають фундамент міждержавного співіснування. Поштовхом до розвитку центросилових відносин за діалектичною теорією є суперечності, або вузли суперечностей, що виникають між державами. До структурної надбудови можна зарахувати інституції, які розробляють ідеологічні і концептуальні засади зовнішніх відносин і врешті-решт реалізують їх на практиці. До надбудови умовно можна зарахувати апарат влади, дипломатичні установи, іноземні представництва, а також вищі навчальні заклади, що готують фахівців згаданого профілю. С. м. в. є стабільною і водночас рухливою, для неї характерні рівновага сил та інтересів. Розвиток С. м. в. обумовлений законами діалектики: єдності й боротьби протилежних інтересів, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення тощо.

Соціальні права (англ. **Social rights, лат. **Socialis** суспільний)**

Сукупність конституційних прав і свобод, що визначають юридичні можливості людини претендувати на отримання від держави матеріальних благ за певних умов. С. п. є правами людини, реалізуються вони як права громадянина. С. п. є предметом регулювання Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. До них належать право на гідне життя, право на відпочинок, право на участь у страйку, право на освіту і право на здорові умови праці.

Союз (англ. **Union об'єднання)**

1. Об'єднання груп людей, організацій, держав для яких-небудь спільних дій, спільної мети. 2. Федеративна держава, утворена внаслідок укладення договору між незалежними державами.

Союз Арабського Магрибу – САМ

Утворений 16–17 лютого 1989 р. керівниками п'яти держав Північної Африки – Алжиру, Лівії, Мавританії, Марокко, Тунісу (м. Марракеш). Метою САМ є зміцнення братніх зв'язків країн-членів, досягнення прогресу у процвітанні їх суспільств, збереженні миру, поетапному здійсненні свободи пересування громадян, товарів та капіталів між країнами, формування спільної політики на міжнародній арені, у сфері оборони, в економічній сфері і у сфері культури. Структура організації: Президентська рада, Рада міністрів

закордонних справ, Консультативна Рада, Генеральний секретаріат, Судовий орган. У конституційному Договорі САМ, у якому окреслюються мета та цілі організації, агресія проти держави САМ розглядається як агресія проти всіх інших країн-членів. САМ є відкритим для приєднання до нього інших держав (ст. 17 Договору), що належать до арабської нації або африканського співтовариства; вони можуть приєднатися до цього Договору за умови згоди на це держав-членів САМ. Розширення економічних зв'язків з європейськими країнами відбувається шляхом активізації переговорного процесу за формулами 5+5 (САМ та Іспанія, Італія, Франція, Португалія, Мальта) та 5+25 (САМ та Європейський Союз).

Співдружність Незалежних Держав – СНД (англ. Commonwealth of Independent States)

Об'єднання держав – колишніх радянських республік (окрім країн Балтії). 8 грудня 1991 р. керівники трьох держав – Росії, Білорусі й України – на саміті під Мінськом у с. Віскулі підготували і підписали Біловезькі домовленості: *Заяву глав держав і Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав*. Документи підписали Голова Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевич, Президент РРФСР Б. Єльцин і Президент України Л. Кравчук. В Угоді, яка містить 14 статей, констатувалося припинення існування СРСР, поява на його просторі нових незалежних держав і утворення нового формування – Співдружності Незалежних Держав. СНД є відкритим міждержавним утворенням і до нього може приєднатися будь-яка країна. 21 грудня 1991 р. в Алма-Аті склад СНД було значно розширено: Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан, а також Вірменія, Молдова, Азербайджан разом з іншими учасниками СНД підписали *Декларацію*, яка стала називатися Алмаатинською. Окрім Декларації про приєднання до СНД було прийнято Угоду про координаційні інститути СНД. В Алма-Аті обговорювалися також важливі питання про *правонаступництво*: рішенням глав держав місце СРСР у різних міжнародних організаціях передавалося Російській Федерації. Було підписано також Угоду про спільні зусилля з питання ядерної зброї. У підписаному Протоколі наради глав незалежних держав усі учасники погодилися з тим, що тактичну ядерну зброю буде вивезено з території ядерних держав (України, Білорусі і Казахстану) до Росії до 1 липня 1992 р. На третьому

саміті СНД, що відбувся в Мінську 30 грудня 1991 р., були ухвалені *Угода між державами-учасницями СНД щодо стратегічних сил, Угода глав держав СНД щодо власності колишнього СРСР за кордоном*, кілька протоколів. В Угоді йшлося про рішення учасників СНД розподілити власність колишнього СРСР за кордоном відповідно до внеску кожної республіки. У такому разі частка України становила б 16,34 %. Окрім того, було підписано *Угоду про спільну діяльність у дослідженні та використанні космічного простору* (яку Україна підписала з деякими застереженнями), *Угоду про збройні сили і прикордонні війська, тимчасові угоди про Раду глав держав і Раду глав урядів*. В Угоді про збройні сили та прикордонні війська зафіксовано визнання з боку СНД із січня 1992 р. права України на власні збройні сили і захист її кордонів своїми прикордонними військами та відмову від спроб командувати ними Головнокомандувача спільних збройних сил. Четверте і п'яте засідання глав держав СНД (16 січня 1992 р., м. Москва і 14 лютого 1992 р., м. Мінськ) мали військове спрямування. Розглядався проект Договору про колективну безпеку (прийнятий 15 травня 1992 р.), було прийнято *Заяву глав держав-учасниць СНД з військових питань, підписано Угоду про військову присягу у стратегічних силах* (Україна не підписала), *Угоду про статус стратегічних сил* (Президент України Л. Кравчук підписав цей документ із застереженням про те, що Україна може вийти з угоди наприкінці 1994 р.) тощо. Україна не приєдналася до *Статуту СНД* (Мінськ, 22 січня 1993 р.). Основними координаційними органами СНД є: Рада глав держав (вищий орган СНД), Міжпарламентська асамблея, Рада глав урядів, Економічний суд, Виконавчий секретаріат, Рада міністрів закордонних справ. Офіційним місцем розташування міждержавних органів СНД є м. Мінськ.

Спікер (англ. Speaker orator)

1. Голова палати обчин у Великій Британії. 2. Голова парламенту або голова палати у низці країн.

Спонсор (англ. Sponsor)

Громадянин, юридична особа (у т. ч. держава), які беруть участь у фінансуванні будь-якого заходу (проведення спортивних змагань, концертів, врегулювання конфліктів тощо). Спонсорування здійснюється, як правило, без участі в отримванні доходів. Україна є спонсором низки міжнародних заходів, що врегульовують конф-

лікти. Країни, які беруть участь у спільному врегулюванні конфлікту — *коспонсори*.

Старшинство дипломатичне

Правило дипломатичного церемоніалу, якого дотримуються стосовно колективного старшинства дипломатичного корпусу, запрошеного на публічні заходи. С. д. між главами дипломатичних представництв встановлено Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р.: послы і нунції, посланники і інтернунції, постійні повірені у справах. У деяких католицьких країнах посол Ватикану (нунцій) має С. д. перед іншими послами, незалежно від дати приїзду в країну свого перебування або від дати вручення своїх вірчих грамот. Саме тому, традиційно, нунцій у цих країнах завжди є дуаеном дипломатичного корпусу. С. д. дипломатів всередині дипломатичного представництва встановлюється правилами кожної країни. С. д. в Україні встановлено так: *посол* (посланник), *торговельний представник*, *радник дипломатичний*, *радник спеціальний* (з питань сільського господарства, науки тощо), *військовий аташе*, *перший секретар*, *заступник торгпреда*, *другий секретар*, *третій секретар*, *аташе* (дипломатичний), *торговельний аташе*.

Статус (лат. Status стан, стан справ)

Правове положення особи (фізичної або юридичної), стан. Статус-кво: у міжнародному праві — стан, який склався на цей момент.

Статут (лат. Statutum)

1. Положення, статут будь-якої державної установи, положення про діяльність міжнародних органів (наприклад, С. Міжнародного Суду ООН). 2. У низці країн — законодавчі акти: парламенту у Великій Британії, конгресу у США (наприклад, Вестмінстерський статут 1931 р. у Великій Британії).

Статут СНД

Статут Співдружності Незалежних Держав підписаний країнами-учасницями 22 січня 1993 р. (м. Мінськ). Держави-учасниці домовилися здійснювати узгоджену політику в галузі міжнародної безпеки, роззброєння і контролю над роззброєннями, створення Збройних Сил і підтримувати безпеку у Співдружності, зокрема за допомогою груп військових спостерігачів і колективних сил підтримання миру (роз. III, ст. 11). У разі виникнення загрози суверенітету, безпеці і територіальній цілісності однієї або кількох

держав-членів або міжнародному миру і безпеці, держави-члени негайно задіють механізм взаємних консультацій з метою координації позицій і застосування заходів із запобігання загрозі, включаючи миротворчі операції і використання в разі необхідності Збройних Сил у порядку здійснення права на індивідуальну або колективну самооборону відповідно до ст. 51 Статуту ООН (ст. 12). Рішення про спільне використання Збройних Сил приймається Радою глав держав Співдружності або заінтересованими державами-членами Співдружності з урахуванням їх національного законодавства. Кожна держава-член вживає відповідних заходів для забезпечення стабільного становища на зовнішніх кордонах держав — членів Співдружності. Спираючись на взаємну згоду, держави-члени координують діяльність прикордонних військ та інших компетентних служб, які здійснюють контроль і несуть відповідальність за дотримання встановленого порядку перетину зовнішніх кордонів держав-учасниць (ст. 13).

Стортінг (норв. Storting великий + Ting рада)

Норвезький парламент, що складається з *лагтінга* (верхня палата) і *одельстінга* (нижня палата).

Стратегіями (лат. Stratum покриття, верства)

Моделі поведінки, сплав стратегії з умінням розставляти приховані від супротивника пастки. Абеткою будівника стратегіями вважають рекомендації видатного мислителя давнини *Сюнь-Цзи* (близько 313 — близько 235 рр. до н. е.), викладеними у книзі *“Про військове мистецтво”*. Для стародавньої китайської зовнішньої політики була характерною розробка далекосяжної стратегії, в основу якої покладено врахування попереднього досвіду у вигляді моделей поведінки — стратегіями. *Дипломатичні стратегіями* становили собою спрямовані на розв’язання вагомий зовнішньополітичної мети/завдання плани, розраховані на тривалий період, які відповідали національним та державним інтересам. “Якщо ти й можеш що-небудь, показуй супротивникові, що не можеш; якщо ти й користуєшся, показуй йому, начебто ти цим не користуєшся; якщо ти близько, показуй, що ти далеко; якщо був далеко, показуй, що ти близько; замануй його вигодою; доведи його до розгубленості й бери його; якщо він сильний, ухилийся від нього; викликавши в нього гнів, доведи його до розпаду; набувши смиренного вигляду, виклич у нього самовдоволення; якщо його сили свіжі,

втоми його; якщо його лави дружні, роз'єднай; нападай на нього, коли він не готовий; виступай, коли він не очікує”.

Стратегічність (від гр. *Strategia* мистецтво управління суспільною політичною боротьбою)

Поняття С. пов'язане з рівнем і характером співпраці між країнами, яке вирізняється низкою вимог до партнера: поваги суверенітету іншої держави, довіри, надійності, позитивного ставлення до третіх країн-партнерів, наближеності суспільних цінностей, подібність орієнтаційних засад у зовнішній політиці тощо.

Структура дипломатичної установи

С. д. у. зазвичай утворює низка підрозділів, які опрацьовують питання внутрішньої і зовнішньої політики країни перебування (політичний моніторинг), економіки (економічний моніторинг), культури і гуманітарних проблем, інформації. Функціонують секретаріат посла, адміністративний підрозділ тощо. У кожному посольстві є консульський відділ, а в разі необхідності — через масштабність території країни перебування утворюються відокремлено від посольства генеральні консульства. Посольству також належать і торговельно-економічні місії, які виконують практичну роботу щодо конкретних контактів економічного характеру, сприяючи просуванню економічних інтересів держави в країні перебування. Функціонує *апарат військового аташе* (аташе з питань оборони), що забезпечує контакти по лінії міністерства оборони, військового співробітництва та протокольного характеру. У дипломатичних представництвах створено системи охорони і безпеки, що здійснюють офіцери безпеки з комендантами охорони (військовослужбовцями Прикордонних військ України).

Суб'єкти міжнародного права (лат. *Subjectum* особа, носій)

Учасники міжнародних відносин, які мають міжнародні права і обов'язки і здійснюють їх у межах і на засадах міжнародного права. С. м. п. є перш за все *суверенні держави*. Вони одночасно є створювачами і гарантами міжнародної правосуб'єктності. Держава виступає в якості С. м. п. Окремі її органи не мають міжнародної правосуб'єктності. С. м. п. є *міжнародні організації*, хоча обсяг їхньої міжнародної правосуб'єктності є вужчим, ніж у держав. Компетенція міжнародних організацій визначена у статутах та інших установчих міжнародних угодах. С. м. п. визнані міжнародні *ТНК*,

торговельні і промислові компанії, концесії, банківські структури, фінансово-промислові групи тощо.

Суверенітет (фр. *Souverainete* верховна влада)

Верховенство і незалежність політичної влади. Розрізняють кілька видів С. — державний, народний і національний. С. державний — верховенство влади держави на її території та незалежність держави у зовнішніх зносинах. С. є необхідною політичною та юридичною ознакою держави. С. полягає у можливості для держави розпоряджатися своєю територією і ресурсами, а також примушувати громадян і всіх, хто перебуває на території держави, до виконання її приписів. Зовнішній аспект С. полягає у забезпеченні територіальної цілісності держави і невтручання у її внутрішні справи зовнішніх сил та у можливості держави здійснювати незалежну політику. С. народний — повновладдя народу, верховенство його влади в державі. Принцип народного С. полягає у визнанні народу єдиним джерелом і верховним носієм влади в державі. Зв'язок між державним і народним С. полягає в тому, що народ є єдиним джерелом влади, яка здійснюється державою та її органами. С. національний — повновладдя нації, її реальна можливість визначити характер свого національного життя — до політичного самовизначення та утворення самостійної держави.

США. Національні особливості ділового спілкування

Американська культура ведення переговорів мала значний вплив на стилі переговорного процесу у всьому світі завдяки демократизму і прагматизму. Американці — особистості, самостійні і незалежні, енергійні і цікаві. Переговори проводять жваво, надають перевагу “пакетним” розглядам питань, не скучі “вищим” начальством, ініціативні як у веденні переговорів, так і у прийнятті самостійного рішення. При цьому часто виявляють егоцентризм, не зважаючи на думку партнера, яка може різнитися від їхньої. Віддають перевагу важливим справам, масштабному бізнесу. Американці хочуть знати, з ким мають справу, тому, перебуваючи у США, запасіться своїми біографіями з титулами, званнями, досягненнями і позитивними характеристиками.

Теорія міжнародних відносин

Розділ наукового пізнання, навчальна дисципліна. Предметом Т. м. в. є вивчення механізму специфічної форми суспільних взаємин, які реалізуються у формі економічних, політичних, правових, дипломатичних, воєнних, ідеологічних та інших зв'язків і взаємовідносин між націями за посередництвом таких політичних утворень, як держави, уряди, партії та інші організації. Т. м. в. досліджує не конкретні явища і події міжнародного життя, а намагається визначити внутрішній взаємозв'язок і механізм розвитку подій, глибинні процеси, розкрити джерела розвитку системи міжнародних відносин загалом. Т. м. в. — чітка діалектична система наукових категорій, що віддзеркалює структуру системи міжнародного буття.

Територія держави (англ. State Territory, лат. Territorium, Terra земля)

Частина земної поверхні, що перебуває під суверенітетом певної держави. Т. д. охоплює сушу, внутрішні води, територіальні води, надра і повітряний простір над ними. Межі Т. д. визначаються державними кордонами. Т. д. вважаються також судна, що плавають під прапором держави, та повітряні судна, що перебувають за кордонами держави. У межах своєї території держава має верховенство, яке називається територіальним верховенством і є складовою державного суверенітету. Т. д. є одним з основних елементів у визначенні держави. Територіальні спори переважно є причиною міждержавних воєн. Існують і безтериторіальні державні утворення, як, наприклад, Мальтійський Орден.

Тероризм (лат. Terror страх, жак)

Політика залякування. Насильницька дія, що здійснюється особою або групою осіб, які перебувають у нелегальному (або напівлегальному) положенні, переважно з політичних причин.

Т. підтримується неприйнятною системою цінностей, моральним кодексом поведінки, заснованих на застосуванні грубого насильства. Терористичні акти можна розглядати як аналоги військових злочинів у мирний час або, під час війни, як військові злочини. Т. набув характеру міжнародного. Світова спільнота здійснює заходи проти Т. — оборонні і наступальні дії, що здійснюються збройними силами для запобігання міжнародному Т. або боротьби з ним. Існує нормативно-правова база по боротьбі з Т. У 1934 р. Ліга Націй (за пропозицією Франції) прийняла Міжнародну конвенцію з попередження і покарання актів тероризму (Конвенція підписана у 1937 р. у Женеві). 14 грудня 1973 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про попередження і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у т. ч. дипломатичних агентів. 17 грудня 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників. Низка конвенцій була прийнята з питань забезпечення безпеки повітряного транспорту (Токійська конвенція 1963 р., Монреальська конвенція 1971 р. тощо). Рада Європи у 1977 р. прийняла Європейську конвенцію з боротьби з Т. Після терористичних актів у США 11 вересня 2001 р. світова спільнота розгорнула активну боротьбу з Т. за трьома напрямками: в економічній площині — виявлення і заморожування банківських рахунків організацій, причетних до тероризму; в інформаційній — збирання інформації щодо організацій і осіб, причетних до терористичних центрів, і створення відповідних інформаційних центрів; виявлення і нейтралізація терористичних угруповань. Антитерористичні центри створені в ООН, ОБСЄ, СНД, а також в окремих державах, зокрема, в Україні. Розвивається співпраця у боротьбі з Т. і на двосторонньому рівні.

Титульна нація (лат. Titulus головний, почесний)

Творець держави. За найменуванням Т. н. названо відповідну державу або національно-державне утворення.

Тоталітаризм (фр. Totalitaire цілий, лат. Totalis увесь)

Тип політичного режиму, що характеризується всеосяжним контролем держави над усіма сферами суспільного життя з опорою на систематичне використання насильства. Тоталітарний режим зазвичай є найсерйознішим порушенням прав людини, оскільки за нього вдаються до воєн і геноциду частіше, ніж за інших режимів.

Тоталітарними режимами вважаються фашизм і комунізм, а класичними тоталітарними державами — фашистська Німеччина та СРСР періоду сталінського правління.

Транзит (міжнародний) (лат. *Transitus* перехід)

Пересування територією іноземної держави осіб, багажу, вантажів, засобів транспорту, поштових відправлень. Необхідність у Т. м. викликана розширенням спілкування, міжнародних зв'язків. Як приклад, Женевська конвенція 1958 р. про відкрите море містить положення про транзитні права країн, які не мають морського узбережжя. Держави, що розташовані між морем і зазначеними країнами, за відповідною угодою “надають вільний шлях через свою територію”. У 1965 р. була укладена багатостороння конвенція про транзитну торгівлю країн, які не мають виходу до моря, згідно з якою всі держави надають цим країнам право вільного і необмеженого транзиту. Особливу специфіку має регламентація повітряного Т. м. Такий вид транзиту має здійснюватися тільки з дозволу країни, який видається у вигляді спеціального акту або шляхом укладення спеціальної угоди.

Трибунал (міжнародний) (лат. *Tribunal* судилище)

Судова колегія, надзвичайний суд. Т. був утворений для суду над злочинцями або державами за обвинуваченням у вчиненні злочинів проти людства (Статут ООН, ст. 7). Світова спільнота створила Міжнародний трибунал із розслідування *злочину геноциду проти власного народу* колишньої Югославії (2003 р.), Міжнародний трибунал щодо Руанди (1994 р.). Місце перебування — м. Гаага (Нідерланди).

МАУП

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС – УПС

Основоположний документ про співробітництво України з Європейським Союзом. УПС підписана 14 червня 1994 р. Президентом України Л. Кравчуком (м. Люксембург), ратифікована ВР України 10 листопада 1994 р. і набула чинності з 1 березня 1998 р. УПС означала перехід відносин Україна – ЄС на якісно новий рівень, вона заклала правове підґрунтя для багатопланового співробітництва в торгівлі, економіці, соціальній і правовій сферах. Період чинності УПС – 10 років, після цього угода щороку автоматично продовжується, якщо сторони не денонсують її (ст. 101). Серед основних принципів, на яких будується УПС, є принцип ринкової економіки як визначальний, насамперед для залучення України до правового поля європейського ринку та *ГАТТ/СОТ*. В Угоді виокремлено 17 галузей співробітництва з ЄС, у яких мають бути узгоджені законодавчі положення відповідно до вимог європростору: митне законодавство, банківська справа, бухгалтерський облік та податки, охорона праці, фінансові послуги тощо. Передбачено скорочення всіх видів дискримінації та обмежень на торгівлю, вільне пересування капіталів, пов'язане з прямими інвестиціями, та ін. УПС містила питання про транскордонне надання послуг, визначала механізм реалізації домовленостей. З цією метою на рівні міністрів створено раду з питань співробітництва – центральний орган двосторонніх відносин, а також комітети з питань співробітництва (для спільної роботи працівників адміністративних структур ЄС та України) і з парламентського співробітництва (для спільної роботи депутатів парламентів). Водночас УПС передбачено узгодження зовнішньополітичної діяльності, зокрема у сфері безпеки, постійне підтримання політичного діалогу.

Угода про розвиток вільної торгівлі в Центральній Європі – ЦЕФТА (англ. Central European Free Trade Association)

Угода укладена 21 грудня 1992 р. у м. Кракові (Польща) урядами Польщі, Угорщини, тодішньої Чехословаччини. ЦЕФТА передбачала створення зони вільної торгівлі з поступовим скасуванням митних бар'єрів (до 2002 р.). ЦЕФТА не має власної організаційної структури. У межах Угоди раз на рік проводяться зустрічі урядів країн-учасниць, а також зустрічі міністрів зовнішньоекономічних зв'язків та сільського господарства. У 1995 р. до Угоди приєдналася Словенія, пізніше – Румунія, Болгарія та країни Балтії. Загальні вимоги до членства в ЦЕФТА були визначені під час зустрічі прем'єр-міністрів країн-учасниць та Словенії у м. Познані (Польща) 25 листопада 1994 р. (у прийнятій *Декларації*). Серед них – приєднання до системи ГАТТ/СОТ, асоційоване членство в ЄС, наявність двосторонніх договорів про вільну торгівлю. Під час зустрічі глав урядів країн-учасниць ЦЕФТА 11 вересня 1995 р. у м. Брно (Чехія) було прийнято політичну *Декларацію держав-учасниць ЦЕФТА та Додаток до основної Угоди про зону вільної торгівлі в Центральній Європі*, у якому умови набуття членства в ЦЕФТА ускладнювались (було внесено додаткову ст. 39, згідно з якою приєднання до ЦЕФТА можливе за умови згоди всіх сторін та наявності відповідної угоди з визначенням механізму приєднання між усіма сторонами, з одного боку, та країною, яка приєднується, з іншого). На зустрічі глав урядів Чехії, Польщі, Угорщини, Словаччини та Словенії, що відбулася 13–14 вересня 1996 р. в Словаччині, як гості взяли участь делегації Болгарії, Румунії, Латвії, Литви та України. Учасники засідання схвалили ідею розширення ЦЕФТА шляхом прийому нових членів. Найсприятливіші можливості для цього мали Румунія, СРЮ та Хорватія. Україна також наголосила на своєму бажанні приєднатися до ЦЕФТА. За підсумками засідання було прийнято *Декларацію глав урядів країн-членів ЦЕФТА*.

Указ Президента України про СОТ

Просування до СОТ Україна закріпила низкою державних документів, у т. ч. і Указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005 року “Про заходи щодо забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі”. У документі, зокрема, говориться: “Відповідно до ст. 107

Конституції України постановляю: увести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005 року “Про заходи щодо забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі”. У зв’язку з рішенням Ради національної безпеки і оборони України: 1. Кабінету Міністрів України: 1) невідкладно: внести пропозиції щодо оновлення персонального складу делегації України на переговорах зі вступу України до Світової організації торгівлі, передбачивши при цьому збереження основної частини нинішнього складу цієї делегації; затвердити новий персональний склад урядової частини Спільної парламентсько-урядової комісії з інтеграції України до Світової організації торгівлі; вжити заходів щодо відновлення роботи Митно-тарифної ради України, Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі” тощо.

Україна в СНД

Процес утвердження України в СНД був тривалим і характеризувався особливою позицією держави у ставленні до наддержавних структур, утворених у СНД. 1 грудня 1991 р. в країні відбувся Всеукраїнський референдум, внаслідок чого Україна була проголошена незалежною державою. Верховна Рада України 10 грудня 1991 р. ухвалила спеціальний документ “*Про ратифікацію Угоди про створення СНД*” із застереженнями. Серед них були питання про єдиний контроль над ядерною зброєю, її повною ліквідацією; здійснення узгодженої політики соціального захисту і пенсійного забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей; створення на паритетній основі координаційних інститутів у межах СНД; вирішення спорів шляхом переговорів на основі міжнародного права; збереження територіальної цілісності та недоторканності кордонів країн-учасниць СНД та ін. Таким чином, застереження свідчили, що Україна, спираючись на норми міжнародного права, намагалася всіляко протидіяти перетворенню СНД у наддержавну структуру. Обережну позицію щодо набуття членства в СНД зайняли Україна і Грузія. Перша, будучи засновницею Співдружності, не приєдналася до Статуту СНД та інших глобальних угод у межах об’єднання, а Грузія, що приєдналася до СНД у 1993 р., не підписала більшості спільних документів. Україна не підписала *Статуту СНД*, оскільки вбачала в ньому низку положень, що суперечать конституційним засадам суверенної держави. Україна розглядає Співдружність як механізм багатосторонніх консульта-

цій і переговорів, що доповнює процес формування якісно нових повномасштабних двосторонніх відносин між державами-учасницями і має на меті сприяти розв'язанню проблем, які постали після розпаду СРСР. Україна розвиває найширші торговельно-економічні та інші зв'язки між країнами СНД, обстоює позицію збалансованості господарської діяльності в межах Співдружності як необхідного етапу на шляху впровадження цивілізованих форм розвитку інтеграційних процесів.

Українські дослідники міжнародних відносин

Теоретичний внесок у розвиток концепції національної безпеки внесли українські учені. Теоретико-методологічні і практичні питання міжнародних відносин розглянуто у працях А. Гальчинського і С. Пирожкова. Зовнішні загрози і розвиток співпраці України з євроатлантичними структурами докладно проаналізовані в роботах О. Бодрука, Г. Перепелиці, загальнофілософські проблеми, гуманітарний чинник безпеки — у дослідженнях О. Лановенка, М. Головатого, економічні ризики — Д. Прейгера, Ю. Пахомова, О. Білоруса і А. Сухорукова, демографічні проблеми — О. Хомри. Аналітичний доробок у розвиток концепції історизму зовнішньої політики України зробили провідні вчені національної історичної школи і представники школи українських міжнародників: С. Віднянський, О. Гуржій, П. Калениченко, Л. Лещенко, В. Матвієнко, І. Мельникова, В. Смолій, П. Сохань, а також історики-міжнародники М. Білоусов, В. Бруз, Є. Камінський, В. Манжола, Ю. Мацейко, І. Петерс, І. Хижняк, Г. Цветков, С. Шергін, А. Шлепаков та ін.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців — УВКБ ООН (англ. United Nations High Commissioner for Refugees)

Функцією УВКБ ООН є забезпечення міжнародного захисту біженців і кінцеве або довгострокове вирішення їх проблем шляхом добровільної репатріації чи асиміляції в інших державах. УВКБ ООН захищає осіб, які з низки причин перебувають поза країною своєї громадянської належності і не можуть користуватися захистом уряду цієї країни або не бажають користуватися таким захистом внаслідок низки небезпек чи з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої вигоди. *Конвенція про статус біженців 1951 р. набула чинності 22 квітня 1954 р.*; це універсальна угода між державами з проблем біженців, яка є також правовою основою міжнародної системи захисту біженців.

Ф

Федерація (англ. Federation)

Форма державного устрою, за якої територія держави складається з державних утворень, наділених юридичною і певною політичною самостійністю.

Франція. Національні особливості ділового спілкування

Французи — одна із найстаріших і найсамобутніших націй на європейському континенті, з багатою історією і культурою. Франція сприяла формуванню сучасного дипломатичного і ділового протоколу та етикету. Якщо в Англії людину цінують за мовчання, то у Франції, де особливо люблять похизуватися вмінням говорити, мовчазна особа соціально вбиває себе. Значний вплив на вміння спілкуватися має освіта. Вищі верстви суспільства є витонченішими, мають широкий світогляд, глибокі знання культурних і національних традицій. Відповідно ставлять такі вимоги і до партнерів. Ведуть переговори досить вміло, люблять досконало вивчити справу, не ризикують, не довіряють компромісам. Часто демонструють інтелектуальну зверхність над партнером. Відстоюють свою позицію, але не схильні торгуватися. Матеріали краще готувати французькою мовою, спілкуватися з французами також. Кухня — предмет національної гордості французів. Якщо даруєте квіти, не приносьте білих і не хризантеми. Не даруйте гвоздик французькам.

Функції зовнішньої політики України

Полягають у створенні умов для нормального функціонування національної економіки; сприянні науково-технічному прогресу в Україні; розвитку національної культури й освіти в державі; участі у розв'язанні глобальних проблем сучасності; контактах з українською діаспорою; інформаційній діяльності тощо.

Халк Маслахати (туркм. Народна Рада)

Вищий представницький орган державної влади у Туркменістані.

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (9 липня 1997 р.)

Основоположний документ про співробітництво України з НАТО, у якому йдеться про те, що Україна та НАТО беруть на себе зобов'язання у подальшому розширити та посилити свою співпрацю та розвивати особливе партнерство, яке сприятиме забезпеченню більшої стабільності та спільних демократичних цінностей у Центральній-Східній Європі. Визначаються принципи розвитку відносин між Україною та НАТО згідно з міжнародним правом та міжнародними механізмами, включаючи Статут ООН, Гельсінський Заключний акт та наступні документи ОБСЄ, а також зобов'язання. НАТО підтвердила, що Україна отримала гарантії безпеки від п'яти ядерних держав — учасниць ДНЯЗ і нагадала про зобов'язання, взяті США, Великою Британією разом з Росією, а також Францією в односторонньому порядку, які у 1994 році в Будапешті прийняли історичне рішення надати гарантії безпеки Україні як без'ядерній державі — учасниці ДНЯЗ. Посилене співробітництво України з НАТО розширить та поглибить політичний діалог між Україною та членами Альянсу з широкого кола питань безпеки, включаючи ядерні питання. Це — внесок у покращення загального середовища безпеки в Європі. Україна вітає заяву НАТО про те, що “розширення Альянсу не потребуватиме змін у теперішній організації ядерних сил НАТО...”. Україна та НАТО продовжуватимуть повністю виконувати всі угоди щодо роззброєння, нерозповсюдження ядерної зброї та контролю над озброєннями та заходів зміцнення довіри і безпеки, сторонами яких вони є.

Центральноазіатське Економічне Співтовариство – ЦАЕС

ЦАЕС (до липня 1998 р. – Центральноазіатський союз) започатковано договорами між Казахстаном, Киргизією й Узбекистаном про створення економічного союзу (1993 р.) і єдиного економічного простору (1994 р.). У березні 1998 р. до ЦАЕС приєднався Таджикистан. Координуючий орган ЦАЕС – Міждержавна Рада на рівні президентів, функціонують також Рада прем'єр-міністрів, закордонних справ і оборони, а також Виконавчий комітет як постійно діючий робочий орган. Головування здійснюється на ротацийній основі. Країни-учасниці заснували Центральноазіатський банк співробітництва і розвитку, Міждержавну раду з проблем Аральського моря, комісії з проблематики ЦАЕС. У межах ЦАЕС підписано понад 160 документів, прийнято 50 економічних проєктів. Розглядається можливість утворення низки транснаціональних компаній і фінансово-промислових груп, єдиного аграрного ринку, введення повної взаємної конвертованості національних валют. У 2000 р. схвалено Стратегію інтеграційного розвитку ЦАЕС на період до 2005 р. і Програму першочергових дій з формування єдиного економічного простору (до 2002 р.). Серед міжнародних проєктів – проведення в країнах Центральної Азії Міжнародного року гір під егідою ЮНЕСКО (2002 р.). Росія має статус спостерігача в ЦАЕС з 1996 р., а Україна, Грузія і Туреччина – з 1999 р.

Центральноєвропейська ініціатива – ЦЄІ (англ. Central European Initiative)

Міжнародна регіональна організація. 11 листопада 1989 р. міністри закордонних справ Австрії, Угорщини, Італії, СФРЮ у Будапешті утворили Дунайсько-Адріатичне співтовариство, яке отримало назву “чотиристоронньої ініціативи”, або “*квадрагонале*”.

Основними цілями організації оголошено: покращення політичної ситуації в Європі, підтримка процесу зміцнення безпеки на континенті, сприяння єдності в Європі, створення спільного економічного простору. У 1990 р. із приєднанням Чехословаччини об'єднання отримало назву “п'ятистороння ініціатива” (“*пентагоналле*”), а у 1991 р. — із Польщею — “*гексагоналле*”. Після приєднання до ініціативи Хорватії, Словенії, Боснії та Герцеговини співтовариство стало називатися ЦЄІ. Нині до організації входять 16 держав: Австрія, Угорщина, Італія, Словаччина, Чехія, Польща, Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Румунія, Україна (з 1996 р.), Молдова. Головною метою ЦЄІ є розширення співпраці країн Центральної Європи, а у перспективі — інтеграція всіх країн-учасниць ЦЄІ в Європейський Союз.

Церемоніал (лат. *Cerimonia* благоговіння, культовий образ)

Офіційно прийнятий розпорядок проведення церемонії (урочистого прийому, проходження). У дипломатичній практиці виокремлюють: урочисті, конфесійні, траурні, військові Ц. Кожен з Ц. має свої чіткі правила (*протокол Ц.*).

Цивільна безпека (англ. *Public safety*)

Положення, за яким права і воля громадян захищені від військових (напіввійськових) загроз і нападів з боку карних або політичних груп усередині країни. Це поняття перетинається з поняттям національної безпеки, але містить також елементи моралі суспільства.

Цивільні і політичні права (англ. *Civil and political rights*)

Права, гарантовані державою своїм громадянам. Уряд не може починати довільні дії в політичних цілях із порушенням цих прав громадян. Індивіди і групи відіграють істотну роль у політичному процесі визначення і встановлення того, що становить ці права. Цивільні і політичні права іноді називають правами першого покоління або класичними правами, відколи вони були зафіксовані в таких документах, як Велика хартія вольностей (1215 р.), Декларація прав і обов'язків людини (прийнята Французькою Національною Асамблеєю в 1789 р.) і Американський білль про права (1791 р.). До цивільних і політичних прав (“вивільнення від” і “право на”) належать основні права на свободу від катувань і неправомірного арешту, свободу думки, совісті і релігії, преси, зборів і листування.

Чао Бань (32 р. н. е. – ?)

Китайський стратег і дипломат, відомий діяч у зовнішній політиці Ханьської імперії. Доклав значних зусиль для відновлення Великого шовкового шляху – встановлення відносин із західними країнами. Бань Чао використав прийоми давньокитайської дипломатії і стратегії. Основою тактики воєначальника і дипломата став розрахунок на суперечності між державами, використання заручників при китайському дворі, системи ставлеників, активні дії із захоплення і знищення іноземних посольств (наприклад, посольства сюнну з відрубанням голів) тощо. Поступово всі держави на півдні опинилися під владою Китаю: були відкриті можливості для розвитку економічних відносин з країнами Заходу південним торговельним шляхом. Поступово Китай встановив зв'язки з країнами Середньої Азії, Парфії, Месопотамії; у 97 р. відрядив дипломатичну місію до Риму (держави Дацинь) тощо. Налагодження жвавих дипломатичних контактів із сусідніми й далекими країнами включало Китай до світової мережі міжнародних зв'язків.

Чжан Цянь (90-ті роки до н.е. – ?)

Китайський воєначальник і мандрівник, який здійснив кілька подорожей на захід. Перша поїздка тривала 12 років (з 138 до 126 р. до н. е.), як наслідок було встановлено торговельні зв'язки з Бухарою, Самаркандом і Бактрією. Наступний похід (завершився у 115 р. до н.е.) призвів до відкриття шовкового шляху до Середньої Азії та Європи.

Чорнобильська катастрофа (Чорнобильська АЕС – назва від м. Чорнобиль, чорнобильник – різновид полину)

Чорнобиль – наша спільна проблема, втім вона є і проблемою людства. 26 квітня 1986 р. стався вибух на Чорнобильській атомній електростанції, що розташована у 130 км від Києва. Унаслі-

док вибуху було зруйновано активну зону реактора блоку № 4. Загальна площа забруднення сільськогосподарських угідь становила 3,5 млн га, з них рілля — 3,1 млн га. Радіоактивними елементами забруднено понад 1,5 млн га лісів України. Постраждали низка районів Росії, України й Білорусі. Чорнобильська аварія та її наслідки розглядалися у контексті міжнародної ядерної безпеки реакторів РМБК (з 57 реакторів такого типу 29 функціонували на території Східної Європи).

Чорнобильська катастрофа є планетарною катастрофою сторіччя. Вона забрала життя сотень людей, багатьох залишила інвалідами, завдала глибоких соціальних потрясінь і страшних екологічних наслідків. І досі мільйони людей перебувають під дією катастрофи, сотні тисяч не можуть повернутися до своїх домівок, а сотні тисяч гектарів землі вкриті радіоактивними “чорнобильськими слідами”. Не менш важливою є й економічна сторона проблеми. Розрахунки свідчать, що ліквідація наслідків аварії лише в трьох державах (Росії, Білорусі й Україні) до 2015 р. вимагатиме витрат у 300 млрд дол. США. Вартість повної ліквідації наслідків цієї аварії значно перевищує вартість усіх АЕС світу і всієї виробленої ними енергії. Міжнародна спільнота досить оперативно відреагувала на події в Україні. Першою відгукнулась ООН та її організації. Від них надійшла вагома допомога з ліквідації наслідків аварії. У 1986 р. у Відні відбулися Міжустановчі консультації за участю організацій, що займаються питаннями атому, охорони здоров'я, продовольства та ін. – МАГАТЕ, ФАО, ВООЗ. Із прийняттям восени 1986 р. міжнародної Конвенції про оперативне оповіщення про ядерну аварію і Конвенції про допомогу у разі ядерної радіації у цій сфері у ліквідації наслідків аварії почали брати участь інші організації. Місія ООН в Україні у 1990 р. оцінила аварію як безпрецедентну, виявила факти недостатнього піклування про захист інвалідів, будівництво житла, постачання чистих продуктів і водопостачання тощо. Генеральна Асамблея ООН призначила Координатора ООН з Чорнобильських питань, підготувала Зведений план міжнародного співробітництва щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Були визначені такі пріоритетні напрями: здоров'я, переселення, економічна реабілітація постраждалих територій, соціально-психологічна реабілітація потерпілих, продовольчий і сільськогосподарський моніторинг, економічне оздоровлення навколишнього середовища. Резолюції Генераль-

ної Асамблеї передбачали розробку спеціальної Чорнобильської програми в межах системи ООН. Фактично, Чорнобильська аварія змусила людство виробити захисні механізми від ядерних катастроф, привернула увагу до тяжких наслідків застосування ядерної енергії вже в мирний час, прискорила розробку і укладення спеціальних міжнародних угод щодо несанкціонованого використання ядерної енергії, а також оперативного оповіщення про ядерну аварію і допомоги у разі ядерної радіації. У 2002 р. Чорнобильську АЕС було закрито, що додало Україні нових проблем із забезпечення безпеки реактора. Офіційно визнані забруднені території становлять 23% площі Білорусі, 5% площі України і 1,5% площі Російської Федерації. На цих територіях проживають близько 6 млн осіб: близько 19% населення Білорусі, 5% населення України і 1% населення Російської Федерації. Занепокоєння викликають насамперед так звані дуже забруднені території з радіоактивним забрудненням від 15 до 40 кі/км кв. Нині від 150 до 200 тис. осіб постійно проживають на цих територіях. В Україні чорнобильський бюджет, починаючи з 1997 р., постійно скорочувався через нестачу коштів.

Міжнародне співробітництво в межах подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Радіологічні наслідки Чорнобиля вивчає МАГАТЕ. Активну підтримку постраждалим регіонам надала ЮНЕСКО: у 1991 р. організація розробила Чорнобильську програму, яка охоплювала будівництво шкіл, програми досліджень і підготовку кадрів, аналіз соціальних, економічних наслідків аварії, збереження культурних цінностей. Загалом програма ЮНЕСКО “Чорнобиль” включала 70 проєктів. *Всесвітня організація охорони здоров’я (ВООЗ)* сприяла створенню в Обнінську (Росія), Києві, Мінську радіологічних центрів. Екологічними аспектами Чорнобиля займається *Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП)*, яка опікується реалізацією довгострокового екологічного проєкту для району Чорнобиля. У зв’язку з цим 6 лютого 2002 р. було опубліковано доповідь міжнародних організацій “Гуманітарні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС: стратегія і реабілітація”. На саміті СНД 2004 р. в м. Астана (Казахстан) Україна ініціювала питання “Про проголошення 2006 р. в державах-учасниках СНД Роком пам’яті Чорнобильської катастрофи”. У черговий раз без’ядерними країнами, у т. ч. і Україною, було підтверджено їхню прихильність до без’ядерного статусу у Спіль-

ній заяві міністрів закордонних справ держав, які ратифікували Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), за результатами зустрічі 23 вересня 2004 р. у Нью-Йорку. Україна звернулася до учасників 60-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (листопад 2005 р.) із пропозицією активізувати міжнародні зусилля з метою подолання довгострокових наслідків катастрофи; поінформувала про зусилля уряду України, спрямовані на розв'язання медичних, гуманітарних і соціально-економічних проблем з реабілітації постраждалого населення і вражених територій, про підготовку Національної програми мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи до 2010 р., про заходи щодо зняття з експлуатації ЧАЕС і перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему. Водночас ядерна енергія є привабливою за багатьма показниками: потужністю, дешевизною, екологією. У 2000 р. у світі нараховувалося 438 ядерних діючих реакторів, що забезпечували 16% глобальної енергії. Підключено шість нових: в Індії, Бразилії, Пакистані, Чехії. Один реактор було призупинено (Чорнобиль). Понад 30 країн використовують ядерну енергію як джерело і виробництво електроенергії. Її складова у Франції сягає 76% усієї енергії, Бразилії – 1,4%. Середній ресурс вироблення реакторів – 32 роки.

МАУП

Шанхайська організація співробітництва – ШОС

Утворена за ініціативою Росії регіональна організація у складі Китаю, Казахстану, Киргизстану, РФ і Таджикистану. Протягом 2003–2006 рр. до ШОС приєдналися Узбекистан та Іран. Статус *спостерігача* мають Індія, Монголія, Пакистан, Білорусь, статус гостя – Афганістан. Мета ШОС: розвиток співробітництва в регіоні, у т. ч. у галузі видобутку та транспортування енергоносіїв. Утворення осі стабільності, послаблення позицій США та НАТО. Відбуваються інтеграційні процеси між Договором про колективну безпеку СНД (ОДКБ: РФ, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Вірменія, Білорусь) та ШОС (відповідні угоди підписані 14 травня та 7 червня 2002 р.), ратифіковані всіма учасниками до 1 листопада 2002 р. У межах ШОС відкрито антитерористичний фронт від Атлантики до Тихого океану для боротьби з міжнародним тероризмом: 7 червня 2002 р. у Санкт-Петербурзі підписано *Угоду про Регіональну антитерористичну структуру (РАТС)*.

Швеція. Національні особливості ділового спілкування

Шведи вирізняються глибокою лютеранською діловою етикою, наближеною до німецької, але не такою сухою. Для неї характерними є охайність, пунктуальність, серйозність, порядність і надійність у відносинах. Професійний рівень шведських партнерів є дуже високим, тому вони цінують професіоналізм своїх компаньйонів. Як правило, шведи володіють кількома мовами, зазвичай англійською і німецькою. Планують справи заздалегідь, на переговори приходять у призначений час. Надають перевагу повній інформації про зустріч, позитивно ставляться до заздалегідь надісланої програми у разі конференції або масштабного заходу. Шведи стримані і намагаються не висловлювати своїх емоцій. Справу вивчають до дрібних деталей. Притримуються

традиційних поглядів на одяг ділової людини, надаючи перевагу класичному стилю.

Шульгін Олександр Якович (1889–1960 рр.)

Перший міністр закордонних справ, який очолив Генеральне секретарство міжнародних справ Української Народної Республіки — зовнішньополітичного відомства часів Центральної Ради. 22 грудня 1917 р. Голова Генерального секретаріату (Уряду) УНР В. Винниченко і Генеральний секретар міжнаціональних (міжнародних) справ О. Шульгін підписали “Законопроект про створення Генерального секретарства міжнародних справ”, який цього самого дня був схвалений на засіданні Уряду УНР і затверджений Українською Центральною Радою. Обов’язки Генерального секретаря міжнародних справ полягали у здійсненні міжнародних відносин держави, захисту інтересів українських громадян поза межами УНР, загальному влаштуванні національних непорозумінь в межах УНР (тимчасово). Генеральний секретаріат міжнародних справ ініціював формування дипломатичної і консульської мережі, створення Українського прес-бюро за кордоном. Пророчою стала думка О. Шульгіна: “Непереможною є воля сорокамільйонного українського народу до державності, незалежності, соборності. Ті чужі сили, що з цим не рахуються, рано чи пізно програють справу.... Всесвітні держави, засновані на насильстві та поневоленні, завжди кінець кінцем зникають. Зникне і СРСР. Це справа часу, це закон історії.... Прийде час — буде в Києві наш справжній уряд і нова делегація в Нью-Йорку.... І прийде час, коли ми святкуватимемо наші національні свята не на чужині, а на славному київському майдані під дзвони святої Софії. “Все йде, все минає”, але лишається український народ, автохтон на своїй землі; народ, що зазнав великої слави і великих нещасть. Доля часом прибивала його до землі, але, як добрий хліб після зливи, він завжди підіймався вгору і лишався самим собою. “Все йде, все минає”, але лишається український народ, працюючий, здібний, героїчний і невмирущий” (з такими словами на ювілейних зборах з нагоди свого 70-річчя восени 1959 р. (м. Нью-Йорк) звернувся до своїх шанувальників — представників української та світової громадськості — О. Шульгін (*Шульгін О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. — Автентич. відтворення вид. 1934 р. — К., 1998. — С. 271–272*).

Ю

Юрисдикція (лат. Jurisdiction судочинство)

Підсудність. Повноваження суду вирішувати правові спори, розглядати і вирішувати справи про правопорушення. Ю. визначається залежно від виду і характеру судових справ. У міжнародному праві відповідає поняттю компетенції різних міжнародних структур (арбітражна юрисдикція, консульська юрисдикція тощо).

Я

Японія. Національні особливості ділового спілкування

У японському національному характері вирізняються: працелюбність, вірність традиціям, дисциплінованість, почуття обов'язку, охайність, ввічливість, стриманість, бережливість, відданість товариству. Японська мораль вважає за основне взаємозалежність відносин між людьми, вчить і радить: “Віднайди своє оточення, групу, до якої б ти належав. Наодинці ти не знайдеш свого місця у житті, загубишся... Без почуття залежності не може бути почуття впевненості”. Японець просувається службовою драбиною разом із групою. Важливе значення для японців має відданість своїй фірмі, державі, нації, патріотизм. У Японії неприйнятними є рукостискання, прямий погляд, доторкання. Найважливіший елемент правил гарного тону — поклони. Рішення приймаються після консультацій з керівництвом, а згода на всі пропозиції під час переговорів означає, як правило, що вас розуміють. Водночас, японці визнають дієвість домовленостей доти, доки зберігаються умови, за яких вони були досягнуті. Із зміною умов, ситуації має бути змінена і попередня домовленість.

МАУП

ПОКАЖЧИК

А

- Автономія 3
- Агреман 3
- Агресія 3
- Адаптація 3
- Адоптація 3
- Азіатсько-Тихоокеанське Економічне Співробітництво 3
- Акваторія 4
- Акредитація 4
- Акредитування 4
- Акт проголошення незалежності України 5
- Алмаатинська декларація 5
- Амфікції 5
- Анексія 5
- Анклав 6
- Апартеїд 6
- Апатрид 6
- Апостіль 6
- Арабські країни. Національні особливості ділового спілкування 6
- Арбітраж міжнародний 6
- Асамблея 7
- Асиміляція 7
- Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) 7

Б

- Баланс сил 8
- Балтійська Рада 8
- Бандунзька декларація 8
- Безпека 8
- Безробітні громадяни 9
- Без'ядерний статус України 9
- Без'ядерні зони 10
- Біженці 10
- Біполярна система міжнародних відносин 10
- Боротьба з міжнародною злочинністю 11
- Брюссельський договір 11
- Бундесрат 11
- Бундестаг 11

В

- Велика Британія. Національні особливості ділового спілкування 12
“Велика сімка/вісімка” 12
Великі Народні Збори 12
Великі Національні Збори 12
Верховна Рада України і НАТО 13
Верховний комісар ООН з прав людини 13
Верховний комісар ООН у справах біженців 14
Вестфальська система міжнародних відносин 14
Вигнання 15
Вид на проживання 15
Вишеградська група 15
Віденська конвенція про дипломатичні відносини (зносини) 16
Відповідальність 16
Віза 17
Війна 17
Вірчі/відкличні грамоти 17
Віче Громадян 18
Віче Республік 18
Влада 18
Внутрішні води 18
Внутрішні морські води 18
Всекитайські Збори Народних Представників 18
Всесвітня організація інтелектуальної власності 18
Воєнна організація держав 19

Г

- Гарант 20
Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) 20
Генеральні Кортеси 20
Геноцид 21
Геополітика 21
Глава держави 21
Глава уряду 22
Гноблення 22
Громадянство 22
Громадянське суспільство 23
Грубі порушення прав людини 23
ГУАМ 23
Гуго Гроцій 24
Гуманітарне втручання 26
Гуманітарне право 26

Д

- Декларація 27
Декларація про державний суверенітет України 27
Декларація про принципи міжнародного права 28
Делегування 28
Делімітація кордону 29
Демаркація 29
Демократія через право 29
Денатуралізація 29
Денонсація (міжнародних договорів) 29
Депозитарій 30
Депортація 30
Держава 31
Держава м'яка 31
Державна влада 31
Державна Дума 32
Державна територія 32
Державний Великий Хурал 32
Державний гімн 32
Державний кордон 32
Державний Протокол та Церемоніал 32
Де-факто 33
Де-юре 33
Диплом 33
Дипломат 33
Дипломати Ватикану 34
Дипломатична академія України 34
Дипломатична служба 34
Дипломатичне листування 34
Дипломатичне представництво 35
Дипломатичний протокол 36
Дипломатичні посади 36
Дипломатичні ранги 36
Дипломатія 37
Дипломатія Запорозької Січі 37
Дипломатія Української Народної Республіки / Української держави 38
Дискримінація 39
Діаспора 39
Договір міжнародний 39
Договір про правонаступництво 40
Договірні-правова база України 41

Доктрина національної безпеки 43
Документ 43
Документи про права людини 43
Дуаен 44

Е

Едускунта 45
Екзекватура 45
Екстрадиція 45
Ембарго 45
Еміграція 46
Етикет 46
Етнічне співтовариство 46
Етнічні чистки 46
Етноцид 46

Є

Євразійська економічна співдружність (ЄврАзЕС) 47
Європарламент 47
Європейська конвенція про громадянство 48
Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 49
Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) 49
Європейський вибір 49
Європейський Союз 50
Європейський Суд 51
Європейський суд з прав людини 51
Єврорегіони 52
Єдине громадянство 53
Єдиний економічний простір 54

Ж

Женевські конвенції 55
Жорстоке, нелюдське і принизливе покарання 55
Жорстокість у ставленні до дітей 55

З

Завдання зовнішньої політики України 56
Загроза і застосування сили 56
Закон України “Про дипломатичні ранги України” 57
Закон України “Про міжнародні договори України” 57
Закон України “Про основи національної безпеки України” 58

Закони діалектики 60
Законодавство 60
Засоби зовнішньої політики 60
“За союз України, Білорусі і Росії” – ЗУБР 61
Західноєвропейський Союз (ЗЄС) 61
Заява глав держав Республіки Білорусь, РРФСР, України 61
Збройний конфлікт 62
Збройний нейтралітет 62
Злочини проти людства 62
Зовнішній борг 63
Зовнішньоторговельна діяльність 63

I

Імідж міжнародний 64
Іммігрант 64
Імміграція 64
Імператив 64
Імплементация 65
Імунітет 65
Інавгурація 65
Іноземець 65
Інституалізація 66
Інтеграція 66
Інтелектуал 66
Інтелігенція 66
Інтервенція 66
Інтерпол 66
Ірредента 67
Історія 67
“Історія русів” 67
Італія. Національні особливості ділового спілкування 67

К

“Кавказька четвірка” 68
Казус Беллі 68
Камбон Жюль 69
Камбон Поль 69
Кваліфікована більшість 69
Келлога – Бірана пакт 69
Київської Русі договори з Візантією 70
Китай. Національні особливості ділового спілкування 70
Класи дипломатичних представників 71
Кнесет 71

Колективні права 71
Комбатанти 71
Компенсація 71
Компіляція 72
Компліменти дипломатичні 72
Комюніке 72
Конвенція (про право міжнародних договорів) 72
Конвенції міжнародного права 72
Конгрес 73
Консенсус 73
Конституція України 73
Конституція України про внесення змін і перебування іноземних військових формувань 74
Конституція України про повноваження Верховної Ради України в зовнішній політиці 74
Конституція України про повноваження Кабінету Міністрів щодо зовнішньої політики 74
Конституція України про повноваження Президента в зовнішній політиці 74
Консул 75
Консульське право 76
Континуїтет 76
Конфедерація 76
Конфлікт 76
Конфлікт низької інтенсивності 77
Корінні народи 77
Ксенофобія 78

Л

Лагтінг 79
Ландстінг 79
Ландтаг 79
Легат 79
Легітимність 79
Ліга арабських держав (ЛАД) 80
Людська гідність 80

М

Мажиліс 82
Меджліс 82
Меморандум 82
Мігрант 82
Міждержавні договори 83
Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ) 83

Міжнародна договірно-правова база 83
Міжнародна кримінальна юрисдикція 84
Міжнародна організація цивільної авіації (ІСАО) 84
Міжнародна правосуб'єктність України/УРСР 84
Міжнародне визнання України 85
Міжнародне право масової інформації 86
Міжнародне розв'язання спорів 86
Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) 86
Міжнародний валютний фонд (МВФ) 87
Міжнародний Суд ООН 87
Міжнародний трибунал з морського права 88
Міжнародні акти про права людини 88
Міжнародні неурядові організації (МНУО) 89
Міжнародні організації 89
Міжпарламентські структури, у яких бере участь Україна 90
Мілі Меджліс 90
Міністерство закордонних справ України (МЗС України) 90

Н

Набуття чинності договором 92
Народ 92
Насильство 93
Націоналізм 93
Національна безпека 93
Національна безпека України: зовнішньополітичний аспект 93
Національна меншина 94
Національні інтереси 94
Нація 95

О

Обов'язок 96
ОБСЄ – Україна 96
Олій Мажліс 97
Омбудсмен 97
Операції з підтримання миру (ОПМ) 98
Організація американських держав (ОАД) 98
Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ) 98
Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) 99
Організація Ісламська Конференція 100
Організація Об'єднаних Націй (ООН) 101
Організація Північноатлантичного договору (НАТО) 102
Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) 103
Основні напрями зовнішньої політики України 104

Особи без громадянства 104
Особи, що перебувають під захистом 105

П

Пакта сунт серванда 106
Панамериканізм 106
Парафування 107
Паритет 107
Партнерство заради миру 107
Партнерство України з НАТО 108
Переміщені особи 108
Переселення 109
Перехідні положення 109
Персона нон грата 109
Повернення культурних цінностей 109
Повноваження міжнародні 110
Подвійне громадянство 110
Позбавлення громадянства 110
Політика 110
Політичний емігрант 111
Політичний притулок 111
Політичні права 111
Положення про Міністерство закордонних справ України 112
Порушення прав людини: класифікація 114
Посередництво 114
Посол 114
Посольство 115
Права людини 115
Права національної меншини 115
Правила процедури 116
Правила укладання міжнародного документа 116
Правило альтернативи 117
Право вето 117
Право ґрунту 118
Право крові 118
Право на життя 118
Право на недоторканність 118
Право на освіту 118
Право на охорону здоров'я 119
Право на правосуддя 119
Право народів на самовизначення 119
Правонаступництво держав 120
Прапор державний 121

Прембула 121
Превентивна дипломатія 122
Президент 122
Претори 122
Привілеї та імунітети дипломатичні 122
Прийоми дипломатичні 123
Принцип застереження 123
Принцип пріоритету і прямої дії 123
Принципи міжнародного права 124
Про державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України 124
Про європейську та євроатлантичну інтеграцію України 125
Про правовий статус закордонних українців 125
Про Україну 126
Програма “Розширена Європа” 127
Програма сусідства 127
Програма ТАСІС (TACIS) 128
Проксенії 129
Пролонгація 129

Р

Рада євроатлантичного партнерства 130
Рада Європи 130
Рада співробітництва арабських держав Перської затоки 131
Ратифікація 132
Ребус сік стантібус 133
Регламент (міжнародних конференцій) 133
Редемаркація кордону 134
Рейхстаг 134
Репатріація 134
Репресалії 134
Реторсії 135
Ріксдаг 135
Розв’язання суперечок, конфлікту 135
Розірвання дипломатичних відносин 135
Росія. Національні особливості ділового спілкування 136

С

Санкції 137
Світова організація торгівлі (ГАТТ/СОТ) 137
Свобода інформації 138
Свобода пересування 138
Свобода совісті 138

Система міжнародних відносин 138
Соціальні права 139
Союз 139
Союз Арабського Магрибу (САМ) 139
Співдружність Незалежних Держав (СНД) 140
Спікер 141
Спонсор 141
Старшинство дипломатичне 142
Статус 142
Статут 142
Статут СНД 142
Стортінг 143
Стратагеми 143
Стратегічність 144
Структура дипломатичної установи 144
Суб'єкти міжнародного права 144
Суверенітет 145
США. Національні особливості спілкування 145

Т

Теорія міжнародних відносин 146
Територія держави 146
Тероризм 146
Титульна нація 147
Тоталітаризм 147
Транзит (міжнародний) 148
Трибунал (міжнародний) 148

У

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС (УПС) 149
Угода про розвиток вільної торгівлі в Центральній Європі (ЦЕФТА) 150
Указ Президента України про СОТ 150
Україна в СНД 151
Українські дослідники міжнародних відносин 152
Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) 152

Ф

Федерація 153
Франція. Національні особливості ділового спілкування 153
Функції зовнішньої політики України 153

Х

Халк Маслахати 154

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору 154

Ц

Центральноазіатське Економічне Співтовариство (ЦАЕС) 155

Центральноєвропейська ініціатива (ЦЕІ) 155

Церемоніал 156

Цивільна безпека 156

Цивільні і політичні права 156

Ч

Чао Бань 157

Чжан Цянь 157

Чорнобильська катастрофа 157

Ш

Шанхайська організація співробітництва (ШОС) 161

Швеція. Національні особливості ділового спілкування 161

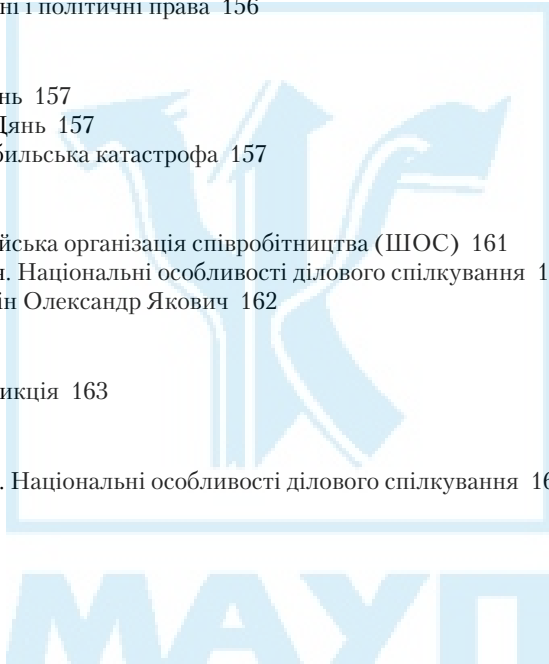
Шульгін Олександр Якович 162

Ю

Юрисдикція 163

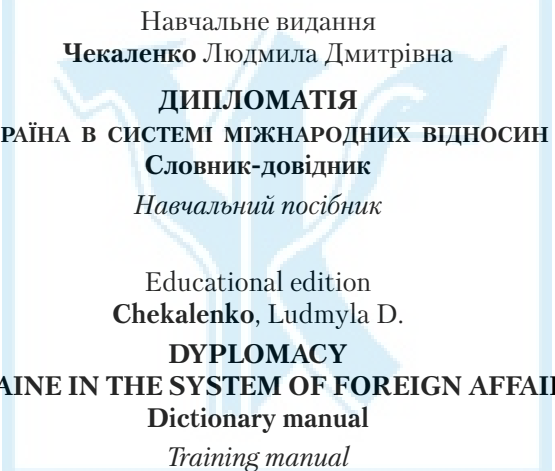
Я

Японія. Національні особливості ділового спілкування 164

A dictionary contains a terminology of a wide range of foreign affairs questions, conceptual category of such academics as: diplomatic protocol, diplomatic and consular service, foreign policy of Ukraine and so on. Among them - the main problems of establishing and development of the international communication, regulations and principles of international law, forms and methods of realization of external policy, the main questions of diplomatic protocol and etiquette. The particularity of the manual is covering of the main criteria, principles of formation and realization of the foreign policy of Ukraine, the key aspects of activity of the main international organizations. Special attention is given to the protection of human rights and fundamental freedoms which with the list of the main international documents of this field will form the entire system of necessary knowledge and skills of the reader.

For students, professors and everyone interested in diplomacy and foreign affairs.

Навчальне видання
Чекаленко Людмила Дмитрівна
ДИПЛОМАТІЯ
УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Словник-довідник
Навчальний посібник

Educational edition
Chekalenko, Ludmyla D.
DYPLOMACY
UKRAINE IN THE SYSTEM OF FOREIGN AFFAIRS
Dictionary manual
Training manual

Відповідальний редактор *І. С. Сандул*

Редактор *Л. П. Ковальчук*

Комп'ютерне верстання *М. М. Соколовська, Т. Г. Замура*

Оформлення обкладинки *С. В. Фадєєв*

Підп. до друку 10.04.07. Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний.

Ум. друк. арк. 10,23. Обл.-вид. арк. 9,5. Наклад 3000 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)

03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*